

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

YIL: 18 SAYI: 41 TEMMUZ - ARALIK 2018

T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Hakemli Araştırma Dergisi

Sahibi

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adına
Salih BOZKURT

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Tanıl Can BAYOĞLU

Yönetim ve İletişim

Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177. Sokak No: 10/A
Çankaya – ANKARA
e-posta: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr
web: <http://dergipark.gov.tr/spcd>

Yayın Türü

Yaygın Süreli Yayın

ISSN

2148-9424

E-ISSN

2651-4265

Grafik Tasarım / Uygulama

Hüseyin DEDE

Yapım

Artı6 Medya Reklam Matbaa Ltd. Şti.
Özveren Sokak No:13/A Demirtepe - Kızılay /ANKARA
Tel: 0312 229 37 41 - 42

Baskı Adedi

1250

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi'nde Yayımlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.
© Her hakkı saklıdır. Dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları sadece Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına aittir. Yazılı ön izin olmaksızın yazıların tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi altı (6) ayda bir yayımlanır.

TUBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.
EBSCO Sociology Source Database tarafından dizinlenmektedir.
EBSCO Discovery tarafından dizinlenmektedir.
ASOS Index tarafından dizinlenmektedir.
SOBIAD Index tarafından dizinlenmektedir.

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

YIL: 18 SAYI: 41 TEMMUZ - ARALIK 2018 T.C. AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

EDİTÖR

Doç. Dr. Faruk TAŞCI

EDİTÖR YARDIMCISI

Bengü ÇIKRIK

Dr. Öğr. Üyesi Emir KAYACAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Tanıl Can BAYOĞLU

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN * İstanbul Şehir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Harun CEYLAN * Yalova Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nergis DAMA * Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeki KARATAŞ * Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emir KAYACAN * İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan NİŞANCI * İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN * Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK * İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Faruk TAŞCI * İstanbul Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Yusuf ALPER * Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Sedat MURAT * İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR * Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Emine ÖZMETE * Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL * Kocaeli Üniversitesi

*Bu sayfada yer alan isimler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BİLİMSEL YAZIŐMA

Makaleler ile ilgili tüm soru ve yazıŐmalarınız için:

Bengü ÇIKRIK

Tel: 0312 705 57 33

e-posta:spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr

EDİTÖRDEN

Kıymetli Okurlarımız,

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi olarak, 41. Sayımız ile yeniden karşınızdayız. Öncelikle yoğun ilginizden dolayı tekrar teşekkür ederiz. Bu ilginize binaen de 2019 yılı itibariyle yılda 4 (dört) sayı olarak çıkmak suretiyle, taleplerinize bir nebze de olsa karşılık verebilme derdindeyiz.

Bu sayımızda 8 makalemiz bulunmaktadır ve tamamı da araştırma makalesidir. Bu yönüyle bu sayımız, özellikle uygulamacılar için daha fazla dikkate değer sonuçlar sunmaktadır.

Bu makalelerden ilki, “*Türkiye Sağlık Sisteminde Reformlar ve Politika Transferi*” adıyla Gözde YILMAZ tarafından kaleme alınmıştır. Makale, 2003-2010 tarihleri arasında oluşturulan sağlıkta Türkiye Modeli’ni incelemeyi; bu doğrultuda yapılan yasal düzenlemeleri araştırmayı ve modelin özelliklerini detaylı bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalede, Türkiye sağlık politikasındaki dönüşümün hibrit bir politika transferine işaret ettiğini ve ulusal gereksinimler dikkate alınarak bir Türkiye Modeli oluşturulduğunu ortaya koymaktadır.

İkinci makalemiz, Utku ALTINÖZ 'ün “*Türkiye’de Mikro Kredilerin Kadınların İş Gücüne Katılımı ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ölçümü*” adlı makalesidir. Altınöz, makalede mikro kredi uygulanmasının işlevini genel anlamda açıkladıktan sonra Türkiye’deki mikro kredi uygulamalarının kadın istihdamı ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ve etkinliğini sınamayı amaçlamaktadır.

“*Hasta Hakları Farkındalığına Yönelik Bir Araştırma*” adlı üçünü makale Harun KIRILMAZ, Yasemin FIÇICI ve İsmail ŞİMŞİRE aittir. Bu makalede, hastaların hasta hakları konusunda farkındalık düzeylerini belirlemek ve hasta hakları farkındalık düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkileri incelemek amacını taşımaktadır ve araştırma sonucunda hastaların hasta haklarının farkındalık düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür.

Dördüncü makalemiz, Bilal COŞAN tarafından yazılmıştır ve “*Dünyada ve Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Bir Problem Olarak Tek Ebeveynli Aile Olgusunun Çok Boyutlu Değerlendirilmesi*” adını taşımaktadır. Bu çalışma bağlamında sosyal politika aktörü olarak ailenin önemine ve değişen yapısına vurgu yapılmakta; daha sonra, dünyada ailenin değişen yapısı analiz edilmektedir ve son olarak da Türkiye’de boşanma bağlamında tek ebeveynli aile problemi veriler ışığında değerlendirilmektedir.

“*Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliğinin Avrupa Birliği ve Türkiye Kapsamında Değerlendirilmesi*” adlı makalesi ile Mustafa ŞEN, bu sayımızın beşinci makalesinin yazarıdır. Çalışmada, AB ülkeleri ve Türkiye’de kazanç yapısı araştırmaları kapsamında kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret eşitsizliğini ortaya koymak ve ücret eşitsizliğini önlemeye yönelik düzenlemeler kapsamında görüş ve önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.

Diğer bir makale, “*Yaşlı Afetzedelerin Geçici Barınma İhtiyaçlarının Karşılanması Üzerine Örnek Bir Çalışma: Kahramanmaraş-Elbistan Prefabrik Huzurevi Kompleksi*” adıyla Nihal Arda AKYILDIZ, Şule GÜRBOĞA ve Coşgun GÜRBOĞA üçlüsünün ortak çalışmasıdır. Bu makalede, bir afet (deprem gibi) durumunda huzurevi binalarında meydana gelebilecek yapısal yıkımda geçici barınma amacıyla kurulması planlanan prefabrik huzurevi

planının oluşturulması ve gerekli olan tüm ihtiyaçların kesintisiz karşılanacağı bir ortam sunulması hedeflenmektedir ve böylece toplumun en kırılgan kesimi olan yaşlı nüfusunun hayatına kaldığı yerden devam edebilmesi amaçlanmaktadır.

Yedinci makale, Mustafa Kemal YÖNTEM ile Tahsin İLHAN birlikteliğinin ürünüdür ve “Boşanma Göstergeleri leğinin Geliştirilmesi” başlığını taşımaktadır. Makalede temel amaç, Gottman ift terapisi temel alınarak boşanma göstergelerini ölçmeye yönelik bir araç geliştirmektedir.

Son makalemiz, Doğa BAŞER’indir; makalesinin adı “*Sosyal Hizmet ğrencilerinin KPSS’ye Hazırlık Süreçlerinin Sosyal Hizmet Eğitimine Yansımaları: Nitel Bir Araştırma*”dır. Makalede amaç, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. sınıf ğrencilerinin KPSS’ye hazırlık süreçlerinin sosyal hizmet eğitimi bağlamında ne anlam ifade ettiğinin belirlenmesidir. Sonuç olaraksa, özetle, sosyal hizmet ğrencilerinin KPSS’yi zorunluluk, garanti ve kısa yol olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır.

Dergimizin ve bu sayıdaki makalelerin okuyucularımız için faydalı olmasını temenni ederiz.

Selamlar...

Doç. Dr. Faruk TAŞCI
Editör

İÇİNDEKİLER

Türkiye Sağlık Sisteminde Reformlar ve Politika Transferi
Reforms in Turkish Health System and Policy Transfer179

Dr. Öğr. Üyesi Gözde YILMAZ

Araştırma Makalesi

Türkiye’de Mikro Kredilerin Kadınların İş Gücüne Katılımı ve Ekonomik Büyüme
Üzerindeki Etkisinin Ölçümü
Measure of the Effectiveness of Micro Credits in Women Labor Participation and
Over The Economic Growth in Turkey207

Doç. Dr. Utku ALTUNÖZ

Araştırma Makalesi

Hasta Hakları Farkındalığına Yönelik Bir Çalışma
A Research on the Patient Rights Awareness.....233

Doç. Dr. Harun KIRILMAZ, Yasemin FIÇICI, İsmail ŞİMŞİR

Araştırma Makalesi

Dünya’da ve Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Bir Problem Olarak Tek Ebeveynli Aile
Olgusunun Çok Boyutlu Değerlendirilmesi
Multidimensional Evaluation of Single Parent Family as a Socio-Economic Problem in
Turkey and World259

Arş. Gör. Bilal ÇOŞAN

Araştırma Makalesi

Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliğinin Avrupa Birliği ve Türkiye Kapsamında
Değerlendirilmesi
Evaluation of Gender-Based Wage Inequality within the Scope of European
Union and Turkey295

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞEN

Araştırma Makalesi

Yaşlı Afetzedelerin Geçici Barınma İhtiyaçlarının Karşlanması Üzerine Örnek
Bir Çalışma: Kahramanmaraş- Elbistan Prefabrik Huzurevi Kompleksi
An Exaple Study About Providing Shelter for the
Senior Victims: Kahramanmaras-Elbistan Prefabricated Nursing Home Sites325

Dr. Öğr. Üyesi Nihal Arda AKYILDIZ, Doç. Dr. Şule GÜRBOĞA, Coşgun GÜRBOĞA

Araştırma Makalesi

Boşanma Göstergeleri Ölçeğinin Geliştirilmesi Development of the Divorce Predictors Scale	339
--	-----

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kemal YÖNTEM, Doç. Dr. Tahsin İLHAN

Araştırma Makalesi

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Kpss'ye Hazırlık Süreçlerinin Sosyal Hizmet Eğitimine Yansımaları: Nitel Bir Araştırma Reflections of Social Work Students' Kpss Preparation Process on Social Work Education: A Qualitative Research	359
---	-----

Dr. Öğr. Üyesi Doğa BAŞER

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE SAĞLIK SİSTEMİNDE REFORMLAR VE POLİTİKA TRANSFERİ*

Gözde YILMAZ¹

Öz

Türkiye sağlık alanında oldukça kapsamlı ve köklü bir reform programı olan Sağlıkta Dönüşüm Programı'nı 2003 ve 2010 yılları arasında uygulamaya koymuştur. Sağlık sisteminde gerçekleştirilen bu reformlar birçok farklı sistemin farklı yönlerinin transfer edilmesi ve sentezlenmesi ile oluşturulan hibrit bir Türkiye Model'ini ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra en önemlisi kısa bir zaman zarfında Türkiye sağlık alanında politika transfer eden bir ülke durumundan politika ihraç eden bir model haline gelmiştir. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı 2003-2010 tarihleri arasında oluşturulan sağlıkta Türkiye Model'ini incelemek, bu doğrultuda yapılan yasal düzenlemeleri araştırmak ve modelin özelliklerini detaylı bir şekilde ortaya koymaktır. Makale Türkiye sağlık politikasındaki dönüşümün hibrit bir politika transferine işaret ettiğini ve ulusal gereksinimler dikkate alınarak bir Türkiye Modeli oluşturulduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Politika Transferi, Sağlık, Sağlıkta Dönüşüm Projesi, Türkiye Modeli

* Bu makale yazarın TÜBİTAK 3501 Kariyer Destekleme Programı çerçevesinde desteklenen araştırmanın çıktısıdır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atılım Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, eposta: gozde.yilmaz@atilim.edu.tr

REFORMS IN TURKISH HEALTH SYSTEM AND POLICY TRANSFER

Abstract

Turkey put the 'Health Transformation Program' into practice in 2003-2010 through a series of comprehensive and radical reforms. In generating the reforms in line with the Program the country transferred and synthesized different aspects of various health systems and developed a hybrid Turkish Model. Most importantly, Turkey has become an exporter of its health model earlier from a country transferring health policy. In this regard, this article analyzes the Turkish Model in healthcare and aims to provide a detailed analysis of it. Moreover, the article stresses that the transformation of the Turkish Health System characterizes a hybrid model – Turkish model – as a result of policy transfer that takes domestic needs into account.

Keywords: Health, Health Transformation Policy, Policy Transfer, Turkey, Turkish Model.

Giriş

Türkiye’de sağlık alanında son yıllarda oldukça fazla gelişme yaşanmıştır. Örnek olarak, 2006 yılında sosyal güvenlik kurumları birleştirilmiş, 2008 yılında yürürlüğe giren Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası ile birlikte Türkiye’de yaşayan herkes sağlık güvencesi altına alınmış, 2009 yılında Sağlık Bakanlığı Stratejik Planı kabul edilmiş, 2010 yılında aile hekimliği kurumu oluşturulmuştur (Sülkü, 2011). Geçmiş yıllarda gerçekleştirilen, dar çerçeveli ve uygulamada zayıf kalan reformların aksine 2003 yılı sonrasındaki reformlar kapsamlı bir program çerçevesinde gerçekleştirilmiş ve yeni bir sistem oluşturma gayesiyle köklü reformlar yapılmıştır. Bu sistemin politika yapıcılar tarafından birçok farklı sistemin değerlendirilerek sentezlenmesi sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye sağlık sisteminin reformunda etkin olan sürecin politika transferi olduğu görülmektedir.

Sağlık politikasındaki değişimin en önemli özelliği ve farklılığı çok kapsamlı bir reform sürecine tabii olmasıdır. Sağlık politikasında adım adım ve kökten bir değişim gözlenmekte olup, yamalı veya seçici bir yapıda olmamış bir bütünlük halinde sağlıkta ‘Türkiye Modeli’ oluşturulmuştur. Bu kapsamda kısa bir zaman zarfında Türkiye sağlık alanında politika transfer eden bir ülke durumundan politika ihraç eden bir model haline gelmiştir. Bir başarı örneği olarak Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ/World Health Organization–WHO) tarafından örnek gösterilen Türkiye Modeli farklı ülkelerle sağlık personelinin eğitimi gibi birçok alanda yapılan işbirlikleriyle ve reform deneyiminin paylaşılmasıyla öne çıkmıştır (EBM Haber Ajansı, 2013; WHO, 2012: s. 6).

Bu çalışma 2003-2010 tarihleri arasında oluşturulan sağlıkta Türkiye Model’ini incelemek, yani bu doğrultuda yapılan yasal düzenlemeleri araştırmak ve modelin özelliklerini detaylı bir şekilde ortaya koymayı hedeflemektedir. Makale Türkiye sağlık politikasındaki dönüşümü sistematik ve detaylı bir şekilde analiz ederek ortaya çıkan modelin hibrit bir politika transferine işaret ettiğini ve ulusal gereksinimler dikkate alınarak bir Türkiye Modeli oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Sağlıkta dönüşümü inceleyen birçok eser literatürde yer almasına rağmen yapılan reformların Türkiye Modeli adı altında hibrit bir politika transfer modeli olduğu bu çalışma tarafından ortaya konulmaktadır.

Araştırma nitel bir araştırma olup süreç-izleme (process-tracing) yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Detaylı olarak Türkiye Model'ini oluşturan yasal reformları ortaya koymak ve bunun hangi modeller ele alınarak oluşturulduğunu araştırmak için bu yöntem araştırma için uygun bulunmuştur.

Araştırmanın sınırlılıkları düşünüldüğünde en önemlisi belirli bir döneme (2003-2010) ve yürütmeden ziyade Türkiye Model'ini ortaya çıkaran yasal düzenlemelere odaklanmasıdır. Yani araştırma 2010 sonrası dönemi ve Türkiye Model'inin uygulanması konusunu ele almamıştır ki bunun nedeni de bu modelin yapısını ve nasıl ortaya çıktığının araştırmanın temel odak noktası olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca, transferin sebepleri veya transferde rol alan etkin aktörler gibi konular bu makalenin odak noktasında değildir. Dolayısıyla makalede konu Türkiye sağlık modeli ve politika transferi çeşidi ile sınırlandırılmıştır.

Makalenin ilk bölümünde politika transferi konusuna odaklanılacak ve sonra Türkiye sağlık politikasına tarihi bir bakış atarak yapılan reformları detaylandıracaktır. Daha sonra literatürde baskın gelen sağlık modellerini inceleyerek Türkiye Model'inin bu modellerin hangi özelliklerini aldığını ve nasıl sentezlendiğini inceleyecek olan makale son olarak araştırmanın çıkarımlarını ortaya koyacaktır.

Politika Transferi

Disiplinler arası bir literatüre konu olan politika transferi özellikle son yıllarda birçok araştırmacı tarafından yoğunlaşılacak bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Politika transferi kavramı belirli bir zamanda ve/veya mekânda politikalar, kurumlar gibi düzenlemeler hakkındaki bilginin bir başka zaman ve/veya yerde politika ve kurum gibi düzenlemeleri geliştirmekte kullanılması süreci olarak tanımlanmaktadır (Dolowitz and Marsh, 1996, s. 344). Farklı tanımlar (örnek olarak; Evans, 2010, ss. 6-7) literatürde yer alsa da politika transferi genel olarak bir yerden politika, kurum, yönetsel düzenlemelerin diğer bir yere transfer olması olarak özetlenebilir.

Politika transferi yaklaşımı politika değişim sürecini incelerken geniş ve kapsamlı bir perspektif ile yola çıktığından metodolojik anlamda

önyargıları önleyerek Avrupalılaşıma gibi birçok dar kapsamlı literatüre katkı sağlamaktadır (Bulmer vd., 2007, s. 190). Örneğin, Avrupalılaşıma literatürü politika değişim sürecini AB'ye odaklı bir şekilde incelerken, AB'nin dışında farklı etkenler ki bunların başında küreselleşme ve ülke içi etkenler gelmektedir, sorunu açıklamakta rol oynasa bile ihmal edilebilmektedir. Bu durumu önleme konusunda politika transferi yaklaşımı herhangi bir aktöre veya etkene odaklanmadan, açık ve kapsamlı bir perspektifle araştırmacıya ciddi bir avantaj sağlamaktadır.

Politika transferi yaklaşımının bahsi geçen avantajlarına ve literatürün zaman içerisinde gelişmesine rağmen bir takım problemler veya eksiklikler halen mevcuttur. Öncelikle politika transferinin hem bağımsız hem de bağımlı değişken olarak kullanılması ve bu iki yaklaşımın birbirini tamamen dışlamaması araştırmacının her şeyden önce çözmesi gereken ve araştırmasında netlikle ifade etmesi gereken bir durum olarak ortaya çıkarmaktadır (Benson and Jordan, 2011; Dolowitz and Marsh, 2000; Evans, 2010; Marsh and Sharman, 2009). Politika transferi politika değişimi, politika iflası, politikanın başarısı gibi konuları açıklamada bağımsız değişken olarak kullanılabilmesi gibi, transferin hangi şartlarda ve nasıl ortaya çıkabileceği konusunda bağımlı değişken olarak da kullanılabilir (Marsh ve Sharman, 2009, s. 278).

Bu iki araştırma yaklaşımı birbirini tamamen dışlamamakta, bir araştırma sonucunun (politika çıktısı) neden ve nasıl ortaya çıktığı bir bütünlük içerisinde açıklanmalıdır (Marsh and Sharman, 2009, s. 278). Bu konuda ya birini ya da ötekini seçme eğilimi literatürde ağır basmış ve birbirini dışlamayan bu iki yaklaşımın nasıl bir arada yürütülebileceği halen çözülememiştir (Evans, 2010, s. 18). Bu nedenle politika transferini konu alan araştırmaların bu konuyu netlikle araştırma tasarılarında ortaya koymaları önemli bir gerekliliktir.

Politika transferi literatüründeki diğer bir eğilim ise pozitivist yaklaşımların hakimiyetidir ki bu durum Dolowitz ve Marsh (1996, s. 357) tarafından erken dönem literatür için bir eleştiri kaynağı olmuştur. Fakat Benson ve Jordan (2011, s. 374) pozitivist çalışmaların politika transferi literatüründeki ağırlığının son dönemde de devam ettiğini ve Dolowitz ve Marsh'ın problemlerin sosyal olarak inşa edildiği ve çözümlerin nereden ve ne şekilde geldiğinin buna bağlı olarak

belirlenmesi olasılığının hala çözümediği ve araştırmalara konu olmadığını tespit etmiştir.

Politika transferi analizi birçok soru çerçevesinde şekillenmiştir. Bu sorulardan en temel olanları şunlardır: Politika transferini kim yapar? , Ne transfer edilir? , Neden politika transfer edilir? , Nereden transfer yapılır? , Politika transferinin dereceleri veya seviyeleri nelerdir? (Dolowitz and Marsh, 1996, s. 344, 2000, s. 8). Bu sorulardan yola çıkarak politika transferi literatürü şekillenmiş ve yapılandırılmıştır.

Bu sorulardan ne transfer edilir ve nereden transfer edilir sorularıyla politika transferinin nasıl sınıflandırıldığı bu çalışmanın odaklandığı sorulardır. Öncelikle, ne transfer edilir sorusu ele alındığında, teoride “politika hedefleri; yapı ve içerikler; politika enstrümanları veya yönetsel teknikler; kurumlar; ideolojiler; fikirler, tutumlar ve kavramlar; negatif dersler” şeklinde özetlenebilecek biz dizi transfer başlığının öne çıktığını görmekteyiz. (Dolowitz and Marsh 1996, ss. 349-350). Literatür ilk önce hükümetler arası politika enstrümanları, yönetsel teknikler ve kurumların transferine odaklanmış, daha sonraları literatüre ideolojiler, fikir ve tutumlar gibi transfer alanlarına odaklanan çalışmalar (örnek olarak Stone 2004) eklenmiştir (Benson and Jordan, 2011, s. 370).

İkinci olarak, politika transferinin sınıflandırılması veya seviyeleri konusunda literatür zamanla gelişme kaydetmiş ve farklı transfer şekilleri ortaya konmuştur. Politika transferi literatüründe önemli çalışmalara sahip ve bir politika transferi modeli olan ders çıkarma modelinin mimarı olan Rose (1991) transfer derecelerini beş farklı kategoriye ayırmıştır. Bunlar kopyalama, öykünme, hibritleşme, sentez ve ilhamdır. Kopyalama bir ülkede kullanılan programın başka bir ülkede hiç bir değişikliğe tabii olmadan alınıp işlerliğe konulması sonucu ortaya çıkmaktadır (Rose, 1991, s. 21). Kopyalamayı reddeden öykünme durumunda başka bir yerdeki program birinci sınıf standardı temsilen ele alınır, fakat milli farklılıklar göz önüne alınarak yurt içi ortama adapte edilir (Rose, 1991, s. 21). Hibritleşme farklı iki yerdeki programların içeriğinden fark edilir bir şekilde kombinasyon yaratmayı öngörürken, sentez birçok farklı programı oluşturan elementlerin bir bütünlük oluşturacak şekilde birleştirilmesiyle ortaya çıkar (Rose, 1991, s. 22). Politika

transferinde ilham ise başka bir yerde karşılaşılan tanıdık bir problemin yurt içinde yaşanan problemin çözümüne ve politikanın değiştirilmesine ilham olma durumudur (Rose, 1991, s. 22).

Politika transferi literatürüne önemli katkıları olan Dolowitz ve Marsh (1996, s. 351) Rose'un çalışmasını temel almış ve bu kategorileri çalışmalarında kullanmışlardır, fakat bir değişiklik: hibritleşme ve sentez şeklinde ortaya çıkan politika transferi tek bir kategori altında toplanmış ve bu durum bir veya birden fazla yerdeki programların içeriklerinin birleştirilerek kombine edilmesi şeklinde tanımlanmıştır. Detaylandırılan politika transferi kategorileri literatürde kabul görmekte ve politika transferi çalışmalarında halen kullanılmaktadır. (Evans, 2010, ss. 8-9).

Üçüncü olarak, politika transferinin nereden yapılacağı konusunda literatür üç farklı düzlem üzerinden hareket etmiştir: ulusal, yerel ve uluslararası düzlem (Dolowitz and Marsh, 1996, ss. 351-353, 2000, s. 12). Ulusal seviyede sorumlu aktörler kendi ülkeleri içerisinde yer alan siyasi sistemlerden veya birimlerden ders çıkarabilirler ki bu şekilde farklı şube ve bölümlerden yönetsel teknikler ve prosedürler transfer etme olanağı elde ederler (Dolowitz and Marsh, 1996, s. 352, 2000, s.12; Rose, 1991, s. 13). Ayrıca ulusal tarihten veya geçmiş deneyimlerden ders çıkarmakla işe başlamak da politika transferi için mantıken en başta gelen yollardan bir tanesidir ve bu şekilde hem zamandan hem de kaynaklardan tasarruf etme gibi bir avantaj ortaya çıkmaktadır (Dolowitz and Marsh, 1996, s. 351). Ulusal seviyenin içerisinde yerel bazda da farklı birimler kendi aralarında ders çıkarıp transfer yapabileceği gibi, ulusal hükümet de yerel birimlerdeki program, politika gibi unsurlardan dersler çıkarıp transfer yapabilir (Dolowitz and Marsh, 2000, s. 12). Son olarak, ulusal sınırların ötesinde bir devlet diğerinden politika transfer edebilir ve onların deneyimlerinde yararlanabilir (Dolowitz and Marsh, 1996, s. 352, 2000: 12). Bunun yanı sıra, literatür diğer bir düzlemde de politika transferinin gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Mesela uluslararası arenada ulusal hükümetler politika fikirleri ve normlarının transferini sıklıkla hükümet dışı organizasyonlar, ulus ötesi savunuculuk koalisyonları, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi devletlerarası organizasyonlar vasıtasıyla yapmaktadırlar (Stone, 2004).

Son yıllarda özellikle gelişen ve detaylanan politika transferi kavramı önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmakta ve Türkiye vakasında da geçerliliği gözlemlenmektedir. Türkiye sağlık politikasında gerçekleştirilen reformların ve dolayısıyla oluşturulan Türkiye Model'inin kaynağı bir sonraki bölümde detaylı olarak incelenecektir.

Türkiye Sağlık Politikası, Reformlar ve Politika Transferi

Türkiye sağlık politikasında 2000'li yıllarda köklü bir değişime gitmiş ve bu yolda adımlar atılmıştır. 2003 ve 2010 yıllarını kapsayan Sağlıkta Dönüşüm Programı adı altında yapılan reformlar ve bu reformlar öncesi sağlık sistemindeki durum bu bölümde detaylandırılacaktır.

Türkiye Sağlık Politikasına Tarihi Bir Bakış

Cumhuriyetin kuruluşundan 1946 yılına kadar Türkiye'nin sağlık politikasının temelleri atılmış, Sağlık Bakanlığı'nın sistemin planlanması ve uygulanması konusundaki yetki ve görevleri belirlenmiş ve sağlık sisteminin oluşturulması yönünde birçok kanun çıkarılmıştır (OECD, 2008; Sülkü, 2011). Bu dönemde

“sağlık hizmetlerinin plan ve programı ile yönetimin tek elden yürütülmesi; koruyucu hekimliğin merkezi yönetimin, tedavi edici hekimliğinse yerel yönetimlerin hizmet alanı olarak ayrışması; sağlık insan gücü ihtiyacını karşılamak üzere tıp fakültelerinin cazibesinin artırılması, yatılı tıp talebe yurtları açılması, mezunlarına mecburi hizmet konulması; sıtma, frengi, trahom, verem, cüzzam gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele programlarının başlatılması” ilkelerine odaklanılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2011, s. 20).

1946 yılında özel sektör çalışanlarına ve kamu sektöründe çalışan mavi yakalılara sağlık sigortası sağlayan Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) kurulmuş ve 1952'de Emekli Sandığı'nın kurulmasıyla sosyal güvenlik kapsamı genişletilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2011). 1946 ve 1960 yılları arasında sağlık hizmeti vermesi tasarlanan sağlık merkezleri kurulmuş ve hastaneler yerel yönetimlerden alınarak Sağlık Bakanlığı'na bağlanmıştır (OECD, 2008, s. 40). Yine bu dönemde sağlık ve sosyal güvenlik alanında Hemşirelik Kanunu, İşçi

Sigortaları Kanunu gibi yasalar çıkarılmış ve sağlık sisteminin yaplanması sürmüştür (Sülkü, 2011, s. 4).

1960 ve 1980 yılları arasındaki dönemde Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun (1961) çıkarılmış ve bu kanun eşitlikçi, devamlılık ilkelerini baz alan ve halkın ihtiyaçlarına yönelik ulusal sağlık hizmetlerinin kuruluşunun temelini oluşturmuştur (OECD, 2008, s. 40; Sağlık Bakanlığı, 2011, s. 23). Anayasal düzlemde, 1961 Anayasası ile birlikte, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik bir hak olarak görülmüş ve devlet vatandaşlarına bu servisi sağlamada sorumlu tutulmuştur (Demirci, 2012, s. 164). Bu dönemin en önemli özelliği sağlık politikasında planlı döneme geçilmiş olması ve sağlık politikasında oldukça önemli rol oynayan beş yıllık kalkınma planlarının oluşturulmasıdır (Sağlık Bakanlığı, 2003, s. 10). 1963 yılında kabul edilen beş yıllık kalkınma planına ilk defa sağlık konusu eklenmiş ve planın amaçları arasında Genel Sağlık Sigortası'nın oluşturulması yer almıştır (OECD, 2008, ss. 41-42). 1967 yılında Genel Sağlık Sigortası yasa taslağı hazırlanmış fakat bakanlar kuruluna sevk edilememiş, 1971 yılında tasarı Meclise sunulmuş fakat kabul edilmemiş, 1974 yılında tekrar Meclise sunulan tasarı görüşülmemiştir (Sağlık Bakanlığı 2003, s. 10). Sonuçta bu dönem Genel Sağlık Sigortası tartışmalarının ve yasa tasarılarının gündeme geldiği bir dönem olmasına rağmen bu konuda bir yasal düzenleme yapılamamıştır.

1980 sonrası dönem 60'larda başlayan sosyalleştirme politikalarının genişletildiği ve anayasal düzlemde sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinde vatandaşlara birçok hak getirildiği bir dönem olmuştur (OECD 2008, s. 41; Sağlık Bakanlığı 2003, s. 10). 1960 Anayasasıyla aynı doğrultuda, 1982 Anayasası sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerini tüm vatandaşların yasal hakkı olduğunu ve devletin bu hizmetleri vatandaşlara sağlamada gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğunu belirtmiş, sağlık hizmetlerini denetleme ve işleyişini düzenleme konusunda devletin rolünün güçlendirmiş ve Genel Sağlık Sigortası'nın uygulanabileceğini belirtilmiştir (OECD, 2008, s. 41). Genel Sağlık Sigortası tartışmalarının bu dönemde tekrar gündeme gelmesi ve sıklıkla tartışılmasına rağmen, 1986 yılında Bağ-Kur sağlık sigortalılarına sağlık yardımları yapılmaya başlanmış ve sonuçta kamu sosyal güvenlik alanında üç başlı parçalı bir yapı ortaya çıkmıştır (Sağlık Bakanlığı 2003, s.

24). Sonuçta bu dönemde yapılan yasal düzenlemelere rağmen kapsamlı bir sağlık politikası oluşturulamamıştır (OECD, 2008, s. 41).

1990'lara gelindiğinde sağlık alanında reform çalışmalarının arttığı görülmüş ve bu alanda birçok adım atılmıştır. En önemlisi 1990 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) sağlık sektörü konusunda "Sağlık Sektörü Master Plan Etüt Çalışması" adlı bir plan hazırlamış ve bu planda öngörüldüğü üzere 1992'de 1. Ulusal Sağlık Kongresi toplanmıştır (Sağlık Bakanlığı 2011, s. 24). Bu plan ve sağlık kongrelerinin toplanmasıyla birlikte sağlık reformlarının ele alındığı bir sürece girilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2011, s. 24). 1993 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından Ulusal Sağlık Politikası hazırlanmış ve politikanın hedefleri "destek, çevre sağlığı, yaşam biçimi, sağlık hizmetlerinin sunumu, sağlıklı Türkiye" olarak belirlenmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2011, s. 24). Bunun yanı sıra 1993 yılında herhangi bir sosyal güvencesi olmayan ekonomik durumu zayıf kişilere Yeşil Kart uygulaması ile sağlık hizmetlerinden yararlanma olanağı sağlanmıştır (Demirci, 2012, s. 170). 1998 yılında Genel Sağlık Sigortası tartışmaları sonucunda Kişisel Sağlık Sigortası Sistemi ve Sağlık Sigorta İdaresi Başkanlığı Kuruluş ve İşleyiş Kanun Tasarısı Bakanlar Kurulu tarafından Meclise sunulmuş, fakat yasalaşmamıştır (Sağlık Bakanlığı, 2011, s. 24).

1990'larda yürütülen reform çalışmalarının ana bileşenleri "sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanarak Genel Sağlık Sigortasının kurulması; birinci basamak sağlık hizmetlerinin aile hekimliği çerçevesinde geliştirilmesi; hastanelerin özerk sağlık işletmelerine dönüştürülmesi; Sağlık Bakanlığı'nın koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik veren sağlık hizmetlerini planlayıp denetleyen bir yapıya kavuşturulması" olmasına rağmen bu hedeflerin çoğu gerçekleştirilememiştir (Sağlık Bakanlığı, 2011, s. 24).

2000'lerin başına kadar Türkiye'nin sağlık politikasını öncelikle yerleştirme ve düzenleme ve sonrasında reformlarla geliştirme çabası göze çarpmaktadır. Özellikle 1960'lardan sonra Genel Sağlık Sigortası tartışmaları sağlık hizmetleri konusunda özel bir yer tutmuş, fakat çeşitli reformlar yapılmasına ve yapılmaya çalışılmasına rağmen da Genel Sağlık Sigortası hayata geçirilememiştir. Sonuçta, geçmiş yıllarda teorik anlamda çalışmalar yapılmışsa da uygulama

yeterli olmamış ve bu dönem teorik anlamda sağlık politikasının geliştiği bir dönem olarak kalmıştır (Sağlık Bakanlığı 2011, s. 24).

Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Reformlar (2003-2010)

2003 yılı öncesi Türkiye sağlık sisteminde birçok problem göze çarpmaktaydı. Bu dönem öncesinde birçok reform ve reform denemesiyle problemler çözülmeye çalışılmış, fakat bütüncül bir programdan uzak olan bu reformlar sistemi dönüştürememiştir. 2003 yılı öncesindeki problemlerin teşhisi finansman, ödeme, organizasyon, düzenleme ve davranış başlıkları adı altında Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan birçok raporda yer almıştır (Örnek olarak; Sağlık Bakanlığı, 2008; 2011).

Parçalı ve çoklu bir yapıya sahip sağlık sisteminde sigortalı vatandaşlar dahi sağlık hizmetlerine ulaşmada zorluk çekmişlerdir; çalışanların hizmetinin niteliği ve niceliğinin değerlendirilmesi yapılmadan sabit ücret uygulaması mevzu bahisken, kamuda çalışan doktorların maaşı yetersiz kalmış ve ‘özel’ çalışmaya izin verilmiştir; özel sektörden hizmet alımı oldukça kısıtlı kalmış ve kayıt dışılık gibi birçok problem süregelmiştir; acil hizmetlerdeki problemler, hizmet açısından bölgesel dengesizlikler, koruyucu hizmetlerdeki yetersizlikler, yaygın anlamda ‘özel’ hizmet sunumu (muayenehanecilik) ve alımı, hastanelerdeki bakımsızlık ve altyapı yetersizlikleri ciddi problemler arasında olagelmıştır; sağlık hizmetlerinin piyasa şartlarına terk edilmesi, bu hizmetlerin sunumundaki bürokratik zorluklar, dengesiz dağılımlı ve kuralsız atamalar ve ilaç fiyatlarında sürekli artış öngören bir zihniyet karşılaşılan önemli zorluklar arasında olmuştur; çalışanların motivasyon eksikliği, muayene konusunda hastaların sıklıkla hastaneyi tercih etmeleri, hekim seçme olanağının ve hasta haklarını koruyacak kurumların olmaması, hastaların uyum göstermesi için oluşturulan programların kısıtlı kalması ve sağlıklı bir hayat için davranış değişikliğini öngören programların olmaması sağlık sisteminin eksiklikleri arasında yer almıştır (Sağlık Bakanlığı, 2011, s. 21).

2003 yılına gelindiğinde geçmiş yıllarda sağlık sistemini geliştirme adına yapılan reformlarla paralel fakat daha kapsamlı, daha sistematik ‘Sağlıkta Dönüşüm Programı’ adı altındaki program uygulamaya konulmuştur.

Türkiye'nin sağlık sistemindeki problemler ortaya konarak, bu problemlerin çözümünde stratejik planlamayla çözüm yolları sunan dönüşüm programı "geçmişteki 'reform çalışmaları' ve 'sağlık projesi' çalışmalarındaki birikimin mirasını değerlendirerek gelecekteki geçilmesi düşünülen sağlık sistemini tasarlayacak ve tasarlanan sisteme geçişi" kolaylaştırmayı hedeflemiştir (Sağlık Bakanlığı, 2003, s. 7). Özetle, programın amaçları "sağlık hizmetlerinin etkili, verimli ve hakkaniyete uygun bir şekilde organize edilmesi, finansmanının sağlanması, sunulmasıdır" şeklinde ifade edilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2003, s. 24). Bu anlamda, uygulanacak politikaların halkın sağlık düzeyini yükseltmesini öngören etkililik ilkesi, düşük maliyetle kaynaklardan azami hizmetin üretilmesini öngören verimlilik ilkesi ve sağlık ihtiyacı ölçüsünde hizmetlerden yararlanma ve mali güç doğrultusunda katkısını hedefleyen hakkaniyet ilkesi ile doğru orantıda olması hedeflenmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2003, s. 24). Detaylı olarak programın hedefleri incelendiğinde hedeflerin "sağlık finansmanında tüm kamu finansman kurumlarının birleştirilerek tek bir kamu sağlık finansman kurumu oluşturulması ve Genel Sağlık Sigortası uygulamasına geçilmesi; Sağlık Bakanlığının icracı yanının giderek düzenleyici/koordine edici yanıyla değiştirilerek, yeniden yapılandırılması; kamu hastanelerinin işletme haline getirilmesi; birinci basamakta aile hekimliğine geçilmesi; sağlık çalışanlarının ücretlendirilmesi (performansa göre) ve istihdamında (sözleşmeli çalışma) yeni tercihlerde bulunulması" olduğu görülmektedir (Soyer, 2009, s. 179).

Programın sekiz tema etrafında şekilleneceği ve dönüşümü bu şekilde sağlayacağı belirtilmiştir ki bu temalar "planlayıcı ve denetleyici Sağlık Bakanlığı; herkesi tek çatı altında toplayan genel sağlık sigortası; yaygın, erişimi kolay ve güler yüzlü sağlık hizmet sistemi, a) güçlendirilmiş temel sağlık hizmetleri ve aile hekimliği, b) etkili, kademeli sevk zinciri, c) idari ve mali özerkliğe sahip sağlık işletmeleri; bilgi ve beceri ile donanmış, yüksek motivasyonla çalışan sağlık insan gücü; sistemi destekleyecek eğitim ve bilim kurumları; nitelikli ve etkili sağlık hizmetleri için kalite ve akreditasyon; akılcı ilaç ve malzeme yönetiminde kurumsal yapılanma; karar sürecinde etkili bilgiye erişim: Sağlık bilgi sistemi" olarak belirlenmiştir (Sağlık Bakanlığı 2007, s. 17).

Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın genel ilkeleri de programın başlangıcında Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan belgelerde detaylandırılmıştır. Bu ilkeler insan merkezilik, sürdürülebilirlik, sürekli kalite gelişimi, güçler ayrılığı, katılımcılık, uzlaşmacılık, gönüllülük, desantralizasyon ve hizmette rekabet olarak belirlenmiştir (Sağlık Bakanlığı 2003, ss. 25-26). İnsan merkezilik hizmet sunulan bireyin ihtiyaç, talep ve beklentilerinin odak noktasına konulmasını; sürdürülebilirlik hâlihazırdaki kaynak ve koşullara uygun bir programın oluşturulması ve devamlılık sağlamasını; sürekli kalite gelişimi sağlanan hizmetin gelişiminin sağlanması ve bu yönde bir geri bildirim mekanizmasının oluşturulmasını; katılımcılık sağlık sisteminin geliştirilmesi ve uygulanmasında ilgili tarafların görüşlerinin alınmasını; uzlaşmacılık sektördeki tüm bölümlerin çıkarlarının gözetilmesi ve ortak bir noktada buluşulmasını; güçler ayrılığı finansmanı sağlayan, planlamayı, denetlemeyi yapan ve hizmeti üreten güçlerin birbirinden ayrılmasını; gönüllülük sistem içerisinde tüm hizmet alan ve verenlerin teşvik edilerek gönüllü olarak yer almasını; desantralizasyon merkezden yönetimin hantal yapısından çıkılıp yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirilmesini; hizmette rekabet hizmet sunucuların tekel olmaktan çıkarılıp yarışmasını ifade etmektedir (Sağlık Bakanlığı 2003, ss. 25-26).

Dönüşüm Programı'nın 2003 yılında uygulanmaya başlanması ile birlikte sağlık sisteminde birçok reform hayata geçirilmiş ve programda ortaya konulan hedefleri gerçekleştirme yolunda adımlar atılmıştır (***Ek A'ya göz atınız***). Programın temel hedefleri ve reformlar incelendiğinde birçok hedefin gerçekleştirildiği, fakat bazılarının da eksik kaldığı gözlemlenmektedir. Öncelikle Genel Sağlık Sigortası uygulamasına geçilmiş ve sağlık sisteminin finansmanında köklü değişiklikler yapılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2003, s. 27; Sağlık Bakanlığı 2010, s. 14). Bu kapsamda herkese tek çatı altında toplayan Genel Sağlık Sigortası sigortalı olup olmadığına bakılmaksızın sağlık kurumlarından yararlanma hakkı vermiş ve sosyal güvenlik kurumlarını tek çatı altında birleştirmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2011, s. 63). Fakat planlayıcı ve denetleyici bir Sağlık Bakanlığı oluşturma hedefiyle Sağlık Bakanlığı "*devletin sağlık sektörünü 'tek elden planlama' görevini*" yerine getirecek bir kuruma dönüştürülmek istense de bu yolda atılan adımlar kısıtlı kalmış ve köklü yasal değişimler gerçekleştirilememiştir (Sağlık Bakanlığı, 2003, s. 27, 2007,

s. 79). Bir diğerk önemli hedef olan kamu hastanelerinin sağıık işletmesi haline geliştirilmesi konusunda, ilk adım olarak bu hastaneler Sağıık Bakanlığı'na bağlanmış, sonrasında kamu hastaneleri özerk sağıık işletmelerine dönüştürülmüştür. Sağıık Bakanlığı genelde sağıık piyasasını özelde ise bu işletmeleri denetleyen ve düzenleyen bir kurum haline getirilmiştir (Erol ve Özdemir, 2014, s. 17; Sağıık Bakanlığı, 2003, ss. 31-32). Ayrıca sağıık ocakları çatısında yürütölen birinci basamak sağıık hizmetlerinin aile hekimliği çerçevesinde yeniden yapılandırma hedefi uygulamaya geçirilmiştir (Erol ve Özdemir, 2014, s. 16; Sağıık Bakanlığı, 2003, ss. 30-31). Bunun yanında verimliliği arttırmak ve özel muayenehanelere gidişi azaltmak için sağıık çalışanlarının performansına göre ücretlendirilmesi sistemi hayata geçirilmiş ve az gelişmiş bölgelerdeki sağıık personeli sıkıntısını gidermek adına sözleşmeli personel uygulamasına başlanmıştır (Sağıık Bakanlığı, 2011, s. 37, 64, 66). Bahsedilen hedefler ve bu doğrultuda atılan adımların yanında kademeli sevk zinciri oluşturulması, sistemi destekleyecek eğitim ve bilim kurumlarının oluşturulması ve desteklenmesi, nitelikli ve etkili sağıık hizmetleri için kalite ve akreditasyon sağlanması, akılcı ilaç ve malzeme yönetimini sağlanması, bilgiye erişim için sağıık bilgi sistemi oluşturulması ve sağıık çalışanlarının motivasyonu yüksek çalışanlar haline getirilmesi hedefleri doğrultusunda da adımlar atılmıştır (Sağıık Bakanlığı, 2003, ss. 31-36, 2011, ss. 63-68).

Yeni Sağıık Sistemi: Türkiye Model'inin Oluşturulması ve Diğer Ülkelere İhracatı

Sağıık sistemlerinin sınıflandırılması konusunda literatürde farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Fakat klasik sınıflandırma denilen, Sosyal Sağıık Sigortası veya Bismarck; Ulusal Sağıık Hizmetleri veya Beveridge; ve Özel Sağıık Sigortası veya Liberal modelleri içeren sınıflandırma literatüre hâkim olmuş ve sağıık sistemlerinin sınıflandırılmasında bu modeller ve özellikleri sıklıkla kullanılmıştır (Demirci, 2012, ss. 59-72; Nolte vd., 2005, ss. 15-20; Saltman and Dubois, 2004, ss. 23-26).

18. yüzyılda Alman şansölyesi Bismarck tarafından ortaya atılan Bismarck Modeli devlet bazlı bir sosyal sigorta tipidir, hastalık fonları ile finanse edilmektedir ve sağıık sigortası nüfusun çoğu hatta tamamı için zorunludur

(Demirci, 2012, s. 68; Nolte vd., 2005, s. 15; Uğurluoğlu ve Özgen, 2008, s. 140). Bu sistemde çalışanların istihdam kategorilerine ayrılarak gelirlerinden belirli bir kısmı hastalık fonlarına ödemesi, işverenlerin ödediği primler ve ödeme gücü olmayanlar için devlet katkısıyla sağlık hizmetlerinin finansmanı sağlanmaktadır (Uğurluoğlu ve Özgen, 2008, s. 140; Yıldırım, 2012, s. 13) Modelde sağlık hizmeti sadece sigortalılara verilirken devlet sistemin finanse edilmesini farklı sağlık sigorta kurumları yolu ile dolaylı anlamda yönetmektedir (Lee vd., 2008, s. 109). Sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansı birbirinden ayrılarak hizmet sunumu hem kamu hem de özel sağlık hizmetleri kurumları tarafından karşılanmaktadır (Demirci, 2012, s. 69). Sistemde hastaların hekim ve hastane seçmesi ve serbest hekimlik mümkün olmakla birlikte hizmet sunucuları arasında rekabet yaratılarak hizmet kalitesinin artırılması hedeflenmiştir (Demirci, 2012, s. 69; Uğurluoğlu ve Özgen, 2008, s. 141). Almanya'da uygulamaya konulan sistem Avusturya, Danimarka gibi diğer Avrupa ülkelerine de yayılmış ve devletin sağlık sistemindeki rolü modelin yaygınlaşması ile birlikte artmıştır (Saltman and Dubois, 2004, s. 24).

Beveridge modeli devlet tarafında sağlanan sağlık hizmetlerinin yine devlet tarafından vergilerle finanse edildiği bir sistemdir (Lee vd., 2008, s. 109; Uğurluoğlu ve Özgen, 2008, s. 137). Bu modelde evrensellik ilkesi öne çıkar ve sağlık sigortası herkesi kapsar, yani yaş, cinsiyet, çalışma durumu ve aile durumları gibi etkenlere bakılmaksızın tüm vatandaşlar sigorta kapsamına alınır (Demirci, 2012, s. 66; Yıldırım, 2012, s. 12). Sağlık hizmetlerinin sunumu Birleşik Krallık örneğinde olduğu gibi ağırlıklı kamusal sağlık kurumları tarafından yapılmaktadır ve sağlık çalışanları da memur statüsündedir (Yıldırım, 2012, s. 12). Birleşik Krallık Beveridge modelinin birebir örneği olarak kabul edilse de Avrupa ve dünyada (örnek olarak İsveç, Norveç, Kanada, Yeni Zelanda, İtalya, İspanya) birçok ülke tarafından uygulanmaktadır (Demirci, 2012, ss. 67-68).

Liberal modelde özel sağlık sunucuları sağlık hizmetlerini sunmakta ve sağlık hizmetlerinde devletin rolü oldukça kısıtlı kalmaktadır (Lee vd., 2009, s. 109). Liberal sistemde sağlık hizmetlerinin finansı vergi ve primlerden sağlanmaktadır (Lee vd., 2009, s. 109). Amerikan sağlık sistemi bu modelin önde gelen örneklerinden biri olmakla beraber sağlık hizmetlerinin tamamen

özel olmasından ötürü, Amerika örneğinde de olduğu gibi, toplumun büyük bir kesimi sigortasız kalabilmekte ve sorunlar ortaya çıkmaktadır (Demirci, 2012, s. 71).

Türkiye'nin Sağlıkta Dönüşüm Programı ile sağlık sisteminde yapılan değişiklikler sonucunda birden fazla modelden yararlanılarak bir Türkiye modeli oluşturulmuştur. Politika transferi literatüründe hibritleşme ve sentez şeklinde anılan bu durum Bismarck, Beveridge ve Liberal modellerinin ulusal şartlara uygun olan özelliklerinin Türkiye sağlık sistemine transferi ile ortaya çıkmıştır (Demirci, 2012, ss. 231-232). Beveridge modelini temel altyapı olarak alan Türkiye modeli Liberal modelden Bismarck modeline nispeten daha fazla özellik ödünç almıştır (Demirci, 2012, s. 236). Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın en önemli mimarlarından Sağlık Eski Bakanı Recep Akdağ Latin Amerika, Afrika, Asya, Avrupada birçok ülkeye geziler yapmış ve bu ülkelerdeki sağlık sistemlerini, özellikle evrensel sağlık sigortası sistemlerini, incelemiş ve sonuç olarak bu ülkelere öğrenilenlerin direkt benimsenmesi yerine yerel şartlara uyarlanması gerektiğini vurgulamıştır (Akdağ, 2015). Bu yaklaşım Sağlık Bakanlığı'nın yayınlarında da önemle belirtilmiştir ki örnek olarak şu sözler verilebilir:

Dünyanın birçok gelişmiş ülkesinde sağlık sistemlerini yerinde inceleyip değerlendirerek, ülkemizde devraldığımız mirasla birleştirdik ve kendimize mahsus, merkezinde bizzat insanımız olan bir Türkiye modeli olarak Sağlıkta Dönüşüm Programı'nı geliştirdik (Sağlık Bakanlığı, 2008, s. 7).

Türkiye Modeli incelendiğinde üç temel özelliğinin adı geçen üç modelin temel özelliklerinden olduğu görülmektedir: tüm vatandaşlar tarafından ödenmesi zorunlu olan primler; genel vergilendirme ve bunları destekleyen özel sağlık sigortası (Demirci 2012, s. 231). Beveridge sisteminin ana özelliği olan herkesi kapsayan evrensel sağlık sigortası, Bismarck sisteminin sağlık hizmetlerinin finansında ana öğe olan prim ödemeleri ve Liberal sistemin ana özelliği olan özel sağlık sigortasının teşvik edilmesi Türkiye modelinin temel özelliklerindedir. Bunların yanı sıra Beveridge modelindeki gibi devletin özel sağlık hizmetlerinde güçlü denetleyici rolü, Liberal modeldeki gibi kamu harcamasının kısıtlanması, yine Beveridge modelindeki gibi devletin tek elden kamu finansmanını sağlaması Türkiye Model'inin özellikleri arasındadır.

Sonuç olarak, Türkiye sağlık sistemi reformlarla dönüştürülürken birçok sistemden yararlanılmış ve bu sistemlerin bir takım özelliklerinin ulusal düzleme uyarlanmasıyla bir model oluşturulmuştur.

Özellikle son yıllarda Türkiye Modeli farklı ülkeler tarafından örnek alınan bir model haline gelmiştir ki bu da farklı modellerin farklı özelliklerinin alınmasıyla oluşturulan sistemin ihraç edilen bir model haline geldiğini göstermektedir. Model DSÖ, DB gibi birçok uluslararası kuruluş tarafından bir başarı hikâyesi olarak anılmakla birlikte Türkiye'nin gerçekleştirdiği reformlarla sağlık sisteminde görülen iyileşme övgü almıştır (McCourtie, 2015; WHO, 2012).

Sağlık konusunda ülkedeki gelişmelere bakıldığında – Sağlıkta Dönüşüm Programı öncesi ve sonrası karşılaştırıldığında - ortalama yaşam süresinin arttığı, çocuk ölümlerinin azaldığı, hasta memnuniyetinin arttığı ve finansal risk korumasının büyüdüğü görülmektedir ki bu a programın başarısı konusunda bir ipucu sunmaktadır (Detaylar için *Ek B, EK C, EK D, Ek E*'yi görünüz) (Akdağ, 2015, s. 4; WHO, 2012, ss. 8-9).

Türkiye'nin çok kısa bir zaman zarfında sağlık sisteminde gerçekleştirdiği dönüşümün diğer ülkelere bir örnek teşkil edebileceği özellikle DSÖ tarafında sıklıkla dile getirilmiş, Türkiye Model'inden esinlenilmesi gerektiği ve gerçekleştirdiği kapsamlı dönüşümden birçok ülkenin ders çıkarabileceği belirtilmiştir (Akdağ, 2015, s. 4; McCourtie 2015; WHO, 2012, s. 21). Türkiye Model'inin özellikle yakın coğrafyasındaki ülkelere örnek olması büyük bir olasılık olmasına rağmen Türkiye Sağlık Eski Bakanı Akdağ'ın da altını çizdiği üzere her ülkenin kendine has özelliklerinin olması yekpare bir sistemin her ülkede uygulanamayacağını ortaya koymaktadır (Akdağ, 2015, s. 4). Sonuçta, her ülkedeki ortam ve değişim kabulü önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Türkiye'nin Batı ve Doğu arasında yer alan konumu ve Batı ve Doğu medeniyetlerinin özelliklerini beraber taşıması Türkiye modelinin başka ülkeler tarafından ithal edilme potansiyelini arttırmaktadır. Bununla birlikte modelin değiştirilmeden ithal edilmesi yerine birçok ülkenin Türkiye deneyiminden yararlanması ve dersler çıkarması da oldukça mümkündür.

Hali hazırda bir örnek olarak, sağlık sisteminde reform hazırlığı içerisinde olan Bahreyn'in Türkiye deneyiminden yararlanması ve Türkiye modelini yakından inceleyebilmesi için Dünya Bankası Bahreyn yetkililerinin Türkiye'ye çalışma turları ile ziyaretlerini organize etmiş ve böylelikle Bahreyn'in sağlık sistemindeki reformları nasıl gerçekleştirebileceği sorusuna cevap aranmıştır (McCourtie, 2015). Bu örneğin yanı sıra sağlık alanında işbirliği birçok farklı ülke ile sürdürülmektedir. Mesela, 2015 yılında Kırgızistan ve Çad ile sağlık alanında işbirliği anlaşmaları imzalanmış ve Türkiye'nin sağlık alanında kazanmış olduğu tecrübelerin bu ülkelerle paylaşılacağı belirtilmiştir (HaberTürk, 2015; Sağlık Bakanlığı, 2015). Ayrıca Sağlık Eski Bakanı Recep Akdağ aralarında Güney Afrika, Vietnam, Ürdün, Bahreyn ve Fas olmak üzere çeşitli ülkelere talep üzerine bu ülkelere giderek sağlık sistemleri konusunda danışmanlık vermektedir (TRT Haber, 2015). Tüm bu örnekler son yıllarda ortaya çıkmış ve Türkiye Model'ini birebir adapte etmek yerine modelden ve reform tecrübesinden yararlanma şeklinde süregelmiştir. İleriki yıllarda bu örnekler çerçevesinde gelişen işbirliği sonucunda ve daha farklı örneklerin çıkma ihtimali ile Türkiye Model'inin ihraç edilip edilmediği daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak, çok yakın bir dönemde ortaya çıkan Türkiye Modeli şimdiden ilgili uluslararası örgütlerin ve birçok ülkenin dikkatini çekmiş ve sağlık reformu konusunda ders çıkarmak için incelenmeye alınmış ve karşılıklı işbirliği adımları atılmıştır. Bu bilgiler ışığında ileriki dönemde Türkiye'nin sağlık sisteminin uluslararası arenada örnek teşkil edeceği ve araştırmalara konu olabileceği çok muhtemel gözükmektedir.

Sonuç

Türkiye 2000'lerde sağlık alanında köklü, bütüncül ve kapsamlı reformlar gerçekleştirmiş ve dolayısıyla sağlık alanında bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Bu makalede 2003-2010 yılları arasında Türkiye'nin sağlık politikasındaki dönüşüm incelenerek 'Sağlıkta Dönüşüm Programı' adı altında ortaya çıkan yeni sağlık modelinin – Türkiye Modeli – transferi irdelenmiştir. Türkiye'de sağlık alanında yapılan tüm reformların detaylı bir şekilde incelenmesi sonucunda Bismarck, Beveridge ve Liberal Model'lerinin farklı özelliklerinin alınarak sentezlenmesi sonucu hibrit bir politika transferi yapıldığını

ortaya koyulmuştur. Bunun yegâne sebebi modellerin ulusal şartlar ışığında değerlendirilerek bir Türkiye Modeli oluşturulmasıyla transferin yapılmasıdır.

Türkiye Modeli adı geçen modellerden yararlanılarak üç temel özellik çerçevesinde oluşturulmuştur. Bunlar zorunlu primler, genel vergilendirme ve destek mahiyetinde özel sağlık sigortasıdır. Beveridge Modeli ele alınarak genel sağlık sigortası Türkiye Modeli'nin önemli bir ayağı olurken, Bismarck Modeli çerçevesinde finansman konusunda prim ödemeleri temel alınmıştır. Ayrıca Liberal Model'in temel bir özelliği olan özel sağlık sigortasının teşviki Türkiye Modeli'nin diğer bir ögesi olmuştur. Ayrıca Liberal Model'deki kamu harcamalarının kısıtlanması ve Beveridge Modeli'nin öngördüğü özel sağlık hizmetlerinde denetleyici roldeki devlet Türkiye Modeli'nin ana özelliklerinden olmuştur. Sonuç olarak, Türkiye sağlık reformları gerçekleştirilirken birçok sistemden yararlanılmış ve bu sistemlerin bir takım özelliklerinin ulusal düzleme uyarlanmasıyla bir model oluşturulmuştur.

En önemlisi makale 'Türkiye Modeli' ile Türkiye'nin zamanla sağlık alanında politika transfer eden bir ülke durumundan politika ihraç eden bir model haline gelmesini ortaya koymuştur. Özellikle son yıllarda, model sağlık konusunda ileri gelen bir uluslararası aktör olan DSÖ tarafından bir başarı örneği olarak gösterilmiş ve diğer ülkelerin de bu deneyimden yararlanması teşvik edilmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin sağlık politikasındaki deneyimini sistematik bir şekilde değerlendirerek hem 'Türkiye Modeli' özelliklerini detaylandıran hem de diğer ülkelere genel ve özel tavsiyeler içeren bir çalışma yapması önemli bir gerekliliktir. Bu yolla sağlık alanında hem diğer ülkelerle işbirliği arttırılabilir hem de uluslararası arenada Türkiye bu alanda kendini daha iyi bir noktaya taşıyabilir. En önemlisi bu tanıtımın dolaylı da olsa sağlık turizmine yapacağı katkıdır ki diğer ülkelerin yetkilileri ile işbirliği yapılması mümkünken ülke vatandaşlarına da Türkiye'deki sağlık sistemi tanıtılabilir ve vize kolaylıkları ile de sağlık turizmine özendirilebilir.

Kaynakça

- Akdağ, R. (2015). Lessons from Health Transformation in Turkey: Leadership and Challenges. Commentary, *Health Systems & Reform*, 1 (1), pp. 3-8.
- Benson, D., Jordan, A. (2011). What Have We Learned from Policy Transfer Research? Dolowitz and Marsh Revisited., *Political Studies Review*, 9, pp. 366-378.
- Demirci, B. (2012). *Transformation in the Organizational and Financial Set-up of the Health Care System in Turkey – Its Repercussions and Similarities with the English Model*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara.
- Dolowitz, D. P., Marsh, D. (1996). Who Learns What from Whom: A Review of the Policy Transfer Literature. *Political Studies*, XLIV, pp. 343-357.
- Dolowitz, D. P., Marsh, D. (2000). Learning From Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making. *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 13 (1), pp. 5-24.
- EBM Haber Ajansı. (2013, 6 Haziran). Türkiye Sağlık Alanında Model. <http://www.ebmhaber.com.tr/-turkiye-saglik-alaninda-model-ulke-d47829.html>
- Erol, H., Özdemir, A. (2014). Health Reforms and the Evaluation of Health Expenditures in Turkey. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(1), pp. 9-34.
- Evans, M. 2010. Policy Transfer in Critical Perspective. Mark Evans (Ed.), *New Directions in the Study of Policy Transfer* içinde (pp. 6-31). Abingdon, Oxon and New York: Routledge.
- HaberTürk. (2015, 1 Ağustos). Türkiye'den Kırgızistan'a Sağlık Alanında Destek. <http://www.haberturk.com/saglik/haber/1110062-turkiyeden-kirgizistana-saglik-alaninda-destek>
- Lee, S., Chun, C., Lee, Y., Seo, N. K. (2008). The National Health Insurance System as One Type of New Typology: The Case of South Korea and Taiwan. *Health Policy*, 85, pp. 105-113.
- McCourtie, S. D. (2015, 17 Şubat). Lessons from Turkey How Bahrain is Looking to Improve its Healthcare. World Bank News.
- Nolte, E., McKee, M., Wait, S. (2005). Describing and Evaluating Health Systems. Ann Bowling and Shah Ebrahim (Ed.) *Handbook of Health Research Methods: Investigation, Measurement and Analysis* içinde (ss. 12-4). Berkshire: Open University Press.

- OECD. (2008). Turkey. *OECD Reviews of Health Systems*. OECD and World Bank.
- Rose, R. (1991). What is Lesson-drawing? *Journal of Public Policy*, 11(1), pp. 3-33.
- Sağlık Bakanlığı. (2003). Sağlıkta Dönüşüm. Aralık 2003.
- Sağlık Bakanlığı. (2007). Nereden Nereye Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Kasım 2002 – Haziran 2007. Editör: Akdağ, R. Ankara.
- Sağlık Bakanlığı. (2008). “Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı İlerleme Raporu”. Editör: Akdağ, R. Ankara.
- Sağlık Bakanlığı. (2010). Avrupa Birliği ve Sağlık Bakanlığı Uyum Çalışmaları. AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı. Editör: Ekmekçi, E. B. Ankara.
- Sağlık Bakanlığı. (2011). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2010). Editör: Akdağ, R. Ankara.
- Soyer, A. (2009). Sağlıkta Dönüşüm’ün Neresindeyiz? Bundan Sonra, Bizi Neler Bekliyor?” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2 (4), ss. 179-182.
- Saltman, R. B., Dubois H. F. W. (2004). The Historical and Social Base of Social Health Insurance Systems. Richard B. Saltman, Reinhard Busse ve Josep Figueras (Ed.) *Social Health Insurance Systems in Western Europe* içinde (pp. 21-32). Berkshire: Open Univesrity Press.
- Sülkü, S. N. (2011). Türkiye’de Sağlıkta Dönüşüm Programı Öncesi ve Sonrasında Sağlık Hizmetlerinin Sunumu, Finansmanı ve Sağlık Harcamaları. *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, 144. Ankara: Hermes.
- Stone, D. (2004). Transfer Agents and Global Networks in the ‘Transnationalization’ of Policy. *Journal of European Public Policy*, 11 (3), pp. 545-566.
- TRT Haber. (2015, 14 Temmuz). Akdağ’dan ‘Sağlık Sistemi’ Danışmanlığı. <http://www.trthaber.com/haber/saglik/akdagdan-saglik-sistemi-danismanligi-194180.html>
- Uğurluoğlu, E., Özgen H. (2008). Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Hakkaniyet. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dairesi*, 11 (2), ss. 133-160.
- WHO (2012). *Successful Health System Reforms: The Case of Turkey*. Mayıs.
- Yıldırım, H. H. (Ed.) (2012). *Sağlık Sigortacılığı*. Anadolu Üniversitesi Yayını, s. 2527.

Ekler

Ek A: Türkiye’de Sağlık Reformları – 2003-2010*

Yıl	Reform
2003	<ul style="list-style-type: none">-Performansa dayalı ödeme sistemi – Sağlık Bakanlığı’na bağlı 10 hastanede pilot uygulama-Sevksiz özel hastanelere başvuru imkânı – Devlet memuru ve Emekli Sandığı üyelerine-Hasta hakları ile ilgili yasal düzenleme ve hastanelerde hasta hakları birimlerinin kurulması-Az gelişmiş bölgelerde sözleşmeli sağlık personeli uygulaması-İletişim Merkezi (SABİM)’nin kurulması-Ulusal bağışıklama kampanyası doğrultusunda aşılama günleri-Ücretsiz ambulans hizmetlerinin başlaması-Ücretsiz gezici sağlık hizmetlerinin kırsala yaygınlaştırılmaya başlanması-Hizmet ücretinin ödenmemesi durumunda hastanede rehin tutulma olaylarının önüne geçmek için mekanizmaların uygulanması-Sağlık Bakanlığı’nda Toplam Kalite Yönetimi uygulaması
2004	<ul style="list-style-type: none">-Gebelere ve bebeklere ücretsiz demir ve D vitamini desteği uygulaması-Genişletilmiş Bağışıklama programı ile aşılama programının oluşturulması, bilinçli anneler ve sağlıklı bebekler projesinin geliştirilmesi, bebek dostu hastanelerin artırılması, ‘Demir gibi Güçlü Türkiye’ projesinin başlatılması, Raşitizm Önleme Programı’nın başlatılması ve Toplum Sağlığı Merkezlerinin oluşturulması-Gebeler ve çocuklar için tıbbi denetimlerden geçmeleri koşuluyla nakit para yardımının başlatılması-Ücretsiz Kanser Tarama Eğitim Merkezleri’nin açılmaya başlanması-İlaç politikasında fiyatlandırma ve KDV konusunda değişiklikler yapılarak yurtdışı referans fiyat sisteminin getirilmesi ve ilaç fiyatlarının düşmesi-Reçeteli ilaçların vergilerinin %18’den %8’e indirilmesi-Kamu sektöründe hizmet vericilere hekim seçme imkânı verilmesi-Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastanelerde hekim seçme hakkının uygulanması-Sağlık Bilgi İletişim Merkezi’nin hizmete sokulması-Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi’nin kuruluş aşamasının tamamlanması-Maliye Bakanlığı genelgesi ile Geri Ödeme Komisyonu’nun kurulması-Sağlık Bakanlığı’na bağlı kuruluşlarda Performansa Dayalı Ödeme Sistemi’nin uygulanmaya başlaması

Yıl	Reform
2005	<ul style="list-style-type: none"> -Ayakta tedavi ve reçete giderlerinin Yeşil Kart kapsamına alınması ve %20'lik katkı payı uygulamasının başlatılması -Reçetesiz ilaçların ve sağlık hizmetlerinin vergilerinin %18'den %8'e indirilmesi -Savunma Bakanlığı ve üniversite hastaneleri dışındaki tüm kamuya bağlı sağlık kuruluşlarının Sağlık Bakanlığı'na devredilmesi -Sağlık Bakanlığının iş yükünü hafifletmek adına Sağlık Meslek Liseleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi -İlaçların lisanlanmasına dair yönetmeliğin Mecliste onaylanması -Kurumsal ve kalite kriterlerinin Sağlık Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemi'ne eklenmesi -SSK sağlık kuruluşlarının Sağlık Bakanlığı'na devri ve SSK'lılara Sağlık Bakanlığı'na bağlı tüm hastanelere ve eczanelere erişim hakkı tanınması -Sağlık Bakanlığı'na bağlı tüm hastanelerde Hasta Hakları birimlerinin kurulması -İlk olarak Aile Hekimliği uygulamasına Düzce'de başlanması
2006	<ul style="list-style-type: none"> -5202 sayılı Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının Birleştirilmesine Dair yasanın yürürlüğe girmesi, SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'nın tek çatı altında toplanması ve uygulamaya başlanması -Aile Hekimliği uygulamasının 5 ilde (Eskişehir, Edirne, Denizli, Adıyaman, Gümüşhane) daha uygulamaya konulması -Az gelişmiş bölgelerde hekim dağılımını dengelemek adına 2003 yılında yürürlükten kaldırılan hekimler için mecburi hizmet uygulamasının tekrar uygulamaya konulması -Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde global bütçe uygulamasına başlanması -SGK içerisinde İlaç harcaması takip sisteminin kurulması ve fatura bilgisini ve hizmet ödemelerini gerçekleştirmek için oluşturulmuş MEDULA'nın başlatılması -Sağlık için Kamu Özel Ortaklığı Kanununun Mecliste kabul edilmesi -Kızamık, kabakulak, kızamıkçık gibi hastalıkların aşlarının rutin aşılama programlarına alınması

Yıl	Reform
2007	<ul style="list-style-type: none">-SGK'lı olup olmamasına bakılmaksızın herkesin birinci basamak hizmetlerinden yararlanmasına olanak verilmesi-SGK tarafından yayınlanan Yeni Sağlık Uygulama Tebliği'nin kabul edilmesi-Sağlık Bakanlığı hastanesinden üniversite hastanesine SSK ve Bağ-Kur'lular için sevk zorunluluğunun kaldırılması-Kronik bir rahatsızlığa sahip olan hastaların hekim onayına gerek duymadan eczanelerde tekrar reçete yaptırabilmesinin sağlanması-Ambulans hizmetlerinin kış mevsiminde erişilmesinde sorun yaşanan alanlarda daha erişilebilir hale getirilmesi-Aile Hekimliği uygulamasının 4 ilde (Elazığ, Isparta, Samsun ve İzmir) daha uygulamaya konulması-Yeşil Kartlıların ayakta tedavilerinde muayene, tetkik-tahlil, ilaç, diş çekimi ve protezi, gözlük ve acil tedavi giderlerinin ödeme kapsamına alınması-SGK ile anlaşmalı olan Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel hastanelerde CPT ve ICD-10'a dayalı ayakta ve yatan hasta prosedürleri için toplu sabit fiyat ödemesinin getirilmesi
2008	<ul style="list-style-type: none">-5754 sayılı "Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" kabul edilmesi ve Genel Sağlık Sigortası sistemi uygulamaya konulması-Yeşil Kart uygulamasının Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınması ve Yeşil Kart sahiplerinin diğer sağlık sigortası sahipleri gibi aynı teminatlardan yararlanması olanağının getirilmesi-Kış mevsiminde erişilmesi zor olan yerlere erişimi sağlamak üzere mobil sağlık hizmetlerine 75 kar ambulansı, 4 deniz ambulansı ve 6 hava ambulansının eklenmesi-Sağlık Bakanlığı'nın "Özel Ayaktan Tanı ve Tedavi Merkezleri" yönetmeliğinin kabul edilmesi, yeni ruhsatlandırma prosedürlerinin kabul edilmesi ve ihtiyaç ruhsatı koşulunun getirilmesi-Kamu alanlarında sigara içilmesini yasaklayan Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun'un kabul edilmesi-Yatarak tedavilerde ilaç ve tıbbi malzemelerin hastane tarafından temin edilmesinin zorunlu hale getirilmesi-SGK ile anlaşmalı özel hastaneler Sağlık Uygulama Tebliği fiyatı üzerine maksimum %30 fark alabilme sınırının getirilmesi ve kanser tedavisi, acil ve yoğun bakım hizmetlerinin ücretsiz hale getirilmesi-Özel hastanelerde Yanık, kanser, yenidoğan, organ nakilleri, doğumsal anomaliler, diyaliz ve kalp damar cerrahisi tedavi ve işlemlerinden ilave ücret alınmamasının sağlanması-Yurtdışında tedavisi mümkün olmayan hastalıkların yurtdışında tedavi edilebilmesi imkânının tüm sigortalılara sağlanması-Ulaşım problemi olan yerlerde anne adaylarının misafir edilerek sağlıklı bir şekilde doğum yapmalarını hedefleyen Misafir Anne Projesi'nin başlatılması-Toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin başlatılması-Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Programı'nın başlatılması

Yıl	Reform
2009	<ul style="list-style-type: none"> -5 ilde (Rize, Trabzon, Tunceli, Uşak ve Bursa) daha Aile Hekimliği uygulamasına geçilmesi -Ayaktan tedavide hekim ve diş hekimi muayenesinde katkı payı uygulamasının başlatılması -İlaç takip sisteminin pilot uygulamasına başlanması -Eczane bulunmayan yerlerde yaşayanlara ilaç ulaştırmak için mobil eczane uygulamasının başlatılması -Merkezi Hastane Randevu Sistemi pilot uygulamasına başlanması -Eş değer ilaç bedellerinin ödenmesi konusunda aynı endikasyonda kullanılması öngörülen aynı etken maddeyi içeren en ucuz ilaç bedelinin ödenmesi için konulan %22'lik oranın %15'e indirilmesi -Kamu personelinin Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınması konusundaki Tebliğ'in Resmi Gazete'de yayınlanması ve 15 Ocak 2010 tarihi itibarı ile kayıt ve işlemlerin Sosyal Güvenlik Kurumuna devrinin kararının alınması
2010	<ul style="list-style-type: none"> -5497 sayılı "Üniversite ve Sağlık Personelinin Tam Gün Çalışmasına ve Bazın Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" un kabul edilmesi ve hekimlerin tam gün çalışmasına olanak sağlanması -Kamu personelinin Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınmasının uygulamasına başlanması -Sosyal Güvenlik Kurumu'nun hastadan alınan fark ücretini belirlemek hedefiyle özel hastaneleri sınıflandırması -Yeşil Kart sahibi olanların dış kanal ve dolgu tedavisinden ücretsiz yararlanmalarının sağlanması -Evde sağlık hizmetlerinin verilmeye başlanması -İlaç Takip Sistemi'nin tüm yurda yayılması -Aile Hekimliği sisteminin tüm yurda yayılması -Teşhis İlişkili Gruplar ödeme sisteminin uygulanmaya başlanması -Bürokrasinin azaltılması ve idari basitleştirme çalışmalarının başlaması -5997 sayılı Kanunla Yeşil Kart uygulamasının 1 Ocak 2012 tarihine kadar yürürlükte kalmasının düzenlenmesi

* Bu tablo Sülkü (2011) ve Sağlık Bakanlığı (2010, 2011)'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Ek B: Sağlıkta Dönüşüm Programı Öncesi ve Sonrası Sağlık Sistemi Performans Göstergeleri*

Gösterge	SDP Öncesi	Son Dönem Veriler
Nüfus	66,008,000 (2002)	73,722,992 (2010) 74,724,269 (2011)
Sağlık Alanında İlerlemeler		
Ortalama Yaşam Süresi (Dünya Sağlık Raporu)	71.0 (2000)	75 (2009)
Çocuk Ölümleri (1000 canlı doğum)	36 (2000)	12 (2010) 9,6 (2011)
5 Yaş Altı Ölümleri (1000 canlı doğum)	42 (2000)	13 (2010) 12.5 (2011)
Kızamık vakası (100, 000 nüfus)	11.8 (2002)	0.01 (2010)
Finansal Erişim ve Risk Tedbiri		
Toplam Sağlık Gideri (% GDP)	5.4 (2002)	6.1 (2008)
Toplam Hükümet Harcamalarında Sağlık Alanında Kamu Gideri Oranı (DSÖ Değerlendirmesi)	9.1 (2002)	12.8 (2010)
Sağlık Alanında Kamu Sektörü Gideri (Toplam Sağlık Giderine % Oranı)	70.7 (2002)	73 (2008)
Özel Sağlık Gideri (Toplam Sağlık Giderine % Oranı)	29.3(2002)	27(2008)
Sağlıkta Cepten Harcama (Toplam Sağlık Giderine % Oranı)	19.8 (2002)	17.4(2008)
Kendi İlaç ve Tedavi Masraflarını Ödeyen Kişilerin Yüzdesi	32 (2003)	11.1 (2011)
Sağlık Sigorta Kapsamı	70(2000)	98(2010)
Memnuniyet (Kamu Sektörü)		
Genel Hasta Memnuniyeti (%)	39.5(2003)	75.9(2011)
Hasta Memnuniyeti, Birinci Basamak Tedavi (%)	41(2003)	78.4(2011)
Hasta Memnuniyeti, Kamu Hastaneleri (%)	41(2003)	76.4(2011)

*Tablo DSÖ Raporundan Türkçeye çevrilerek alınmıştır (WHO, 2012, s.8)

Ek C: Türkiye'nin Sağlık Sistemindeki Temel Göstergeler*

Gösterge	2002 Türkiye	2012 Türkiye		
Ortalama Yaşam Beklentisi (Yaş)	71.9	74.6		
Anne Ölüm Oranı (100.000 doğumda)	64	15.4		
Bebek Ölüm Oranı (1000 doğumda)	26.7	11.6		
Bulaşıcı Hastalıkların Yaygınlığı (100.000 kişide)	AİDS	0.07	AİDS	0.13
	Tüberküloz	27.3	Tüberküloz	18.7
	Sıtma	15.5	Sıtma	0.5
	Kızamık	11.8	Kızamık	0.12
Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Kullanımı (%)	74.8	78		
Aşıyla Korunabilir Hastalıklarda Aşılama (%)	78	97		
Cepten Sağlık Harcamaları (%)	19.8	15.4		

* Tablo Johansen (2015), OECD (2014) ve Sağlık Bakanlığı (2012) dokümanlarından derlenmiştir.

Ek D: Türkiye'de Finansal Risk Koruma*

Gösterge	2002	2012
Genel Sağlık Sigortası Oranı (%)	70.0	98.3
Toplam Sağlık Harcaması (%)	5.4	6.5
Kamu Sağlık Harcaması (%)	70.7	76.8
Cepten Sağlık Harcamaları (%)	19.8	15.4

* Johansen (2015)

Ek E: Türkiye Sağlık Hizmetlerinde Kaynaklar*

Gösterge	2002	2012
Doktor Sayısı (her 100.000 kişi için)	138	172
Hemşire Sayısı (her 100.000 kişi için)	171	249
Hastane Yatak Sayısı (Her 10.000 kişi için)	378.551	698.518
Yoğun Bakım Yatak Sayısı	2214	23.689
Ambulans Sayısı	2963	4269

* Johansen (2015)

TÜRKİYE'DE MİKRO KREDİLERİN KADINLARIN İŞ GÜCÜNE KATILIMI VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ÖLÇÜMÜ

Utku ALTUNÖZ¹

Özet

Türkiye ekonomisinde öncelikli çözülmesi gereken sorunların başında kadınların istihdama katılım oranlarındaki yetersizlik gelmektedir. Bu zamana kadar gerek devlet tarafından gerekse özel sektör tarafından uygulanan kadın istihdamını artırıcı politikalara rağmen bu sorunun önüne geçilememiştir. Bu amaca yönelik uygulamalardan biri de mikro kredilerdir. Kadınların iş gücüne katılımının artırılması ve yoksulluk sorunu ile mücadele noktasında mikro krediler dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, mikro kredi uygulanmasının işlevini genel anlamda açıkladıktan sonra Türkiye'deki mikro kredi uygulamalarının kadın istihdamı ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ve etkinliğini sınamaktır. Bu bağlamda çalışmada yoksullukla mücadelede ve istihdam bağlamında Türkiye'de kullanılan mikro kredilerin regresyon analizi yapılmış olup modeldeki sonuçlara göre Türkiye'de kullanılan kredideki 1 birimlik artış, kendi hesabına çalışan kadın sayısında 0.045 birimlik ve ekonomik büyümede 0.05 birimlik artışa neden olmaktadır. ARDL sonuçlarına göre reel gelirin uzun dönem esnekliği beklentiler doğrultusunda pozitif (0.00612) olarak tahmin edilmiştir. Bu Sonuca göre Türkiye'de mikro kredilerde %1'lik artış reel GSYH'yi %0,05 arttırmaktadır. Ayrıca yaklaşık 5,5 yıl gibi bir sürede kısa dönemli sapmalar tekrar uzun dönem dengesine gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Regresyon Analizi, ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, Mikro kredi

¹ Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü , e-posta: utkual@hotmail.com

Altunöz, U. (2018). Türkiye'de Mikro Kredilerin Kadınların İş Gücüne Katılımı ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ölçümü. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18 (41), 207-232. DOI: 10.21560/spcd.vi.375659

MEASURE OF THE EFFECTIVENESS OF MICRO CREDITS IN WOMEN LABOR PARTICIPATION AND OVER THE ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

Abstract

One of the first problems to be solved in the Turkish economy is the inability of women to participate in employment. Until then, this problem has not been overcome despite the policy of increasing the employment of women, which is applied by the state and by the private sector. One of the applications for this purpose is micro-credits. Micro-credits are attracting attention at the point of increasing women's participation in the workforce and fighting the problem of poverty. The aim of this study is to test the effectiveness and impact of micro-credit applications in Turkey on female employment and economic growth, after having explained the function of micro-credit application in general terms. In this context, regression analysis of micro-loans granted in Turkey in the context of poverty alleviation and employment was conducted. According to the obtained results, the 1 unit increase in the credit used in Turkey causes 0,045-unit increase in self-employed women and 0.05 unit increase in economic growth. According to the ARDL results, the long-run elasticity of real income was estimated to be positive (0.00612) in the direction of expectations. According to the results of 1% increase in micro-credit in Turkey boost real GDP 0.05%. In addition, short cycle deviations are again reach back to the long-term equilibrium in about 5.5 years.

Key Words: Women Employment, Regression Analysis, ARDL Bounds Test, Micro Credit.

Giriş

Kadınların iş hayatında etkin rol oynamaları gerek ekonomik gerekse sosyal yönden fakirliğin azaltılmasında önemli etkenlerden biridir. Hem teorik hem de pratik sebeplerden dolayı kadınların işgücüne katılımı, kalkınmada sürdürülebilir olmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir (Karabıyık, 2012: 233). Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ortak problemlerinden biri işsizliktir. Söz konusu ülkelerin işsizlik oranları detaylıca incelendiğinde işsizlik oranının büyük bir kesimini kadınların oluşturduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile kadın nüfusunun iş gücüne katılım oranı arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu savunulabilmektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerle kadınların iş gücüne katılım oranının düşük olması sorununa çözüm üretmek iktisadın öncelik verdiği konuların başındadır.

1990'lı yıllar, Türkiye'de kadınların iş gücüne katılım oranını arttırmak için uygulanan politikaların arttırdığı yıllar olmuştur. Bununla birlikte uygulanan proje ve programların verim düzeyi düşük kalmış ve istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Günümüzde hala kadın istihdamının artırılması ve kadınların iş gücüne katılımının teşvik edilmesi öncelikli alanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu amaç doğrultusunda girişimciliği arttırmak ve yoksulluğu önlemek için geliştirilen mikro krediler, kadın istihdamını arttırmaya çalışan ülkeler için önemli bir politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970'li yıllarda Muhammed Yunus tarafından ülkesi Bangladeş'te uygulanmaya başlatılan ve tüm dünyada uygulama alanı bulan mikro krediler, Grameen Bank adlı kuruluşlar aracılığı ile kullanılmaktadır. Grameen Bank dünyanın pek çok ülkesinde kredilerini teminatsız olarak yoksul insanlara veren ve kredi geri ödemelerinin ise haftalık olarak yapıldığı kuruluşlardır. Bu uygulama Türkiye'de de destek görmüştür. Fakat uygulama alanı anlamında Türkiye'de kullanılan mikro krediler, dünyadaki kullanım rakamlarının oldukça altında kalmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, mikro kredilerin Türkiye'de kadın istihdamı ve ekonomik büyümeye etkilerini ortaya koymaktır. Bu amaçla Türkiye'deki mikro kredi uygulamaları, kadınların istihdamdaki yeri ve geniş literatür taramasının ardından iki farklı ekonometrik yöntemle mikro kredilerin

etkinliği analiz edilecektir. Bu amaçla mikro kredi kullanım oranı ile kadın istihdamı arasındaki ilişki için regresyon analizi tercih edilmiş olup, çalışmanın gücünü arttırmak amacıyla mikro kredi ile ekonomik büyüme ilişkisinin analizinde ARDL Sınır testi yaklaşımı tercih edilmiştir.

Türkiye’de Kadın İstihdamı

Türkiye’de istihdam yapısı içinde kadınların yeri olması gerekenin oldukça uzağındadır. TÜİK rakamlarına göre 2016 yılı itibariyle nüfusun %49,8’i kadınlardan meydana gelmesine rağmen istihdam edilen kadın nüfus oranı yalnızca %24’tür. Bu anlamda kadın istihdamına ilişkin olarak net bir politikanın olmaması eleştiri konusu olan bir durumdur (Tan vd.,2008:183). Kadın nüfusla erkek nüfus arasındaki bu oransal denge, kadınların yaşam sürelerinin daha uzun olması nedeniyle 65 ve üzeri yaş grubunda kadınların lehine değişmektedir. Bu yaş grubunda erkekler nüfusun %43,9’unu, kadınlar ise %56,1’ini ise oluşturmaktadır.

Tablo 1: Cinsiyete göre seçilmiş göstergeler, 2015 (%)

Seçilmiş Göstergeler	Toplam	Erkek	Kadın
Okur-yazar olmayan nüfus oranı (25+yaş)	5.4	1.8	9.0
Yüksekokul veya Fakülteden Mezun Nüfus Oranı (25+yaş)	15.5	17.9	13.1
İstihdam Oranı (15+yaş)	46	65	27.5
İşgücüne Katılım Oranı (15+yaş)	51.3	71.6	31.5
İşsizlik Oranı (15+yaş)	10.3	9.2	12.6
Genç İşsizlik Oranı (15-24 yaş)	18.5	16.5	22.2

Kaynak: TÜİK

Tablo 1’de izlenebileceği gibi özellikle 2015 yılında Türkiye’de 15 yaş ve üzeri nüfusun içinde kadınların istihdam oranı %27,5 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği gerçekleştirmelerine bakıldığında 2015 yılında kadın istihdam oranının en yüksek olduğu ülkenin %75 oranıyla İsveç olduğu görülmektedir. Yunanistan ise %42,5 ile en düşük kadın istihdamına sahip ülkedir. Bu durumda bile Avrupa Birliğinde kadın istihdamının en düşük olduğu ülke olan Yunanistan’da kadın istihdam oranı Türkiye’nin neredeyse iki katıdır. Avrupa Birliği üyelerindeki istihdam gerçekleştirmelerine göre ortalama

kadın istihdam oranı %60,5 olup bu oran da Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Özbay (1990) ve Erman (1998), 2000 ve öncesi kadın istihdamındaki düşüklüğün nedeni olarak kırdan kente göçü göstermiştir. Bu durum 2000'li yıllardan sonra da devam etmiştir.

Tablo 2: Türkiye'de Kadınların işgücüne Katılım Oranı (%)

Yıl	İş Gücüne Katılım (%)	İşsizlik (%)	İstihdam (%)	Kent işgücüne Katılım (%)	Kır İşgücüne Katılım (%)
1990	34	8.5	31	17	52
1995	30	7.3	28	16	49
2000	26	6.3	24	17	40
2005	23	11.2	20	18	33
2010	27	13	24	23	36
2011	28	11	25	24	37
2012	29	10	26	26	36

Kaynak: TÜİK

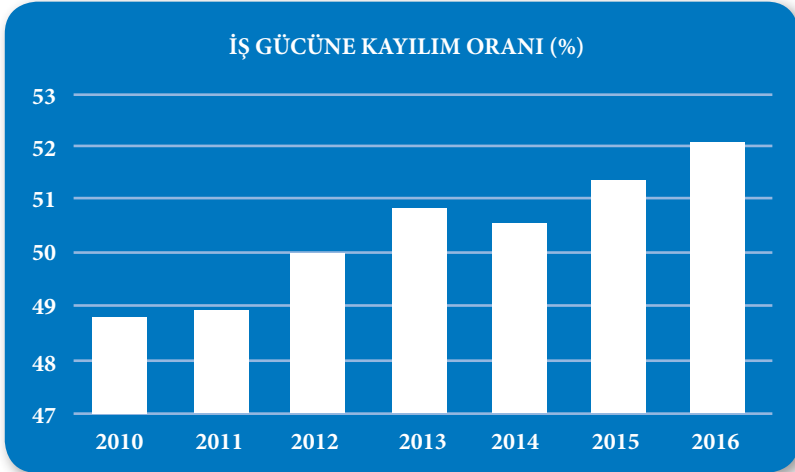
Tablo 2'deki TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2012 yılında iş gücüne katılım oransal olarak %29 iken bu oranın %71'ini erkekler ve %29,5'ini ise kadınlar oluşturmuştur. İstihdam edilen kadın nüfus oranı ise %26 iken erkek nüfus oranı %65 seviyesindedir. Diğer bir ifadeyle kadınların hem iş gücüne katılımı düşük hem de işsizlik oranı yüksektir. Kırdan kente göç dışında kadınların iş gücüne katılım oranlarının düşük olmasındaki diğer bir neden ise, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmanın kadınları aileye bağımlı kılması ve yaşam düzeyini erkek tarafından elde edilen gelire bağlayan bir konuma getirmesidir (Şener, 2009: 20). Kadınların fakirleşmesinin temel nedenlerinden biri de kadın emeğinin sömürülmesi ve işgücü piyasalarındaki ikincil durumudur. **Tablo 2'**ye göre 1990-2012 periyodunda işsizlikte ciddi bir düzelme olmaması da dikkat çekici bir sorun olarak izlenebilmektedir.

Tablo 3: Rakamlarla İşgücüne Katılım

	2006	2012	2013	2018
İşsizlik Oranı	10.2	9.2	9.2	7.2
İşgücüne Katılım Oranı	46.3	50	51.	53
İstihdam Oranı	41.5	45.4	46.4	49.9
Kadın İşgücüne Katılma Oranı	23.6	29.5	30.9	34.9
Gençlerde İşsizlik Oranı	19.1	17.5	16.5	13
Ücretli İstihdam Oranı	58.9	63	64	70
Kayıt Dışı İstihdam Oranı	47	39	37.5	30
Lise ve Üstü Eğitimliilerin İşgücü İçerisindeki Payı	35.2	38.5	39.2	42
Uzun Süreli İşsizlerin Toplam İşsizler İçerisindeki Payı	35.8	24.8	24	18
İŞKUR'a Kayıtlı İşsizlerin İşe Yerleştirilme Oranı	12.3	23.5	35	50

Kaynak: Erli (2013), Kadın İşgücü

Tablo 3'e göre 2016 yılının haziran ayına gelindiğinde işgücü 30 milyon 778 bin kişi, işgücüne katılma oranı ise 0,3 puan artarak %52,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kadınlarda ise 0,7 puanlık artışla %33 olarak gerçekleşmiştir. Aynı tablodaki projeksiyona göre 2018 hedefinin yakalanma olasılığı oldukça yüksek görünmektedir.

Grafik 1: Türkiye'de İşgücüne Katılım Oranları (2010-2016)

Kaynak: TÜİK

Grafik 1'den kadın istihdamındaki durum irdelendiğinde günümüz dünyasına göre 80'li yıllarda tablonun daha parlak olduğu söylenebilmektedir. 1989 yılında %36 olan kadınların iş gücüne katılım oranı ileriki yıllarda düşüşe geçmiş ve 2000 yılına gelindiğinde oran %26 ya gerilemiştir. 2005 yılında %23 e kadar düşen kadınların istihdama katılım oranları 2010 yılında yeniden % yükselişe geçerek % 27 olmuştur. Türkiye'de 2008 küresel krizinden bu yana artış trendinde olan kadınların iş gücüne katılım oranının 2012 yılında TÜİK'e göre %29,5 OECD'ye göre %32,3 olarak gerçekleşmiştir. Buna rağmen Türkiye hala OECD ülkeleri içinde son sırada yer almaktadır. 2013 yılında her ne kadar artış gerçekleşmiş olsa da 2014 yılında istikrar sağlanamamış ve bir yıl önceye göre düşüş kaydedilmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında ise kaydedilen artış kayda değer olamamış ve %52 olarak kaydedilmiştir.

Mikro Kredi Uygulamasının Amaçları

Mikro kredilerin ana hedefi, yoksul ve başlangıç sermayesi olmayan kişilere kendi işlerini kurup gelir sağlamaları amacıyla finansman kaynağı yaratmaktır. Mikro kredi üretim sürecinin dışında olan yoksullara finansman kaynağı tedarik edilmesi, bu kesimin üretime katılmalarının sağlanması ve ekonomik bağımlılıktan kurtulmalarının sağlanması özelliği ile diğer kredilerden ayrılmaktadır. Mikro finansman hizmeti en basit anlatımla düşük gelirli yoksul kesime sağlanan bankacılık hizmetleri olarak tanımlanmaktadır. Mikro kredi sistemi her ülkede farklı şekilde uygulanmaktadır (Christen vd., 2003:9). Mikro kredilerin hedeflediği kitle, piyasalardan kredi alabilme gücü olmayan kesimlerdir. Söz konusu kredilerin çoğu vakıflar ve kamu tarafından karşılanmaktadır (Dalgıç, 2005:5).

Bangladeş'te geliştirdiği finans sistemi ile Muhammed Yunus, kırsalda yaşamını sürdüren ve girişimcilik konusunda yeterli finansmana sahip olmayan 2,7 milyon insanın girişimcilik yeteneklerinin olgunlaşmasına ve daha refah bir hayata kavuşmasına olanak sağlamıştır. (DPT, 2007:47). Yunus, mikro kredi serüvenini şu şekilde açıklamaktadır.

“.....Ülkem Bangladeş’te devam etmekte olan fakirliğin de etkisiyle öğrencilerime iktisadi kuram ve hipotezlerin nasıl her türden soruna çözüm bulduğunu anlatırken kendimden geçerdim. Şu an bu durumun etkisiyle birdenbire içimde bir boşluk duymaya başladım. Çevremdeki insanlar evlerinin önünde ve kaldırımlarda açlıktan yok olurken söz konusu kuram ve teoriler ne için varlardı? Onların gerçek yaşamlarını içinde barındıran ekonomik kuram neredeydi?” (Yunus, 2003:14-15)

Böylelikle Muhammed Yunus, yoksulların yoksulluk nedenini genel kabul görmüş şekliyle cahillik ya da eğitimsizlikten değil, sermayeyi ellerinde tutamamalarına bağlamaktadır. 1974 yılında ilk kredi olayını belirlediği bir köyde gerçekleştirmiştir. Uygulama sonucunda yüksek kredi dönüşüm oranı Yunus için cesaretlendirici olmuş ve Grameen Bank’ı kurarak daha çok daha yüksek miktarlardaki kredi uygulamalarını başlatmasına neden olmuştur. (Şengür ve Taban, 2012:66). Bu uygulamaların önemli bir bölümü direkt kadın nüfus arasındaki yoksulluğu azaltmaya ya da yok etmeye yönelik olarak işletilmiştir (Ghodsee, 2003: 1-7).

Grameen Bankası’nın temel hedefleri şu şekilde sıralayabiliriz (Öz ve Çolakoğlu, 2014: 182).

- Düşük gelirli kadınlara ve erkeklere bankacılık hizmeti sunmak,
- Düşük gelirli olanların tefeci istismarına uğramalarına engel olmak,
- Bangladeş’in kırsal kesiminde hayatlarını sürdüren ve iş bulamayan insanların kendi işlerini kurmalarına olanak sağlamak,
- Düşük gelirli ve işsiz kesimden bilhassa kadınlardan oluşan dezavantajlı kesimi seçmek.

Mikro kredi ile geleneksel banka kredileri karşılaştırıldığında, mikro kredi en temel farkla az belgeyle, düşük miktarlarda ve teminat gerektirmeyen bir kredi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hedef kitlesi de doğal yoksulluk eşiğinin altındaki kişilerden oluşmaktadır. Tam bu noktada çalışma hayatında kendilerine yer bulma konusunda erkeklere göre dezavantajlı olan kadınlar gündeme gelmektedir. Bu nedenle faaliyetler Türkiye’de kadın odaklı olarak yürütülmektedir.

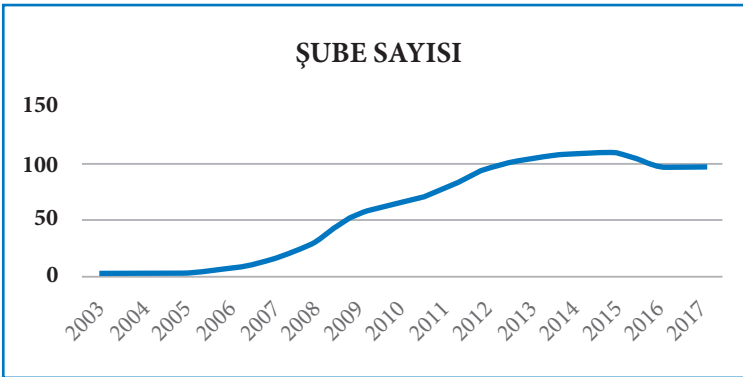
Türkiye’de Mikro kredi Uygulamaları

Türkiye’de fakirlikle mücadele kapsamında; mikro kredi “Türkiye Grameen Mikro Kredi Projesi (TGMP)” adıyla Haziran 2003’te Diyarbakır’da hayata geçirilmiştir. Türkiye Gramen Mikro kredi Projesinin tüm üyeleri dar gelirli kadınlardır. Çünkü (Akgül, 2011:3);

- Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımı ve kadınlara ekonomik fırsat sunma anlamında eğilim, erkeklere göre oldukça alt seviyelerdedir. Bu eğilimi TGMP tersine çevirme arzusundadır.
- Birçok bilimsel çalışma, ev bütçesi ve ailenin finansal istikrarı üzerine kadınların önemini göstermektedir.
- TGMP, Bangladeş’teki Grameen Bank Modelini benimsemiş Türkiye’de de sistemin iyi bir şekilde işleyeceğini düşünmektedir. Bu düşüncenin temel nedeni kadınların borçlarına daha sadık olduğu inancıdır.

TGMP verilerine göre 10 yılda 68 il, 32 ilçe olmak üzere toplam 100 şubede 60 binden fazla düşük ücretle çalışan kadına, 234 milyon lira mikro kredi kullanılmıştır. İlave olarak 2005 yılındaki yasal düzenlemelerle İl Özel İdarelerine de mikro kredi kullandırdım yetkisi verilmiştir. Türkiye’de kullandırımı sağlanan mikro kredilerin geri dönüşüm oranının %100 oranında olması, uygulayıcılara mikro kredi projesinin ileriki yıllarda daha da genişletilmesi ve geliştirilmesi için cesaret vermektedir.

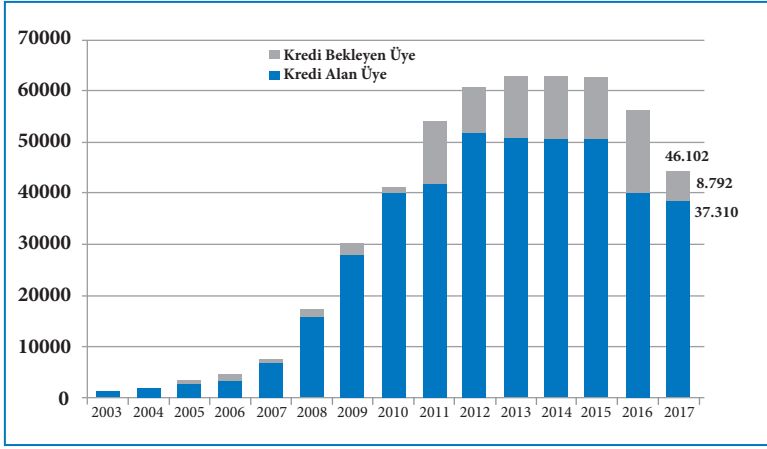
Grafik 2: Gramen Bank Şube Sayısı

Kaynak: <http://www.tgmp.net/tr/sayfa/sunumlar/118/0>

Grafik 2'de Türkiye'de 2003-2017 yılları arasındaki Grameen Bank şube sayısındaki gelişim izlenebilmektedir. Özellikle 2008 küresel kriz sonrasında şube sayısındaki artış süreklilik kazanmış ve 2015 yılında 100'ün üzerine çıkmıştır. Bununla birlikte son yılda şube sayısında bir miktar düşüş olmuştur. 2017 yılı itibariye Türkiye Grameen Mikrofinans Projesi verilerine göre Türkiye'de 80 şube ile hizmetlerine devam etmektedir.

Grafik 3: Grameen Bank Türkiye Üye Sayısı

Kaynak: Grameen Bank Türkiye

Grafik 3'te Grameen Bank Türkiye'den kredi kullanan üye sayısında bakıldığına **Grafik 2** ile benzer şekilde 2008 küresel krizinden sonra mikro kredi kullanımında 2013 yılına kadar ciddi bir artış kaydedilmiştir. Bununla birlikte 2016 ve 2017 yıllarındaki düşüş dikkatlerden kaçmazken bu durumun Türkiye'nin karşılaştığı başarısız darbe girişimiyle nedensellik gösterebileceğini akıllara getirmektedir. Şöyle ki Türkiye'de gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonucunda finans sektöründe belli bir durgunluk yaşanmış, girişimin etkisi ile belli bir süre finans kuruluşları kredi ve benzeri hizmetlerde daha seçici hale gelmişlerdir. Girişimin kamuya yüklediği maliyet de göz önünde bulundurulduğunda söz konusu durum ile kredi bekleyen üye arsında nedensellikten söz edebiliriz. Grafikte kırmızı ile gösterilen kredi bekleyen üye sayısında da son yıldaki düşüş dikkat çekmektedir.

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı istatistiklerine bakıldığında

2003'den 2015'e kadar kadınlara dağıtılan kredi miktarı 500 Milyon TL dir. 2003 'de bu yana hâlihazırda 150.000 kadına ulaşılmış olup, 44.000 kredi kullanıcısı geri ödemelerine devam etmektedir. İlave olarak düşük gelirli kadınlara verilen mikro kredi tutarı 600 lira ila 10.000 lira arasında değişmektedir. Aktif 44.000 kredi kullanıcısının %80'i kredileri gelir getirici işlerde kullanmaktadır. Uzun yıllardır terörün gölgesinde olan ve insanların işini kaybettiği Diyarbakır'da 2016 itibariyle 11.000 adet mikro kredi kullanılmıştır. Mikro kredi kullanan kadınların krediyi kullanma eğilimlerine bakıldığında %30,8 oranında kredinin el sanatları alanında kullanıldığı görülmektedir. El sanatlarını ticaret takip etmektedir. Mikro krediyi kullanarak kendi iş yerine sahip olanların oranı ise %20 dir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan üyelerin oranı düşüktür çünkü kentsel kesimlerde yaşayan üyelerin kredi talepleri kırsal kesimlerde yaşayanlara oranla daha yüksektir. Bu durumun nedenleri olarak kentsel alanlarda yaşayanların kendi işini kurma konusunda daha fazla bilinçlenme şansına sahip olmaları ve kentsel hayatta daha fazla kazanç sağlama bilincinin gelişmesi gösterilebilir. Bununla birlikte her ne kadar sistemi geliştirme amacına yönelik bu gelişmeler yaşansa da genel olarak bakıldığında sistem, programın işlem maliyetleri, yolsuzluk olgusu ve karar almada karşılaşılan aksaklıklar nedeniyle istenilen yere gelememiş ve olması gerektiği gibi kurumsallaşamamıştır (Çak, 2007:36).

Mikro Kredi Kullanımı Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Mikro kredi kullanımı ile ülke ekonomilerine yaptıkları olumlu etkilerin ölçümü ile ilgili yapılmış birçok yerli ve yabancı çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmaların her biri mikro kredi kullanımı ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymaya odaklanmış çalışmalardır.

Mosley ve Hulme (1998) yaptıkları çalışmada fakirlik sınırında olan hane halkları için mikro kredi etkisinin fakirlik sınırının altında bulunanlara göre daha büyük olduğu sonucuna varmışlardır. Aynı çalışmada fakirlik sınırının bir hayli altında bulunan hane halklarının mikro kredi kullanımından olumsuz etkilendiklerini tespit etmişlerdir. Mosley ve Hulme' e göre bu durumun temel nedeni krediyi kullanan fakir kesimin kullandıkları krediyi gelir kazandırıcı sabit sermaye yatırıma çevirmek için tüketim harcaması ya da çalışma sermayesi şeklinde kullanma yoluna gitmeleridir. Khandker

(2003), Bangladeş ekonomisi için kaleme aldığı çalışmasında yoksulluk ile mikro kredi ilişkisini araştırmıştır. Khandker, incelediği dönemler için Bangladeş'te mikro kredi sisteminin ileri derecede yoksullara oldukça fayda sağladığını ve yoksulluklarının azalmasında etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Cull, Demirgüç Kunt ve Morduch (2006), çalışmalarında mali açıdan mikro kredi projelerinin işlevselliğini değerlendirmişlerdir. Çalışmada mikro kredi geri ödeme performansı yüksek olsa bile sürdürülebilirlik konusunun oldukça zor olduğunu fakat fakir insanların hayatlarının, miktarı düşük kredilerle bile olumlu yönde değişebileceğini ortaya koymuşlardır. Nader (2008), Kahire ekonomisinde kadınların iş gücüne katılım oranı ve sosyo-ekonomik gelişme seviyelerindeki ilişkiyi analiz ettiği çalışmasında değişkenler arasında pozitif bir ilişkinin varlığına ulaşmıştır. Bakan ve Eyitmiş (2009) Türkiye için 22 ilde yaptıkları çalışmada mikro kredi kullanımı ile yoksulluk oranı arasında pozitif bir ilişkinin varlığına ulaşmışlardır. Çalışma sonucuna göre mikro kredi kullanımından önce mevcut olan yoksulluk oranı %83,6 iken, mikro kredi kullanımı sonrası işsizlik oranı %57,9'a düşmüştür. Akbıyık ve Şahin (2010) çalışmalarında Malatya ilindeki mikro kredi uygulamalarında mikro kredi kullanıcılarının gelirlerinde en az %25'lik bir artışın yaşandığı sonucuna ulaşmışlardır. Soyak (2010) mikro finans uygulamasının Türkiye'de fakir ve mağdur kadınların girişimciliği üzerine etkilerini araştırdığı çalışmasında kendi işi olan kadınların hane halkı içerisinde statülerini geliştirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Soyak'a göre sosyoekonomik anlamda güçlenen kadın kendileri ve aileleri açısından olduğu gibi yaşadıkları toplumun ve bölgenin gelişmişlik farklılıklarını azaltılması konusunda etkin vazife üstlenmektedirler. Güzel (2011), Türkiye için kadın yoksulluğu ile mikro kredi ve Dünya Bankası kredilerinin ilişkisini incelediği çalışmasında Türkiye'de henüz mikro kredi piyasanın gerektiği şekliyle gelişmediği sonucuna ulaşmıştır. Güzel'e göre bur durumun en önemli nedenleri kadınların risk kaçmaları ve kredi talebi konusunda çekingen davranmalarıdır. Bayraktutan ve Akatay (2012) çalışmalarında mikro kredi uygulamalarını ve sonuçlarını Kocaeli ili araştırmışlardır. Çalışma sonucunda uygulamaların kentlerdeki yoksulluğu düşürmede kayda değer sonuçlar veren bir politika aracı olduğunu görmüşlerdir. Bununla birlikte mikro kredilerin özgüven artışını destekleyici yönü olduğu da anlaşılmıştır. Özmen (2012), Türkiye için kadın istihdamı

ile mikro kredi ilişkisini analiz ettiği çalışmasında her bir birimlik mikro kredi kullanımının kendi hesabına çalışan kadın miktarında 0,038 birim artışa neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kendirli vd. (2012) Bişkek'te mikro finans kredisi kullanan 126 üye için yaptıkları çalışmalarda mikro kredinin girişimcilerin işlerini büyütmede ve istihdamı arttırmada oldukça güçlü bir etkiye sahip olduklarını göstermiştir. Bununla birlikte adı geçen çalışmada sistem, yeni iş kurmaya ve girişimci olmaya sağladığı katkı oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Zengin ve Gökmen (2012) mikro finans tarafından fonlanan 163 kadın girişimci ile yapmış oldukları görüşmede sistemin üyeleri üzerinde ekonomik ve sosyal anlamda katkı sağladığı, özellikle katılımcıların özgüvenlerinde artış meydana getirdiği sonucuna ulaşmıştır.

Yaprak ve Helvacıoğlu (2014) Afyonkarahisar için mikro kredi uygulamasıyla kadınların çalışma yaşamına katılımlarındaki artışı araştırdıkları çalışmalarında, çalışmanın yapıldığı dönemde beş yaşında olan sistemin başarılı bir şekilde uygulandığı sonucuna ulaşmışlardır. Tömen ve Sarvan (2015), mikro finans uygulamalarının kadın girişimciliği üzerinde derece etki oluşturduğunu araştırdıkları çalışmalarında Antalya'da TGMP'den yararlanan kadınları örneklem olarak seçmişlerdir. Mikro kredi kullanan kadınlarla yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirdikleri çalışmalarında mikro kredi ile evde el becerisine bağlı ürünler ürettikleri veya hazır ürünler satmakta oldukları ve mikro kredi kullanımının bu kadınları henüz yoksulluktan kurtarmaya veya girişimci yapmaya yeterli olmadığını tespit etmişlerdir. Altunöz (2015) Türkiye'de mikro kredi uygulamasının kendi hesabına çalışan kadın sayısını ne derecede etkilediğini araştırdığı çalışmasında kullanılan mikro kredideki 1 birimlik artışın, kendi hesabına çalışan kadın sayısını 0.043 birim arttırdığını göstermiştir.

Literatüre genel olarak bakıldığında her ne kadar sistemin henüz istenilen güce ulaşmadığı görülse de kadın istihdamı ve ülke ekonomilerine pozitif katkı yaptığı anlaşılmaktadır.

Türkiye’de Kadın İstihdamının Gelişimi-Mikro Kredi Uygulamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkilerinin Ampirik Analizi

Çalışmada Ekonometrik analiz iki aşamada gerçekleştirilecek olup ilkinde regresyon analizi kullanılarak Türkiye’de mikro kredilerinin kadın istihdamı üzerindeki etkisi 1999-2016 yılları için analiz edilecektir. İkinci analizde ise aynı yıllar için ARDL sınır testi yaklaşımı ile mikro kredilerin Türkiye ekonomisine katkıları analiz edilecektir.

Türkiye’de Kadın İstihdamı Gelişimi- Mikro Kredi Uygulaması İlişkisin Analizi

İlk ekonometrik analizin modelinde üç değişken kullanılacak olup bu değişkenler kendi içinde çalışan kadınların sayısı, mikro kredi kullananların sayısı ve Türkiye’de kullandırılan kredi tutarıdır. Analize konu olan veriler aylık verilerdir.

Tablo 4: Değişkenler, Semboller ve Veri Kaynakları

Değişken	Sembolü	Verinin Kaynağı
Kendilerine ait işlerde çalışan kadınların miktarı	KİÇKS	Türkiye Grameen Mikrofinans
Türkiye’de Kullandırımı Sağlanan Kredi Tutarı	TKMKT	Türkiye Grameen Mikrofinans
Mikro Kredi Kullananları Sayısı	MKKS	Türkiye İstatistik Enstitüsü

Regresyon modellerinde nitel değişkenlere yer verilebilmesi için kukla değişkenler kullanılmaktadır. Modele eklenen kukla değişkenler bağımsız ve/veya bağımlı değişken şeklinde ekonometrik modelde yer alabilmektedir. Diğer bir anlatımla kukla değişkenler, sayısal olarak ölçülemeyen değişkenleri analize dahil etmek için kullanılır. Ekonometrik modelde yer alan fakat sayısal anlamda ölçülemeyen değişkenlerdir. Kullanılan model eşitlik (1) de gösterilmiştir.

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_t + \beta_2 Kukla + \varepsilon_t \quad Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_t + \beta_2 Kukla + \varepsilon_t$$

(1)

X: Kullanılan mikro kredi tutarı

$\varepsilon_t, \varepsilon_t$: Hata terimi

eşitlik (1)'e kukla değişken eklenmesinin nedeni başlangıç yılı olan 2009'dan bir önceki yılda yaşanan küresel krizin etkisiyle kullanılan kredilerde meydana gelen daralmadır. Bilhassa kriz dönemlerinde kredi kullanım talebindeki artış miktarı ne kadar olursa olsun, kredi tayinlaması adı verilen bankaların kredi kullandırmada isteksiz davranma durumu söz konusu olmaktadır. Ekonomik modellemelerde kullanılan değişkenlerin doğru sonuçlar verebilmesi için durağan olmaları beklenmektedir. Durağanlık kavramı Kovaryans durağanlık (covariance stationarity), skolastik sürecin ilk iki momentinin, yani, ortalama ve varyansının, zaman içinde sabit olmasını olarak tanımlanmaktadır.

Ekonometrik analize geçilmeden önce değişkenlerin durağanlıklarının belirlenmesi amacıyla değişkenlere KPSS birim kök testi uygulanmıştır. KPSS birim kök testlerinde oluşturulan hipotezler, ADF ve PP birim kök terslerinden farklı olarak H_0 hipotezleri serinin durağan olduğunu diğer bir ifadeyle birim kök içermediğini söylerken H_1 hipotezi ise serinin durağan olmadığını, birim kök içerdiğini söylemektedir (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin,1992:165).

Hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır.

$H_0 = \sigma_0^2 = 0, H_0 = \sigma_0^2 = 0$ Birim kök içermez. Değişken durağandır.

$H_0 = \sigma_0^2 \neq 0, H_0 = \sigma_0^2 \neq 0$ Birim kök içerir. Değişken durağan değildir.

KPSS testinde ilgili hipotezlerin sınanmasının şartı eşitlik (2)'de gösterilmiştir.

$$y_t = \varepsilon_t + r_t + \varepsilon_t y_t = \varepsilon_t + r_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Eşitlik (2) de trendi işaret eden belirtici katsayı, tesadüfi ve bozucu terimi ifade etmektedir. Tesadüfi terime ait gecikmeli değer gösterdiği ilişki eşitlik (3)'de olduğu gibidir.

$$r_t = r_{(t-1)} + u_t, r_t = r_{(t-1)} + u_t \quad (3)$$

Denklem (3)' de u terimi kendisi ile rassal terimin bir gecikmeli değeri arasındaki hata terimini ifade etmektedir.

Değişkenlere KPSS birim kök testi yapılmış olup sonuçlar **Tablo 5**'te izlenebilmektedir.

Tablo 5: KPSS Birim Kök Testi Sonucu

SEVİYEDE	
Değişken	LM İstatistiği
KİÇKS	0.1788**
TKMKT	0.7981*
MKKS	0.7111*
BİRİNCİ FARKTA	
Değişken	LM İstatistiği
KİÇKS	0.0671
TKMKT	0.0121
MKKS	0.1300

Not: Kritik değerler seviyede KİÇKS değişkeni için 0.216(%1),0.146 (%5) ve 0.119(%10); TKMKT değişkeni için 0.216 (%10),0.147(%5) ve 0.119 (%10); MKKS değişkeni için 0.216 (%1), 0.147 (%5) ve 0.0119 (%10).

Tablo 5'de KPSS testi sonuçlarına göre tüm seriler için serinin durağan olduğunu ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bir başka ifadeyle seriler düzeyde durağan değildir. **Tablo 5**'de birinci farkları alınan değişkenlerin durağanlaştığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle değişkenlerin bütünleşme dereceleri birdir. Serilerin aynı dereceden durağan olması durumunda, aralarında uzun dönem ilişkisinin test edilmesi gerekir. Çalışmada değişkenleri durağanlıklarının sağlanmasının ardından regresyon analizinde geçilmektedir.

Tablo 6: Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T İstatistiği	Olasılık
TKMKT	0.04523	0.00099	6.21	0
KUKLA	-13954	20112	-5.44	0
C	881123	112421	53.111	0
R kare	0.96		Akaike Bilgi Kriteri	24.132
Düzeltilmiş R kare	0.90		Schwarz Bilgi Kriteri	24.767
Olasılık	-254		Hannan Quinn Bilgi kriteri	24.612
F İstatistiği	65567		Durbin Watson İstatistiği	1.34

Tablo (6) da izlenebilen F testinde $p < 0,05$ düzeyinde ulaşılan F değeri (65567) tablo değerinin üzerindedir. Bundan dolayı model anlamlıdır. T istatistik elde edilen değeri (6.21), tablo değerinden büyük olması da modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. **Tablo 7'**deki regresyon sonuçlarına göre her Türkiye'de kullanılacak her 1 birimlik mikro kredi, Kendilerine ait işlerde çalışan kadınların miktarında 0.045 birimlik değişime neden olmaktadır. R Kare, regresyon analizinde belirginlik katsayısını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bağımlı değişkendeki değişimin ortalama yüzde kaçlık kısmının bağımsız değişkenlerdeki değişimle açıklandığını gösterir ve değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir Çalışmamızın r kare değeri 0,96 olarak hesaplanmış olup istatistiksel olarak anlamlı ve beklentiler doğrultusundadır. VAR modelinin yapısal anlamda bir sorun içerip içermediğini tespit edebilmek üzere ayrıca Oto korelasyon LM ve White Değişen Varyans testleri de yapılmış olup **Tablo 7'**de izlenebilmektedir.

Tablo 7: Oto Korelasyon LM Test Sonuçları

Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık
1	7.22	0.156
2	6.17	0.41
3	11.76	0.14
4	14.61	0.07
5	16.11	0.16
6	7.87	0.15
7	14.78	0.16
8	11.80	0.56
9	15.89	0.34
10	3.87	0.23
11	2.11	0.43
12	1.70	0.08

Tablo 7'deki oto korelasyon sonuçlarına göre hata terimlerinin birbirleri arasında ilişki olup olmadığının tespiti için yapılan teste göre 12 gecikme düzeyinde de oto korelasyon bulunmadığı anlaşılmaktadır. Hata terimlerinin varyansının bütün örneklem için sabit olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan White Değişen Varyans Testi sonuçları **Tablo 8'**de izlenebilmektedir.

Tablo 8: White Değişen Varyans Test Sonuçları

Ki-Kare	df	Olasılık
33.412	36	0.435

Not: df, serbestlik derecesini ifade etmektedir.

Tablo 8'deki sonuçlara göre Ki-Kare değeri tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu olmadığını başka bir ifadeyle hata teriminin varyansının tüm gözlemler için aynı olduğunu ortaya koymaktadır

Türkiye'de Mikro Kredi Uygulaması Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi

Analizin bu bölümünde ARDL Sınır testi yaklaşımı ile Mikro kredi-Ekonomik büyüme ilişkisi test edilecektir. Regresyon modelinin yanında ARDL yönteminin de kullanılmasındaki amaç her iki yöntemle çalışmanın ekonometrik analizin gücünü ve güvenilirliğini arttırmaktır. Ekonomik büyüme değişkeni bağımlı, mikro kredi değişkeni ise bağımsız değişkendir. Değişkenler aylık veri olarak analize dahil edilmiştir. Kullanılan değişkenler, sembolleri ve veri kaynağı **Tablo 9'**da izlenebilmektedir.

Tablo 9: Değişkenler, Semboller ve Veri Kaynakları

Değişken	Sembolü	Verinin Kaynağı
Reel GSYİH	Y	TÜİK
Kullandırılan Mikro kredi Miktarı	MFC	Türkiye Grameen Mikrofinans

Kullanılacak model;

$$Y = \beta_0 + \beta_1 MFC_t + \mu_t \quad Y = \beta_0 + \beta_1 MFC_t + \mu_t$$

(4)

Şeklinindedir.

Eşitlik (4) de Y, reel GSYH'yi, β_0 eğim ya da sabit parametreyi, MFC_t zamanda kullandırılan krediyi, β_1 , mikro finans kredisinin vektör katsayısını ve μ_t stochastic terimi ifade etmektedir.

Büyüme ile mikro kredi arasındaki ekonometrik ilişkinin tahminden önce, analize dahil olan değişkenlere birim kök testi uygulanmaktadır.

Tablo 10: KPSS Birim Kök Testi Sonucu

DÜZEYDE	
Değişken	LM İstatistiği
Y	0.1618**
MFC	0.7131*
BİRİNCİ FARKTA	
Değişken	LM İstatistiği
Y	0.0341
MFC	0.0141

Not: Kritik değerler seviyede KİÇKS değişkeni için 0.216(%1),0.146 (%5) ve 0.119(%10); TKMKT değişkeni için 0.216 (%1),0.147(%5) ve 0.119 (%10); MKKS değişkeni için 0.216 (%1), 0.147 (%5) ve 0.0119 (%10). Birinci farklar alındığında KİÇKS değişkeni için 0.216(%1),0.146 (%5) ve 0.119(%10); TKMKT değişkeni için 0.216 (%1),0.147(%5) ve 0.119 (%10); MKKS değişkeni için 0.216 (%1), 0.147 (%5) ve 0.0119 (%10)

Tablo 10'daki birim kök sonuçlarına göre farklı dereceden durağanlığa sahip iki için eş bütünleşme ilişkisi ARDL Sınır testi yaklaşımı ile tespit edilecektir. Pesaran and Shin (1996) and Pesaran and Pesaran (2001), tarafından geliştirilen ARDL modelinin temel avantajı değişkenler I (1) ya da I (0) olsa da eş bütünleşme testi yapılabilmesi ve anlamlı sonuçlar elde edilebilmesidir.

Kullanılacak ARDL Modeli, eşitlik (5) ve (6) da izlenebilmektedir.

$$\Delta_{ln}Y_t = \delta_0 + \delta_1Y_{t-1} + \delta_2MFC_{t-1} + \sum_{i=1}^n \delta_3\Delta_{ln}Y_{t-1} + \sum_{i=0}^n \delta_4\Delta_{ln}MFC_{t-1} + \mu_{1t}$$

$$\Delta_{ln}Y_t = \delta_0 + \delta_1Y_{t-1} + \delta_2MFC_{t-1} + \sum_{i=1}^n \delta_3\Delta_{ln}Y_{t-1} + \sum_{i=0}^n \delta_4\Delta_{ln}MFC_{t-1} + \mu_{1t} \quad (5)$$

$$\Delta_{ln}MFC_t = \omega_0 + \omega_1MFC_{t-1} + \omega_2Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \omega_3\Delta_{ln}MFC_{t-1} + \sum_{i=0}^n \omega_4\Delta_{ln}Y + \mu_{2t}$$

$$\Delta_{ln}MFC_t = \omega_0 + \omega_1MFC_{t-1} + \omega_2Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \omega_3\Delta_{ln}MFC_{t-1} + \sum_{i=0}^n \omega_4\Delta_{ln}Y + \mu_{2t} \quad (6)$$

Denklem (5) ve (6) da Y_tY_t , t zamandaki reel gayrisafi yurtiçi hasılayı, MFC_t , t zamanda kullanılan mikrokredileri, l değişkenlerin logaritmik değerlerini, ω ve $\delta\delta$ sabit terimleri ve Δ , fark değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 11: Sınır Testi İçin F İstatistiği

Bağımlı Değişken	Fonksiyon	F İstatistiği
LY	LY (REEL Y / MFC)	0.6512
LMFC	LMFC (MFC/ REEL Y)	6.132
Kritik Değerler		
	5%	10%
Alt Sınır	3.66	3.01
Üst Sınır	4.8	4.24

Pesaran ve diğerleri (2001) tarafından oluşturulan tabloya göre %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde alt ve üst eşikler sınırlar **Tablo 11** de görülebilmektedir. Herhangi bir anlam seviyesinde hesaplanan F istatistiği üst eşik değerinin üzerinde ise uzun dönemli olmadığını savunan boş hipotez ret edilmektedir. F istatistiği alt eşik altına düşerse boş hipotez kabul edilmektedir. Hesaplanan F istatistiği alt ve üst eşik değerleri arasında kalırsa kesin bir yorum yapılamamakta ve alternatif eş bütünleşme testlerine başvurulmaktadır. Sonuçlara göre MFC'nin bağımlı değişken olduğu durumda eş bütünleşme ilişkisinin varlığı söz konusudur. (F istatistiği kritik değerlerin üzerindedir)

Tablo 12: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	121.412	5.11	71.77	69.743	62.910
1	101.612	2.71	54.12	66.311	61.2213
2	41.161	1.64	65.60	66.387	62.412
3	12.323*	8.09*	64.111*	66.141*	64.112*
4	5.444	1.31	66.413	66.398	64.312
5	4.301	1.04	64.208	66.765	65.387

Not: Analizde değişkenlere Likelihood (LR) Final Prediction Error (FPE), Akaike Information Criterion (AIC), Schwarz Information Criterion (SC) ve Hannan-Quinn Information Criterion (HQ) kriterleri göz önünde tutularak en uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir.

Tablo12'den izlenebileceği gibi en uygun gecikme uzunluğu 3 olarak kabul edilmiştir. MFC'nin bağımlı değişken olduğu duruma göre hesaplanan uzun dönem ARDL tahminleri tablo (13) te izlenebilmektedir.

Tablo 13: Uzun Dönem ARDL Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart Hata	T Değeri	P Değeri
LY (Bağımlı Değişken)				
LMFC	0.0512*	0.00145	2.7121	0.0051
$R^2 = 0.165$		$DW: 2.103$		

Tablo 13'deki uzun dönem tahmin sonuçlarına göre reel gelirin uzun dönem esnekliği beklentiler doğrultusunda pozitif (0.00612) olarak tahmin edilmiştir. Bu sonuç Türkiye'de mikro kredi kullandırımı ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Bu Sonuca göre Türkiye'de mikro kredilerde %1'lik artış reel GSYH'yi %0,05 arttırmaktadır. Uzun dönem katsayı tahminlerinin ardından hata düzeltme modeli kullanılarak kısa dönem katsayıları tahmin edilmiş olup **Tablo 14'**te izlenebilmektedir.

Tablo 14: ARDL Kısa Dönem Katsayıları (Hata Düzeltme)

	Katsayı	Standart Hata	t İstatistiği
LMFC	0,0410	0,011	-3,000**
ECM_{t-1}	-0,1779	0,361	-3,320***

*, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam seviyesini ifade etmektedir

Tablo 14'deki sonuçlara göre MFC %1 arttığında bağımlı değişken reel gelir %0,04 artmaktadır. Ayrıca analize konu olan dönemlerdeki kısa dönemli sapmaların uzun dönemde denge noktasına doğru yakınsadığını anlaşılmaktadır. EC (-1)'in katsayısı (-0,177) olarak tahmin edilmiştir. Buna sonuca göre dengeden sapma meydana getiren herhangi bir dışsal ya da içsel şok durumunda, bunun bir dönem sonra yaklaşık %18 kadarının düzeltilbildiğini göstermektedir. Bir diğer deyişle, yaklaşık 5,5 yıl gibi bir sürede kısa dönemli sapmalar tekrar uzun dönem dengesine gelmektedir.

Sonuç

Uygulamada elde edilen sonuç ekonometrik analizde incelenen dönemler için %1'lik artış reel GSYH'yi %0.05 arttırması bu tezi destekler niteliktedir. Türkiye'de yeni denilebilecek sistem bilhassa 2007 yılından itibaren büyüme ve gelişme göstermeye başlamıştır. Ülke genelinde açılan şubelerle daha tanınır hale gelmiş, 2003 yılında 2 şube, 8 çalışan ve 292 müşterisi ile 142.100 TL'lik bir kaynak yaratırken 2010 yılına gelindiğinde sistem 65 şubesi ile 40.500 kişiye mikro kredi olanağı sağlamıştır. 2016 yılı Kasım ayı itibariyle TGMP 98 farklı yerde uygulanmakta ve bugüne kadar yaklaşık 590 Milyon TL kredi dağıtarak 150 bin kadın girişimciyi desteklemiştir

Mikro kredi uygulaması yoksullukla mücadelede en etkili ve etkin yöntemlerden biridir. Çalışmada dünyada geniş bir uygulama alanı bulan mikro kredilerin Türkiye'deki durumu ve kadın istihdamı üzerinde etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla kurulan regresyon modelinde kendi İşinde Çalışan Kadın Sayısı ile mikro krediler arasında ekonometrik ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre her 1 birimlik mikro kredi kullandırımı, kendi hesabına çalışan kadın sayısında 0.045 değişim meydana getirmektedir. Başka bir ifade ile Türkiye'de kullanılacak mikro kredilerdeki her %1 artış, kendi hesabına çalışmak isteyen kadınların %0.04'ünü istihdama dahil edecektir. Bu durumu örnekle açıklayacak olursak Türkiye'de 100 adet mikro kredi kullandırımı 120 kişiye istihdam olanağı sağlıyorsa mikro kredi kullanımında meydana gelecek %1 lik artış ile mikro kredi kullanımı 101 adete yükseldiğinde istihdamdaki artış 4.8 kişi ile 124.8 kişiye yükselecektir. Türkiye'de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre mikro kredi talep edebilecek 1,5 milyon potansiyel müşterinin olduğu gerçeğinden hareketle, sistemin gerekli derinliğe ulaşmadığı ve etkin olarak kullanılmadığı söylenebilmektedir. Bundan dolayı Türkiye'de sistemin mikro istihdama ve kendi işini yaparak refah seviyesini optimum düzeylere çıkarmak olarak tanımlayacağımız iş hayatı kalitesine etkisi sınırlı kalmaktadır. Benzer şekilde sistemin derinliğinin yeteri kadar olmaması ekonomik büyüme üzerindeki etkisini de sınırlı tutmaktadır. Sistemin tanınırlığı konusunda yeterli yol kat edememek te sistemin ekonomik büyümeye katkısını sınırlamaktadır. Ekonometrik bulgulara bakıldığında Türkiye'de kullanılacak her 1 birimlik

mikro kredi, Kendilerine ait işlerde çalışan kadınların miktarında 0.045 birimlik değişime neden olmaktadır. Yine ekonometrik modelde Türkiye'de mikro kredilerde %1'lik artış reel GSYH'yi %0,05 arttırmaktadır.

Mikro kredi projesinin hem gelir hem de istihdam yaratma ve sosyal yaşamı daha kaliteli hale getirmesi anlamında amacına tam anlamıyla ulaştığı söylenemez. Söz konusu başarıya ulaşmada ve başarının devamlılığının sağlanmasında kredi ofisinde çalışanlarının ve müşterilerinin gayretlerinin korunmasının önemi unutulmamalıdır. Sistemin tanıtımının daha etkin hale getirilmesi ve sistem için potansiyel olan müşterilerin sisteme katılması, kadın istihdamının arttırılması ve çalışma hayatının kalitesinin çok daha ileri aşamalara taşınabilmesini beraberinde getirecektir.

Kaynakça

- Akbıyık, N. ve Şahin, L. (2010). Mikrokredi Uygulaması ve Ekonomik Kriz, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I 15-16 Nisan Malatya, 2010, e-kitap: <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/102.pdf>.
- Akgül, A. (2011). Türkiye’de Mikro Kredi Uygulaması, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, (Çevirim içi) <http://www.israf.org/indir/mikrokredi.pdf>, Erişim Tarihi: 09.01.2015.
- Altunöz, U. (2015). Mikro Kredilerinin Kadın İstihdamı ve Kalkınmaya Etkileri: Türkiye Örneği, Çalırma Dünyası Dergisi, : 3(1), ss: 7-14.
- Bakan, İ., Ayrıçay, Y. ve Eytmiş, M. (2010). Türkiye’de Mikrokredi Uygulamaları Araştırmasının Sonuçları, (Ed: İ. Lofça, A. H. Aydın, S.Güngör ve Ö. Büyükyenigün). Mikrokredi ve Yoksulluk, K.Maraş, K.Maraş Valiliği Yayın No: 8.
- Bayraktutan, Y. ve Akatay, M. (2012). Kentsel Yoksulluk ve Mikro Finansman: Kocaeli Örneği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24: ss. 1-3.
- Çak, D., Kalkınmanın Finansmanının Sağlanması Mikro kredi Yöntemi’, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Cull, R., Demirgüç K., A. and Morduch, J.(2006). Financial Performance and Outreach: A Global Analysis of Leading Microbanks ,Wordbank pp. 76-82.
- Dalgıç, U. (2005). Social capital gender and micro finance: The World Bank in the 1990s ,RC19, Annual conference, Evanston, (Çevirim içi) <http://www.northwestern.edu/rc19/Dalgic.pdf>,Erişim Tarihi: 08.01.2015.
- DPT, (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu.
- Erlı, T.,Y. (2013), Gelişmişliğin olmazsa olmaz şartı kadın istihdamı..., Dünya Gazetesi, (çevirim içi) <http://www.dunya.com/ekonomi/gelismisligin-olmazsa-olmaz-sarti-kadin-istihdami-haberi-223022>, Erişim Tarihi: 25.04.2017.
- Erman, T. (1998). Kadınlara bakış açısından köyden kente göç ve kentteki yaşam. İçinde Hacımırzaoğlu, A.B. (Der.), 75 yılda kadınlar ve erkekler. Tarih Vakfı Bilânço Dizisi, İstanbul: Tarih Vakfı yayınları.

- Ghodsee, Kristen. (2003). "Rethinking Development Templates: Women And Microcredit In Post-Socialist Southeastern Europe, *Anthropology of East Europe Review*, Vol. 21(2), ss.1-7.
- Güzel, S. (2011). Kadın yoksulluğu ile mücadelede Dünya bankası ve mikro kredi uygulaması: Türkiye açısından bir değerlendirme, *Azerbaycan Vergi Dergisi*, 2011, ss. 79-96.
- Karabıyık, İlyas. (2012), "Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı, "Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 32(1), ss. 231-260.
- Kendirli, S., Ülker, Y. ve Tuna, M. (2012). Girişimciliğin Özendirilmesinde Mikro Kredi Uygulamaları: Kırgızistan Ekonomisi İçin Bir Değerlendirme, *International Conference on Eurasian Economies*, ss. 319-327.
- Khandker ,S., R. (2003). Household Survey to Conduct Micro-Credit Impact Studies: Bangladesh, *Worldbank Studies*, ss. 45-58.
- Kwiatkowski, D., Phillips P. C. B., Schmidt, P ve Shin, Y. (1992) Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of A Unit Root, *Journal of Econometrics*, 54, pp. 159- 178.
- Mikrokredi , *Mikrokredi Dergisi*, Yıl:1, sayı 1, 2015.
- Mosely, P., & Hulme, D. (1998). Microenterprise finance: is there a conflict between growth and poverty alleviation. *World Development*, 26 (5), pp. 783-790.
- Nader, Y. 2008. Microcredit and the socio-economic wellbeing of women and their families in Cairo. *Journal of Socio-Economics*, 37(2), pp. 644–656.
- Öz, C.,S. ve Çolakoğlu, C. (2014). Türkiye'de Mikro Kredi Uygulamasının Sakarya İli Özelinde İncelenmesi, *Çalışma ve Toplum*, ss. 177-2016.
- Özbay, F. (1990). Kadınların ev içi ve ev dışı uğraşlarındaki değişme. içinde Tekeli, Ş. (Der.),*Kadın bakış açısından 80'ler Türkiye'sinde kadınlar*. İstanbul: iletişim Yayınları.
- Özmen, F. (2012). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(6). ss. 109-130

- Peck, Robert, Timothy, R.C. and Rosenberg, L.,R. (2003). Guiding Principles on Regulation and Supervision of Microfinance, CGAP The World Bank Group Microfinance Consensus Guidelines.
- Pesaran, H. M. ve Shin, Y. (1996). Autoregressive Distributed Lag Modeling to Cointegration Analysis, DAE Working Paper Series, No. 9514, Department of Applied Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, H. M., ve Pesaran, C. (2001). Bound Testing Approach to the Analysis of Level Relationships. Journal of Applied Econometrics, 16. <http://dx.doi.org/10.1002/jae.616>
- Soyak, M (2010). Kadın Girişimciliği ve Mikro finans: Türkiye Deneyimi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), : 24, ss. 129-144.
- Şener, Ü. (2009). Kadın Yoksulluğu, TEPAV Değerlendirme Notu, ss. 18-25.
- Şengür, M. ve Taban, S. (2012). Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ,13(1). ss. 59-89.
- Tan, M., Ecevit, Y., Üşür, S.S. ve Acuner, S. (2008). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: 468, İstanbul.
- Tömen, G. (2015). Mikrofinans Programlarının Kadın Yoksulluğu ve Girişimciliği Üzerine Etkileri: Bir Araştırma ve Bir İş birliği Modeli Önerisi, Mediterranean Journal of Humanities, V/1, 2015, ss. 343-369.
- TÜİK. (2011). Hane halkı İşgücü Araştırması, Ankara
- Yaprak, Ş ve Helvacıoğlu, E., T. (2014). Kadın Girişimciliği ve Mikro finans: Türkiye Deneyimi, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 6(2), ss. 20-35.
- Yaprak, Ş. (2014). Kadınların Çalışma Yaşamına Katılımının Arttırılmasında Mikro Kredi Uygulamasının Önemi ve Afyon Karahisar Örneği, Ekonomi Bilimler Dergisi, 6,(2) ss. 20-35.
- Zengin, B. ve Gökmen, Ş. (2012). Mikrofinans Sistemi Uygulamaları Üzerine Bir Çalışma: Ankara Örneği, 16. Finans Bildiri Kitabı, ss. 539-545.

HASTA HAKLARI FARKINDALIĞINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

Harun KIRILMAZ¹, Yasemin FIÇICI², İsmail ŞİMŞİR³

Öz

Bu araştırma hastaların hasta hakları konusunda farkındalık düzeylerini belirlemek ve hasta hakları farkındalık düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkileri incelemek amacı ile yapılmıştır. Alan araştırması Nisan – Mayıs 2017 tarihleri arasında Sakarya ilinde sağlık kurum ve kuruluşlarına başvuran hastalar arasında basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 250 hasta ve hasta yakını üzerinde yapılmıştır. Çalışmada elde edilen bulguların değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotlar, t testi, anova ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hastaların hasta haklarının farkındalık düzeyinin yüksek olduğu görülmüştür. Hastaların sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ilgili hasta hakları farkındalık düzeyleri ile aydınlatma ve personelle ilgili hasta hakları farkındalık düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ancak cinsiyet, yaş, öğrenim durumu ve aylık gelir ile hasta hakları farkındalık düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Anahtar kelimeler: Hak, Sağlık Hakkı, Hasta Hakları

* Bu çalışma 10-13 Ocak 2018 tarihlerinde Antalya’da gerçekleştirilen VII. Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresinde poster bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü, e-posta:hkirilmaz@sakarya.edu.tr

² Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, e-posta: yaseminfıçici54@gmail.com

³ Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, e-posta: simsirism@gmail.com

A RESEARCH ON THE PATIENT RIGHTS AWARENESS

Abstract

This research was carried out with the aim of determining the level of awareness of patients about patients' rights and examining the relationship between their level of awareness of patients and their demographic characteristics. The field study was carried out on 250 patients and their relatives who were selected by simple random sampling method among patients who applied to health institutions and establishments in the province of Sakarya between April and May 2017. Descriptive statistical methods, t test, ANOVA and correlation analysis were used in the evaluation of the findings obtained in the study. As a result of the research, it was seen that the patient's awareness level of patient rights was high. Significant relationships were found between patients level of awareness of patients' rights related to health service and patient safety and the level of awareness of patients' rights related to information and staff. However, no significant relationship was found between gender, age, educational status, and monthly income and patient rights awareness levels.

Keywords: Right, Right to Health, Patient Rights

Giriş

Sosyal, ekonomik ve siyasi alanda insan haklarının önem kazanmasıyla birlikte, insan haklarının sağlık hizmetleri alanında karşılığı olan hasta haklarının pek çok ülkenin yanı sıra Türkiye’de ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konuda uluslararası hukuki metinlerde çeşitli düzenlemelerin yer aldığını ve bu doğrultuda ülkelerin sağlık sistemlerinde düzenlemelere gidildiğini söylemek mümkündür. Benzer şekilde Türkiye’de de geçmişten günümüze hasta hakları ile ilgili yasal ve yapısal değişiklikler hayata geçirilmeye çalışılmıştır. 1998 yılında yürürlüğe giren “Hasta Hakları Yönetmeliği”, Türkiye’de hasta hakları alanında başlangıç kabul edilmekle birlikte, belli bir süre bu konuda somut adımların atılmadığı, yasal ve yapısal düzenlemelerin uygulamaya geçemediği dikkati çekmektedir.

Bu duruma ilave olarak sağlık sektöründe yaşanan sorunlar, personel ve kaynak yetersizliği, iş yükü fazlalığı, sağlık hizmetine erişimin kısıtlılığı, sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin düşüklüğü gibi nedenlerin de gerek sağlık çalışanları gerekse hastalar tarafından hasta haklarının yeterince önemsenmemesi sonucuna yol açtığı düşünülmektedir. Bunun sonucu olarak sağlık kurum ve kuruluşları, sağlık yöneticileri, sağlık çalışanları ve en nihayetinde hastaların hasta hakları farkındalık düzeyinin düşük olması beklenen bir durumdur. Ancak sağlık hizmetlerinde paradigma değişimi, sosyoekonomik gelişmeler, eğitim, medya, özel sağlık sektörünün payının artması gibi nedenlerle hekim ve hasta arasında bulunan bilgi asimetrisi hasta lehine değişime uğramamış ve bu durum hasta hakları farkındalığını olumlu yönde etkilemiştir.

Bu çalışmada hastaların hasta hakları farkındalık düzeylerinin belirlenmesi ve hasta hakları farkındalığı üzerinde demografik faktörlerin etkili olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın kavramsal çerçeve bölümünde öncelikle hasta hakları kavramı üzerinde durulmakta ve dünyada ve Türkiye’de hasta hakları uygulamalarının gelişim sürecinden bahsedilmektedir. Araştırma bölümünde ise Tanrıverdi (2012) tarafından hastaların hasta haklarına ilişkin farkındalık düzeylerinin ölçülmesine yönelik geliştirdiği ölçek Sakarya il merkezinde sağlık kurum ve kuruluşlarına

başvuran hastalar arasında uygulanmıştır. Son olarak hastaların hasta hakları farkındalık düzeyleri belirlenmeye ve hasta hakları farkındalığı üzerinde cinsiyet, yaş, öğrenim durumu ve aylık gelir gibi demografik faktörlerin etkili olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hasta Hakları

Hasta Hakları Kavramı

Hak ve insan hakları kavramı ile bağlantılı olan hasta hakları kavramını, sağlık hizmetleri sunumunda insan haklarının ön plana alınması şeklinde değerlendirmek mümkündür. Uluslararası insan hakları belgeleri ve sözleşmelerinde kaynak olarak yer alan hasta hakları; bireyin devletten ve toplumdan sürekli iyilik halinin sağlanmasını (koruyucu sağlık hizmetleri), hastalık sürecinde ise tedavisinin sağlanmasını (tedavi edici sağlık hizmetleri) isteme hakkı olan sağlık hakkının en önemli unsuru olarak kabul edilmektedir.

Gelişimine ve niteliğine göre üçüncü kuşak insan hakları kapsamında değerlendirilen hasta hakları, sağlık etiğinin temel konularından birisi olarak kabul edilmektedir. Hasta hakları, hastaların hastalıkları konusunda bilgilenme, tedavi yöntemleri ile ilgili özerklik, aydınlatma ve onam verme, psikososyal ve manevi değerleri açısından saygı görme gibi temel haklara sahip olmaları gerektiğine vurgu yapmaktadır (Çobanoğlu, 2009, s. 46). Bireyin hayatı boyunca insan olma özelliğinden kaynaklanan temel hak ve özgürlükleri insan hakları olarak tanımlanmakta olup, sağlık hizmeti sunumunda bunun karşılığı hasta hakları olarak ifade edilmektedir (Özlu, 2005, ss. 14-17). Hasta hakları, sağlık hizmeti sunumu ve tedavi sürecinde hastaları koruyan yasal ve etik standartlar olarak tanımlanmaktadır. Hasta hakları, sağlık hizmetine ulaşma hakkını ortaya koyarak bireylerin gereksinim duyduğu her türlü sağlık hizmetinden eşit ve adil olarak yararlanabilme hakkını ifade etmektedir (Barker, 1999, s. 352).

Tarihsel süreçte hasta hakları ile ilgili ilk düzenleme Hipokrat yeminidir. Hipokrat yemini, hekimlik mesleği ile ilgili uygulamalar için etik çerçeve belirlemiş, hekim ve hasta ilişkisinde günümüzde ulaşılan noktanın

başlangıcını oluşturmuştur. Hipokrat yemininde hekim-hasta ilişkisinde hekime görev yüklendiği ve hasta yararının ön plana alındığı görülmektedir (Dickens, 2012, p. 371; Sarıtaş, 2006, s. 6).

Bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanırken çeşitli nedenlerle zorluk yaşamamaları ve insan haklarına uygun koşullarda hizmet alabilmeleri için, insan haklarının sağlık alanına uyarlanması gündeme gelmiş, bu amaçla insan hakları hastalar bazında değerlendirilerek hasta hakları kavramı ön plana çıkmıştır (Sert, 2004, s. 63).

Hastaların doğuştan gelen hakları olduğu ve hastalık durumunda da bu hakların var olmaya devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda; hekim ve sağlık kuruluşlarınca hasta haklarının yeterince bilinmediği ya da yaşama geçirilemediği görülmektedir. Bu durumda hasta ve hekim için en yararlı yöntemin hastaların haklarının gözetildiği bir sağlık hizmeti sunumu olduğunu söylemek mümkündür (Annas, 2004, pp. 258-259).

Hasta hakları, temel insan haklarının sağlık hizmetlerine uygulanmasını olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda hasta haklarını hasta ile sağlık çalışanları arasında bireysel ve toplumsal düzeyde ortaya çıkan, sağlık çalışanlarının hastaya ve hastanın sağlık çalışanlarına karşı görev ve sorumlulukları olan, daha iyi sağlık ortamı için hasta ve sağlık çalışanlarının birlikte sahip çıkması gereken haklar olarak tanımlamak mümkündür (Hatun, 1999, s. 14).

Hasta haklarını, sağlık hizmetlerinin kendine özgü değerler sistemi olan sağlık etiğinin sınırları içerisinde, hastanın hekimle ve diğer sağlık çalışanlarıyla ilişkisinin etikten başlayarak hukuka doğru yeniden düzenlenmesi olarak tanımlamak da mümkündür (Önal, 2012, s. 8).

Sağlığın korunup geliştirilmesi, sağlık politikaları oluşumuna katkı sağlama, şefkat ve saygı görme, sağlık hizmetlerinden genel ve eşit olarak yararlanma, hekimi ve sağlık kurumunu seçme, özenli ve doğru tıbbi hizmet alma, bilgilenme, tıbbi kayıtlara ulaşabilme, aydınlatılmış onam, tedaviyi reddetme, tıbbi araştırmalarda korunma, güvenlik ve konfor içinde hizmet alma, manevi destek alma, refakatçi ve ziyaretçi bulundurma, gizliliğin korunması ve şikâyetçi olma hasta hakları kavramı içerisinde yer almaktadır.

Sağlık hukukunun önemli bir kısmını oluşturan hasta hakları, her alanda gittikçe önem kazanan insan odaklı yaklaşımın, sağlık alanındaki yansıması olarak görülmektedir (Gülhan, 2014, s. 40; Hakeri, 2013, s. 77).

Hasta Haklarının Gelişimi

Hasta hakları alanında ilk çalışmalar ABD’de başlamıştır. Sağlık sisteminde hastanelerin payının artması sonucunda, sağlık hizmeti sunumunda hasta haklarının ön plana çıktığı görülmektedir. 1970’li yılların başında ABD’de mahkeme kararları incelendiğinde hekim-hasta ilişkisinin bir iş ilişkisi olmadığına ve güvene dayanan bir ilişki türü olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Söz konusu kararlarda dikkati çeken hususlar çerçevesinde “aydınlatılmış onam hakkı” gündeme girmiştir. Aydınlatılmış onam hakkına göre hasta hekimden yardım talep eder, hekim bu talebi karşılamak için gerçekleştirdiği faaliyetler sırasında bazı sorumluluklar üstlenmektedir. Bu sorumluluklar arasında hekimin tıbbi müdahaleden önce yarar ve sakıncaları konusunda hastayı bilgilendirmesi vardır. Hasta bu bilgilendirme sonucunda müdahaleyi onaylarsa tıbbi müdahalenin gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir. Böylelikle “aydınlatılmış onam hakkı” yargı kararlarında yer almaya başlamıştır (Annas, 1998, p. 695; Annas, 1978, pp. 1201-1202).

Aynı yıllarda ABD’de hastanelerle ilgili standartlar gözden geçirilmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde ele alınan konular arasında hasta hakları doğrudan yer almasa da gizlilik, bilgilendirme, aydınlatılmış onam, hastaların eşit ve insancıl tedavi edilmeleri gibi konulara da yer verilmiştir. Bu süreçte Amerikan Hastaneler Birliği 1973 yılında Hasta Hakları Beyannamesini yayınlamıştır (Johnstone, 1989, p. 30; Annas, 1978, pp. 1201-1202).

Hasta Hakları Beyannamesi, ABD kapsamında olmasına rağmen günümüzde kabul gören sağlık etiği ilkelerine değindiği için hasta hakları alanında önemli bir belgedir. 12 maddeden oluşan bu beyanname, hasta hakları ile ilgili temel kavramları gündeme getirmesi nedeniyle hasta hakları ile ilgili önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir (Abrams ve Buckner, 1983, ss. 643-644). 1973 yılında ilan edilen Hasta Hakları Beyannamesi kısa bir süre sonra çoğu eyalette hasta hakları ile ilgili mevzuata eklenerek yaygınlık kazanmıştır (Jonsen, 1998, p. 369).

Aynı dönemde Avrupa’da hasta hakları alanında çalışmalarla ilgili olarak, 1975 yılında Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi tarafından öneriler taslağı hazırlanmıştır. Daha ziyade yaşamlarının son evresinde olan hastalarla ilgili olan bu taslakta hastaların acılarının azaltılması ve ölüm sürecindeki hastaların bu sürece hazırlanması önerilmiştir. Ayrıca hastaların talep etmesi halinde hastalıkları ve tedavileri hakkında tam olarak aydınlatılmaları, hastaneye girerken rutin uygulamalar, yöntemler ve hastanenin sahip olduğu cihazlar hakkında bilgilendirilmelerinin gerekliliği vurgulanmıştır. 1976 yılında resmi olarak kabul edilen bu belge aynı zamanda Avrupa’da “ölümün tanımlanması” açısından bir kriter olarak kabul edilmiştir (Rogers ve De Bousingen, 1995, p. 210; Annas, 1978, p. 1203).

Avrupa Konseyi’nin daha sonra yayınladığı belgelerde de doğrudan ya da dolaylı olarak hasta hakları ile ilgili maddelere yer verilmiştir. 1997 yılında tıbbi verilerin korunması konusundaki öneri üye ülkelere hastaların mahremiyet hakları, doğmamış çocuklara ait veriler ile genetik verilerin elde edilmesi, hasta verilerinin güvenliğinin sağlanması, onam gibi konularda standartların çerçevesini çizmiştir (Görkey, 2003, ss. 105-106).

Hasta hakları ile ilgili bu gelişmelerin ardından uluslararası platformlarda da hasta hakları konusunda bildirgeler yayınlanmıştır. Dünya Tıp Birliği’nin 1981’de Portekiz’de gerçekleştirdiği 34. Genel Kurulu’nda benimsediği “Lizbon Bildirgesi”, Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Ofisi’nin 1994’te Amsterdam’da gerçekleştirdiği toplantıda kabul edilen “Avrupa’da Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi” (Amsterdam Bildirgesi), Dünya Tıp Birliği’nin 1995’te Bali’de gerçekleştirdiği toplantıda kabul edilen “Lizbon Bildirgesi II” hasta hakları ile ilgili önemli uluslararası belgelerdendir. Bu belgeler ele alındığında, hasta haklarının gelişimi sürecinde Dünya Sağlık Örgütü’nün ve Dünya Tıp Birliği’nin önemli katkılar sağladığı görülmektedir (Demirhan Erdemir ve Şaylıgil Elçioğlu, 2000, ss. 36-91; Hatun, 1999, ss. 83-92; Oğuz, 1997, ss. 50-55; Hatun, 1995, ss. 11-18; Kaur ve Herxheimer, 1994, pp. 132).

Son yıllarda hasta hakları, ulusal ve uluslararası düzeyde yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Birçok ülke, sağlıkla ilgili olarak yasalarına hasta haklarını eklemiştir. Sağlığa ilişkin haklar, ülkelerin genellikle anayasalarında ya da temel yasalarla düzenlenmiştir (Brody, 1985, p. 58).

Türkiye’de ise hasta hakları, 1980’li yılların sonunda gündeme gelmeye başlamıştır. Bununla birlikte, geçmişten günümüze sağlık hizmetleri alanında yasal düzenlemelerde temel insan hakları çerçevesinde bazı hasta haklarına da yer verildiği görülmektedir. Söz konusu yasal düzenlemelerde yer alan hükümlerin bazıları doğrudan hasta hakkı olarak ifade edilmese de; “hastanın özel hayatına saygı”, “hastanın bilgilendirilmesi sonrasında tıbbi müdahaleyi kabul veya ret hakkı”, “hakkaniyete uygun olarak sağlık hizmetinden yararlanma hakkı”, “sağlık hizmetlerine erişim hakkı” gibi temel hasta haklarına yer verildiği görülmektedir. Hasta Hakları Yönetmeliği öncesinde hasta hakları konusunda sistematik ve kurumsal çalışmalar yaygın olmamakla birlikte, Anayasa başta olmak üzere çeşitli yasa ve alt mevzuatta dolaylı da olsa birtakım düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir (Kırılmaz, 2014, ss. 34-36).

Sağlık Bakanlığının teşkilat ve görevleri ile ilgili Kanun Hükmünde Kararnamede de hasta hakları ile ilgili aşağıdaki düzenlemelere yer verilmiştir (Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011):

- Hasta hakları ile hasta ve çalışan güvenliğine yönelik düzenleme yapılması,
- Sağlık meslek mensuplarının meslekî yeterlilik ve etik eğitimi ile hasta hakları eğitimine tâbi tutulması,
- Hasta hakları uygulamalarına veya etik ilkelere aykırı davranışı sebebiyle ikiden fazla yazılı ikaz edilen veya ilgili mevzuatına göre disiplin cezası uygulanan sağlık meslek mensubunun hasta hakları veya etik ilkeler eğitim programına tâbi tutulması,
- Sağlık kuruluşlarında hasta haklarına, hasta ve çalışanların sağlığına ve güvenliğine yönelik iyileştirme çalışmaları yapılması,
- Hasta hakları, hasta ve çalışan memnuniyeti ve hastaların sosyal

ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin geliştirilmesi, tıp ve kamu görevlileri etik ilkelerinin uygulanması.

Türkiye’de hasta hakları ile ilgili en temel mevzuat olan Hasta Hakları Yönetmeliği ise sağlık hizmeti sunumunda insan onuruna yakışır bir biçimde herkesin hasta haklarından faydalanabilmesine, hak ihlallerinden korunabilmesine ve gerektiğinde hukuki korunma yollarını fiilen kullanabilmesine dair usul ve esasları düzenlemek üzere yürürlüğe girmiştir (Hasta Hakları Yönetmeliği, 1998, Madde 1).

Hasta Hakları Yönetmeliğinde hasta hakları aşağıdaki başlıklar altında sınıflandırılmıştır:

- Sağlık hizmetinden faydalanma hakkı
- Sağlık durumu hakkında bilgi alma hakkı
- Hasta haklarının korunması
- Tıbbi müdahalede hasta onayı
- Klinik araştırmalar
- Diğer haklar (hasta güvenliği, dini yükümlülükler, insani değerlere saygı, ziyaret, refakat)

Yöntem

Amaç

Bu araştırmanın amacı, sağlık kurum ve kuruluşlarından hizmet alan hasta ve hasta yakınlarının hasta hakları ile ilgili bilgi düzeylerini belirlemektir. Tanımlayıcı nitelikteki bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Sakarya il merkezinde sağlık kurum ve kuruluşlarına başvuran hasta ve hasta yakınları oluşturmakta; örneklemine ise basit tesadüfi yöntemle seçilen 250 hasta ve hasta yakını oluşturmaktadır.

Veri Toplama Tekniği

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özelliklerle ilgili 4 soru (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık gelir) yer almaktadır. İkinci bölümde ise Tanrıverdi (2012) tarafından literatür taranarak geliştirilen ve 20 ifadeden oluşan sağlık personelinin hasta hakları hakkında bilgi ve tutumlarını belirlemeye yönelik "hasta hakları farkındalık leği" kullanılmıştır. Anket formunun ikinci bölümündeki ifadeler, beşli likert leğine göre "kesinlikle katılıyorum" (5 puan) ve "kesinlikle katılmıyorum" (1 puan) olarak düzenlenmiştir.

Yapılan faktör analizi sonucu, ölçeğin iki boyuttan oluştuğu ve toplam varyansın % 71,642'sini açıkladığı görülmektedir. Hasta hakları farkındalık leği; "aydınlatma ve personel" ile "sağlık hizmeti ve hasta güvenliği" alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin genel güvenirlik (cronbach alfa) değeri, $\alpha = 0,914$ olarak bulunmuştur. Hasta hakları farkındalığı leği alt boyutlarının güvenirlik düzeyleri; 11 sorudan oluşan sağlık hizmeti ve hasta güvenliği alt boyutu için % 90,3; 9 sorudan oluşan aydınlatma ve personel alt boyutu için % 89,7 olarak bulunmuştur. Bu oranlar Tanrıverdi (2012)'nin çalışmasında elde ettiği sonuçlarla uyumludur.

Tablo 1: Hasta Hakları Farkındalığı Ölçeği Güvenilirlik Analizi

İfade No	İfadeler	Cronbach Alfa
Aydınlatma ve Personel		
1	Hastanede kendime ait tıbbi kayıtları öğrenebilirim.	0,897
2	Tedavi sürecinde risk ve seçeneklerinin bilgisini alırım.	
3	Taburcu olurken evde bakımla ilgili bilgi verileceğini biliyorum.	
4	Tüm personel sorularıma yeterli cevap verir.	
5	Sağlık hizmeti alacağım personeli seçebilirim.	
6	Hizmet aldığım personelin kimlik görev ve unvan bilgilerini alabilirim.	
8	Hizmet aldığım personeli değiştirebilirim.	
10	Tedavi sırasından ilgisiz ve kırıcı davranan personeli uyarabilirim.	
20	Hijyenik olmayan personeli uyarabilirim.	
Sağlık Hizmeti ve Hasta Güvenliği		
7	Dil, din, ırk fark etmeden eşit sağlık hizmeti alırım.	0,903
9	Ekonomik ve Sosyal durumum fark etmeden hizmet alırım.	
11	Tarafıma uygulanacak tedaviyi reddedebilirim.	
12	Uygulanan tedavimi istersem durdurabilirim.	
13	Hastanede dini vecibelerimi yerine getirebilirim.	
14	Refakatçi bulundurabilirim.	
15	Personel tarafından sağlık durumum ve tedavi bilgilerimin gizli tutulur.	
16	Haklarımın korunmadığını düşündüğümde başvuracağım makamı bilirim.	
17	Muayene ve tedavim mahremiyetimi koruyacak bir ortamda yapılır.	
18	Hizmet aldığım ortamdaki cihazların güvenlik düzeylerini biliyorum.	
19	Dil, din, ırk fark etmeden eşit sağlık hizmeti alırım.	

Araştırma Modeli

Bu araştırmada betimsel ve ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2015). Araştırmada hastaların hasta hakları konusundaki farkındalık

düzeyi araştırılırken kavramsal açıklamalara dayanarak araştırmaya ilişkin olarak aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

- H_1 : Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyi, cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
- H_2 : Aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyi, cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
- H_3 : Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyi, yaşa göre farklılık göstermektedir.
- H_4 : Aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyi, yaşa göre farklılık göstermektedir.
- H_5 : Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyi, öğrenim düzeyine göre farklılık göstermektedir.
- H_6 : Aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyi, öğrenim düzeyine göre farklılık göstermektedir.
- H_7 : Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyi, aylık gelire göre farklılık göstermektedir.
- H_8 : Aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyi, aylık gelire göre farklılık göstermektedir.
- H_9 : Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı ile aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 21.0 programı kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotlar (frekans, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan hipotez testleri bağımsız örnek t testi ve anova ve korelasyon analizidir. İki den fazla grup durumunda parametrelerin gruplar arası karşılaştırmalarında tek yönlü (one way) anova testi ve farklılığa neden olan grubun tespitinde post hoc tukey testi kullanılmıştır. Sonuçlar % 95 güven aralığında, anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde çift yönlü olarak değerlendirilmiştir.

Bulgular

Demografik Özellikler

Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların % 75,3'ü kadın, % 24,7'si erkektir. Yaş değişkenine göre, katılımcıların % 8,4'ü 18-25, % 46,6'sı 26-35, % 35,9'u 36-45, % 9,2'si 46 yaş ve üzeri aralığındadır. Eğitim durumu değişkenine göre katılımcıların dağılımı % 22,3 ile ilköğretim, % 36,7 ile lise, % 13,5 ile önlisans, % 27,5 ile lisans şeklindedir. Buna bağlı olarak katılımcıların eğitim durumlarının lise düzeyinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Aylık gelir değişkenine göre ise dağılımın % 49,3 ile 1.000-2.500 TL, % 36,3 ile 2.501-4.000 TL, % 14,4 ile 4.001 TL ve üstü biçiminde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	188	75,3
	Erkek	62	24,7
Yaş	18-25	21	8,4
	26-35	116	46,6
	36-45	90	35,9
	46 yaş ve üzeri	23	9,2
Öğrenim Durumu	İlköğretim	56	22,3
	Lise	91	36,7
	Önlisans	34	13,5
	Lisans	69	27,5
Aylık Gelir	1.000-2.500 TL	123	49,3
	2.501-4.000 TL	91	36,3
	4.001 TL ve üstü	36	14,4

Hasta Hakları Farkındalığının Cinsiyete Göre İncelenmesi

Katılımcıların sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı ile aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyleri cinsiyete göre anlamlı fark göstermemektedir ($p>0.05$). Başka bir deyişle, katılımcıların görüşlerinde cinsiyet değişkenine göre farklılık tespit edilmemiştir. Bu sonuca göre H_1 ve H_2 hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 3: Hasta Hakları Farkındalığının Cinsiyete Göre Dağılımı

Hasta Hakları Farkındalığı	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı	Kadın	188	3,93	0,72	1,787	0,075
	Erkek	62	3,74	0,76		
Aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı	Kadın	188	4,11	0,66	1,167	0,244
	Erkek	62	3,99	0,68		

Hasta Hakları Farkındalığının Yaş Değişkenine Göre İncelenmesi

Katılımcıların sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı ile aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyleri yaş değişkenine göre anlamlı fark göstermemektedir ($p>0.05$). Diğer bir ifadeyle, farklı yaş grubunda olan hastaların hasta hakları farkındalık düzeyleri arasında farklılık bulunmamıştır. Dolayısıyla H_3 ve H_4 hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 4: Hasta Hakları Farkındalığının Yaşa Göre Dağılımı

Hasta Hakları Farkındalığı	Yaş	N	Ortalama	Std. Sapma	f	p
Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı	18-25	21	3,89	0,63	0,463	0,708
	26-35	116	3,93	0,71		
	36-45	90	3,81	0,76		
	46 ve üstü	23	3,91	0,85		
Aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı	18-25	21	3,94	0,79	0,629	0,597
	26-35	116	4,13	0,64		
	36-45	90	4,04	0,63		
	46 ve üstü	23	4,07	0,76		

Hasta Hakları Farkındalığının Öğrenim Düzeylerine Göre İncelenmesi

Araştırmaya katılan hastaların sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı ve aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyleri öğrenim düzeyine göre anlamlı bir değişim göstermemektedir ($p>0,05$). Başka bir ifadeyle, öğrenim düzeyi farklı olan hastaların hasta hakları farkındalık düzeyleri eşittir. Bu nedenle H_5 ve H_6 hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 5: Hasta Hakları Farkındalığının Öğrenim Düzeyine Göre Dağılımı

Hasta Hakları Farkındalığı	Öğrenim	N	Ortalama	Std. Sapma	f	p
Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı	İlköğretim	56	3,87	0,76	0,042	0,989
	Lise	91	3,88	0,76		
	Önlisans	34	3,87	0,7		
	Lisans	69	3,91	0,7		
Aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı	İlköğretim	56	4,18	0,55	0,687	0,561
	Lise	91	4,02	0,77		
	Önlisans	34	4,06	0,67		
	Lisans	69	4,09	0,58		

Hasta Hakları Farkındalığının Aylık Gelire Göre İncelenmesi

Katılımcıların sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı ile aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı düzeyleri aylık gelire göre anlamlı fark göstermemektedir ($p>0.05$). Başka bir deyişle, aylık geliri farklı olan hastaların hasta hakları farkındalık düzeyleri eşit bulunmuştur. Bu sonuca göre H_7 ve H_8 hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 6: Hasta Hakları Farkındalığının Aylık Gelire Göre Dağılımı

Hasta Hakları Farkındalığı	Aylık Gelir (TL)	N	Ortalama	Std. Sapma	f	p
Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı	1.000-2.500	123	3,81	0,75	1,26	0,285
	2.501-4.000	91	3,94	0,70		
	4.001 ve üstü	36	3,99	0,77		
Aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı	1.000-2.500	123	4,03	0,71	1,051	0,351
	2.501-4.000	91	4,09	0,62		
	4.001 ve üstü	36	4,04	0,64		

Hasta Hakları Farkındalığı Alt Boyutları Arasındaki İlişki

Hasta hakları farkındalığı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan korelasyon analizinde her iki boyut arasında pozitif yönlü anlamlı ve % 73 oranında ilişki olduğu görülmüştür. Sağlık hizmeti ve hasta

güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı arttığında veya azaldığında, aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı artmakta veya azalmaktadır. Dolayısıyla; “sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı ile aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır” hipotezi (H_0) kabul edilmiştir.

Tablo 7: Hasta Hakları Farkındalığı Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon

Ölçek Alt Boyutları		Sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı (1)	Aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı (2)
1	Pearson Correlation		0,731**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N		250
2	Pearson Correlation	0,731**	
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	250	

Tartışma

Türkiyede gerek sağlık personelinin, gerekse hasta ve hasta yakınlarının hasta hakları farkındalığına ilişkin literatürde çeşitli çalışmalar yer almaktadır (Soysal ve Kuşcu, 2018; Soysal ve Mahanoğlu, 2018; Öztaş ve İyigün, 2016; Sert vd., 2015; Taylan ve Baydoğan, 2015; Toygar vd., 2015; Kavak vd., 2014; Çetinkaya vd., 2013; Kılıçarslan vd., 2012; Tanrıverdi, 2012; Zaybak vd., 2012; Aydemir ve Özhan, 2011; Küçükoğlu vd., 2010; Günay vd., 2007; Baybek vd., 2004; Mazıcıoğlu vd., 2004). Söz konusu çalışmalarda sağlık personeli ile hasta ve hasta yakınlarının hasta hakları farkındalık düzeyine ilişkin bulguların yanı sıra; yaş, cinsiyet, öğrenim durumu ve gelir düzeyi gibi birtakım demografik değişkenlere göre hasta hakları farkındalık düzeyinde herhangi bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

Bu araştırmada hasta ve hasta yakınlarının hasta hakları farkındalık düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı fark göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Tanrıverdi (2012, s. 114)'nin çalışmasında elde ettiği bulgularla uyumludur. Bir eğitim ve araştırma hastanesinde klinik hastalarının hasta

hakları konusunda bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmada da, cinsiyet ile hasta hakları bilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Günay vd., 2007, s. 306). Benzer şekilde bir devlet hastanesinde hastaların hakları bilgi düzeyini tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada, cinsiyet ile hasta hakları bilgi düzeyi arasında ilişki bulunamamıştır (Çetinkaya vd., 2013, s. 83). Bir eğitim ve araştırma hastanesinde görev yapan sağlık personelinin hasta hakları algısını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada da, cinsiyet ile sağlık personelinin hasta hakları algı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır (Kılıçarslan vd., 2012, s. 56). Hastaların haklarını kullanma tutumlarını belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada, hastaların cinsiyetlerinin hasta haklarını kullanma tutumlarında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür (Öztaş ve İyigün, 2016, s. 259).

Hastaların “Hasta Hakları Yönetmeliği”nde yer alan haklarına ilişkin tutumlarının belirlenmesine yönelik bir üniversite hastanesinde yapılan araştırma sonucunda ise, kadın hastaların “ziyaretçi, refakatçi, güvenlik ve şikayet hakkı” puan ortalamalarının erkek hastalara göre daha yüksek olduğu ve gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür (Zaybak vd., 2012, s. 107). Yine bir eğitim ve araştırma hastanesinde klinik hastalarının hasta hakları uygulamaları hakkında görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmada, cinsiyet ile hasta hakları alt boyutu arasında, gizlilik ve özel hayat alt boyutu puan ortalamaları arasında ve başvuru alt boyutu arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, cinsiyet ile hasta hakları uygulamasının diğer alt boyutları olan bilgilendirme, onay ve başvuru alt boyutları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Toygar, vd., 2015, s. 150).

Üniversite öğrencilerinin hasta hakları bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada cinsiyet ile hasta hakları bilgi düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüş, erkeklerin hasta hakları bilgi düzeyinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Soysal ve Kuşcu, 2018, s. 107). Bir sağlık yüksekokulu öğrencilerinin hasta hakları bilgi düzeylerinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmada da cinsiyet ile hasta hakları bilgi düzeyi arasında anlamlı bir fark tespit edilmiş, ancak kadınların hasta hakları bilgi düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Baybek vd., 2004, s. 5).

Kocaeli ilinde hasta ve hasta yakınlarının “Hasta Hakları Yönetmeliği” çerçevesinde hasta hakları bilgi düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırmada, cinsiyet ile hasta hakları bilgi düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Sağlık kuruluşunu seçme ve değiştirme hakkı, personeli seçme ve değiştirme hakkı, mahremiyete saygı hakkı, öncelik sırasının belirlenmesini isteme hakkı, müracaat, şikâyet ve dava hakkı, tedaviyi reddetme ve durdurma hakkında kadınlar erkeklerden daha yüksek bilgi düzeyine sahip iken; sağlık durumuyla ilgili bilgi alma hakkı ve dini vecibeleri yerine getirebilme ve dini hizmetlerden faydalanma hakkında erkekler kadınlardan daha yüksek bilgi düzeyine sahiptir (Taylan ve Baydoğan, 2015, ss. 253-254).

Bir aile sağlığı merkezinde hastaların haklarını kullanma tutumlarının belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada bilgi ve saygılı hizmet alma hakkı, personeli seçme, değiştirme, kayıtları inceleme hakkı, ziyaretçi, refakatçi, güvenlik ve şikâyet hakkı, tedaviye onay verme ve reddetme hakkı, personelden tıbbi gereklere uygun hizmet alma ve yasaklara uymasını isteme hakkı ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki olmadığı; diğer taraftan tıbbi ve ilaç araştırmalarında rıza hakkı ve organ-doku naklinde rıza alınması, aile planlaması kullanma ve gebeliği sonlandırma hakkı ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sosyal ve Mahanoğlu, 2018, ss. 145-149).

Araştırma sonucunda hasta ve hasta yakınlarının hasta hakları farkındalık düzeylerinin yaşa göre anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuç Tanrıverdi (2012, s. 114)’nin çalışmasında elde ettiği bulgularla örtüşmektedir. Sosyal ve Kuşcu (2018, s. 106)’nın çalışmasında yaş ile hasta hakları bilgi düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark görülmemiştir. Çetinkaya vd. (2013, s. 83)’nin araştırmasında yaş ile hasta hakları bilgi düzeyi arasında bir ilişki bulunmamıştır. Kılıçarslan vd. (2012, s. 56)’nin çalışmasında yaş ile sağlık personelinin hasta hakları algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Zaybak vd. (2012, s. 107)’nin çalışmasında 51-65 yaş grubunda yer alan hastaların hasta hakları kullanma tutum puan ortalamaları ile bilgi ve saygılı hizmet alma hakkı, tıbbi ve ilaç araştırmalarında rıza hakkı, organ doku naklinde rıza alınması, aile planlaması kullanma ve gebeliği sonlandırma

hakkı puan ortalamalarının daha yüksek olduğu ve gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Günay vd. (2007, s. 306)'nin araştırmasında hastaların yaşı ile hasta hakları bilgi puanı arasında negatif yönde zayıf bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde Öztaş ve İyigün (2016, ss. 258-259)'ün araştırmasında da hastaların yaşları ile hasta haklarını kullanma tutumları arasında negatif yönde zayıf bir ilişki bulunmuştur.

Toygar vd. (2015, s. 150)'nin araştırmasında yaş ile hasta hakları alt boyutu arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiş; ancak bilgilendirme, onay, gizlilik ve özel hayat, bakım ve tedavi ile başvuru alt boyutları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Taylan ve Baydoğan (2015, ss. 253-254)'ın araştırmasında hasta hakları bilgi düzeyinin yaş değişkenine göre farklılık sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal ve Mahanoğlu (2018, ss. 145-149)'nun çalışmasında bilgi ve saygılı hizmet alma hakkı, ziyaretçi, refakatçi, güvenlik ve şikâyet hakkı ile yaş arasında anlamlı ilişki olmadığı; diğer taraftan personeli seçme, değiştirme, kayıtları inceleme hakkı, tedaviye onay verme ve reddetme hakkı, personelden tıbbi gereklere uygun hizmet alma ve yasaklara uymasını isteme hakkı, tıbbi ve ilaç araştırmalarında rıza hakkı, organ-doku naklinde rıza alınması, aile planlaması kullanma ve gebeliği sonlandırma hakkı ile yaş arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre hasta ve hasta yakınlarının hasta hakları farkındalık düzeylerinin öğrenim durumuna göre anlamlı farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Bu durum Tanrıverdi (2012, s. 116)'nin çalışmasında elde ettiği bulgularla benzerdir. Benzer şekilde Kılıçarslan vd. (2012, s. 56)'nin çalışmasında da öğrenim durumu ile sağlık personelinin hasta hakları algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Diğer taraftan Zaybak vd. (2012, s. 107)'nin çalışmasında hastaların öğrenim durumlarına göre hasta hakları kullanma tutumları incelendiğinde, okuryazar olmayan veya ilkökul bitirmemiş hastaların hasta hakları kullanma tutum puan ortalamalarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Günay vd. (2007, s. 306)'nin araştırmasında, hastaların öğrenim düzeyi yükseldikçe hasta hakları bilgi düzeyinin de yükseldiği görülmüştür.

Öztaş ve İyigün (2016, ss. 258-259)'ün araştırmasında hastaların öğrenim durumları ile hasta haklarını kullanma tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Toygar vd. (2015, s. 151)'nin çalışmasında öğrenim durumu ile bilgilendirme alt boyutu arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiş; diğer taraftan hasta hakları, onay, gizlilik ve özel hayat, bakım ve tedavi ile başvuru alt boyutları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çetinkaya vd. (2013, s. 83)'nin araştırmasında da öğrenim durumu ile hasta hakları bilgi düzeyi arasında negatif yönlü çok zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum hastaların öğrenim düzeyi arttıkça, hasta hakları konusunda bilgi alma gereksiniminin azaldığına işaret etmektedir.

Sosyal ve Mahanoğlu (2018, ss. 145-149)'nun çalışmasında bilgi ve saygılı hizmet alma hakkı ile öğrenim durumu arasında anlamlı ilişki olmadığı; ancak personeli seçme, değiştirme, kayıtları inceleme hakkı, ziyaretçi, refakatçi, güvenlik ve şikâyet hakkı, tedaviye onay verme ve reddetme hakkı, personelden tıbbi gereklere uygun hizmet alma ve yasaklara uymasını isteme hakkı, tıbbi ve ilaç araştırmalarında rıza hakkı, organ-doku naklinde rıza alınması, aile planlaması kullanma ve gebeliği sonlandırma hakkı ile öğrenim durumu arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucuna göre hasta ve hasta yakınlarının hasta hakları farkındalık düzeylerinin gelir düzeyine göre anlamlı fark göstermediği belirlenmiştir. Benzer şekilde Çetinkaya vd. (2013, s. 83) çalışmasında da hastaların hasta hakları bilgi düzeyi ile gelir değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Taylan ve Baydoğan (2015, ss. 253-254)'ın yaptığı araştırmada ise, hasta hakları bilgi düzeyinin gelir değişkenine göre farklılık sergilediği tespit edilmiştir.

Sonuç

Günümüz rekabet koşullarının gitgide artmakta olduğu sektörlerden birisi de sağlık sektörüdür. Buna bağlı şekilde de sağlık hizmetlerinden faydalanmak isteyen kişilerde ki bilinç ve farkındalık düzeyinde de artış gözükmektedir. Artık hasta ve hasta yakınları teknolojik imkânların bilincinde ve beklentilerini istedikleri şekilde ortaya koyabilen, beğenmediği hizmetin alternatiflerinin farkında olan bir profil izlemektedirler.

Sağlık hizmetleri hastaların sağlık tesislerinin kapılarından içeri girdikleri andan itibaren başlamakta olan ve iyileşme süreciyle son bulan bir zaman dilimidir. Hastaların sağlık sistemlerine dâhil olmaları ile beraber birbirlerini takip etmekte olan kimi zamanda birbirlerinden bağımsız şekilde işleyen süreçler mümkün olmaktadır. Bu bakımdan sağlık kuruluşlarında hastalara sunulmakta olan hizmetlerde yer alan temel süreç, beraberinde tüm alt süreçleri de getirmektedir.

Hasta haklarına bağlı etik anlayışlar çerçevesinde verilen sağlık hizmetlerinde hastaların memnuniyetleri odak noktası olarak alınmalı ve sağlık hizmetleri verilirken yaşanmakta olan hasta hakları ihlalleri durumunda hastaların açabilecekleri yasal süreçler sağlık alanında hasta hakları ile ilgili düzenlemelerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

Hasta haklarının korunması açısından etik kurullar çerçevesinde yapılması gerekenler ise bilimsel araştırmalar, klinik araştırmalar, danışmanlık kurulları ve hastane etik kurullarıdır. Bu kurullar aynı zamanda hemşirelik mesleğini yakından ilgilendiren hastane etik kurulunun görevleridir.

Sakarya il merkezinde sağlık kurum ve kuruluşlarına başvuran hastaların hasta hakları konusundaki farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Araştırma bulgularına göre sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları konusunda kişilerin farkındalıklarının yüksek olduğu saptanmıştır.
- Araştırmaya katılan hasta ve hasta yakınlarının aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları konusunda farkındalıklarının yüksek olduğu saptanmıştır.

- Katılımcıların sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
- Katılımcıların sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı yaşa göre farklılaşmamaktadır.
- Katılımcıların sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı öğrenim durumuna göre farklılaşmamaktadır.
- Katılımcıların sağlık hizmeti ve hasta güvenliği ile ilgili hasta hakları farkındalığı aylık gelir düzeyine göre farklılaşmamaktadır.
- Katılımcıların aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı cinsiyete göre farklılaşmamaktadır.
- Katılımcıların aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı yaşa göre farklılaşmamaktadır.
- Katılımcıların aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı öğrenim durumuna göre farklılaşmamaktadır.
- Katılımcıların aydınlatma ve personel ile ilgili hasta hakları farkındalığı aylık gelir düzeyine göre farklılaşmamaktadır.

Bu sonuçlar doğrultusunda; sağlık hizmetlerinde hasta odaklı yaklaşımın, teknolojik gelişmelerin, eğitim düzeyinin yükselmesinin, medyanın rolünün, sağlık hizmetlerinde yasal ve yapısal değişikliklerin hasta hakları farkındalığının artmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Gerek sağlık çalışanlarının gerekse hasta ve hasta yakınlarının hasta hakları konusunda farkındalık kazanmalarında söz konusu faktörlerin yanı sıra, sağlık hizmeti sunumunda ve sağlık hizmetlerinden faydalanmada anlayış değişikliğinin de rol oynadığı düşünülmektedir. Her ne kadar bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre yaş, cinsiyet, öğrenim durumu ve aylık gelir gibi değişkenlerin hasta hakları farkındalığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülse de, hasta hakları konusunda önemli mesafe katıldığı ve sağlık hizmetleri sunumunun ayrılmaz bir parçası haline geldiği ortadadır.

Kaynakça

- Abrams, N. ve Buckner, M. D. (1983). *Medical Ethics: A Clinical Textbook and Reference for The Health Care Professions*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Annas, G. J. (2004). *The Rights of Patients* (3rd Edition). New York: NYU Press.
- Annas, G. J. (1998). A National Bill of Patients' Rights. *The New England Journal of Medicine*, 338(10), pp. 695-700.
- Annas, G. J. (1978). Patients' Rights Movement. Reich, W. T. (Ed.), *Encyclopedia of Bioethics* (Vol 3, pp. 1201-1203). New York: The Free Press.
- Aydemir, İ. ve Özhan, A. (2011). Hasta Hakları Uygulamalarının Hasta ve Yakınları Tarafından Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), ss. 85-104.
- Barker, R. L. (1999). *The Social Work Dictionary* (4th Edition), Washington: NASW Press.
- Baybek, H., Dereli, F. (2004). Muğla Üniversitesi Muğla Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Hasta Hakları Konusundaki Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), ss. 1-9.
- Brody, E. B. (1985). Patients' Rights: A Cultural Challenge to Western Psychiatry. *The American Journal of Psychiatry*, 142(1), pp. 58-62.
- Çetinkaya, F. ve Koçyiğit, N. (2013). Hasta Hakları ve Ermenek Devlet Hastanesi Hastalarının Hasta Hakları Bilgi Düzeyi Üzerine Bir İnceleme. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(25), ss. 79-84.
- Çobanoğlu, N. (2009). *Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Demirhan Erdemir, A. ve Şaylıgil Elçioğlu, Ö. (2000). *Tıp Etiği Işığında Hasta ve Hekim Hakları*. Ankara: Türkiye Klinikleri Yayınevi.
- Dickens B. M. (2012). Patient Rights. Chadwich, R. (Ed.), *Encyclopedia of Applied Ethics* (2nd Edition) (pp. 370-379). London: Elsevier.

- Görkey, Ş. (2003). Hasta Hakları. Hatemi, H. ve Doğan, H. (Ed.), *Medikal Etik: Tıp Organizasyonunda Etik ve Hukuk* (ss. 100-126). İstanbul: Yüce Yayınları.
- Gülhan, İ. (2014). Avrupa Birliği'nde Hasta Hakları. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 22(2), ss. 39-47.
- Günay, O., Naçar, M. (2007). Erciyes Üniversitesi Hastanesi'nde Yatan Hastaların Hasta Hakları Konusundaki Bilgi Düzeyi. *Erciyes Tıp Dergisi*, 29(4), ss. 303-311.
- Hakeri, H. (2013). *Tıp Hukuku* (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hasta Hakları Yönetmeliği (1998). *T.C. Resmi Gazete*. Sayı: 23420, Tarih: 01 Ağustos 1998.
- Hatun, Ş. (1999). *Hasta Hakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hatun, Ş. (1995). *Hasta Hakları: Temel Belgeler*. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayını.
- Johnstone M. J. (1989). Professional Ethics and Patients' Rights: Past Realities, Future Imperatives. *Nursing Forum*, 24(3-4), pp. 29-34.
- Jonsen, A. R. (1998). *The Birth of Bioethics*. Oxford: Oxford University Press.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaur, S. R. ve Herxheimer, A. (1994). Recognising Patients' Rights: Patchy Progress. *Lancet*, 343, p. 132.
- Kavak, M., Çoşkunçelebi, Ş. (2014). Hemşirelerin Hasta Hakları Konusunda Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 1(2), ss. 141-145.
- Kılıçarslan, N., Taşkın Yılmaz, F. (2012). Hasta Haklarının Sağlık Çalışanları Tarafından Algılanması. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 3(1), ss. 47-62.
- Kırılmaz, H. (2014). Hasta haklarında gelinen nokta: Hasta hakları versus çalışan hakları. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 30, ss. 34-39.

- Küçükoğlu, S., Arıkan, D. (2010). Hemşirelik Öğrencilerinin Gözüyle Kliniklerde Hasta Haklarının Kullanımı. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 18(2), ss. 80-87.
- Mazıcıoğlu, M., Yazıcı, C. (2004). Araştırma Görevlilerinin Hasta Hakları Yönetmeliği Hakkındaki Bilgi Düzeyleri. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 12, ss. 226-229.
- Oğuz, N. Y. (1997). Hasta Hakları Alanındaki Gelişmeler ve Değişen Değerler. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 5(2), ss. 50-55.
- Önal, G. (2012). Hasta haklarının anatomisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), ss. 7-14.
- Özlu, T. (2005). *Hasta Hakları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öztaş, B ve İyigün, E. (2016). Kalp-damar cerrahisi geçirmiş hastaların hasta hakları kullanma tutumlarının belirlenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 58, ss. 256-260.
- Rogers, A. ve De Bousingen, D. D. (1995). *Bioethics in Europe*. Council of Europe Press.
- Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011). *T.C. Resmi Gazete*. Sayı: 28103, Tarih: 2 Kasım 2011.
- Sarıtaş, H. (2006). *Hasta Hakları Açısından Hekimin Sorumluluğu*. Ankara: Bilge Yayınevi.
- Sert, G., Alici, S. (2015). Bir vakıf üniversitesi sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin hasta hakları konusundaki görüşlerinin değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 2(2), ss. 98-102.
- Sert, G. (2004). *Uluslararası Bildirgeler ve Tıp Etiği Çerçevesinde Hasta Hakları*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Soysal, A. ve Mahanoğlu, E. (2018). Hastaların Hasta Haklarını Kullanma Tutumlarının Belirlenmesi: Birinci Basamak Sağlık Kuruluşunda Bir Araştırma: (Hatay İli Örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(1), ss. 138-158.

- Soysal, A. ve Kuşcu, F. N. (2018). Hasta Hakları: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), ss. 102-111.
- Tanrıverdi, H. (2012). Hastaların, hasta hakları konusundaki farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(3), ss. 101-122.
- Taylan, H. H. ve Baydoğan, T. (2015). Hasta ve Yakınlarının Hasta Hakları ve “Hasta Hakları Birimi” Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin ve Faydalanma Durumlarının Araştırılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), ss. 248-256.
- Toygar, Ş. A., Akyürek, Ç. E. (2015). Hasta Hakları Uygulamalarına İlişkin Tarafların Görüşleri: Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), ss. 136-159.
- Zaybak, A., Eşer, İ. (2012). Bir Üniversite Hastanesinde Hastaların Hasta Haklarını Kullanma Tutumunun İncelenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 20(2), ss. 104-111.

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SOSYO-EKONOMİK BİR PROBLEM OLARAK TEK EBEVEYNLİ AİLE OLGUSUNUN ÇOK BOYUTLU DEĞERLENDİRİLMESİ*

Bilal COŞAN¹

Öz

Tek ebeveynli aile, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan bir olgudur. Son 50 yıllık süre içerisinde aile yapısında yaşanan değişimlere bağlı olarak, tek ebeveynli aile oranları da ciddi oranda artış göstermiştir. Bu değişiklik, sosyal politika kurumları içerisinde ailenin konumunu farklılaştırmıştır. Batı’da aile yapısında yaşanan değişim boşanma oranlarının yanı sıra “cohabitation” (evli bir çift gibi birlikte yaşama) oranlarının artmasıyla da başka tartışmaları ve problemleri beraberinde getirmektedir. Güçlü bir sosyal politika “aktör”ü olan aile, artık “alıcı” konumunda da anılmaktadır. Sosyo-ekonomik açıdan birçok problemi beraberinde getiren tek ebeveynli aile, aile kurumunun daha kırılğan bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Bu çalışma bağlamında sosyal politika aktörü olarak ailenin önemine ve değişen yapısına vurgu yapılmaya çalışılacaktır. Daha sonra, dünyada ailenin değişen yapısı analiz edilecektir. Son olarak ise, Türkiye’de boşanma bağlamında tek ebeveynli aile problemi veriler ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Sosyal Politika Aktörü, Tek Ebeveynli Aile, Boşanma, Evli Bir Çift Gibi Birlikte Yaşama.

* Bu çalışma yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Arş. Gör., Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, e-posta:bcosan@bandirma.edu.tr

MULTIDIMENSIONAL EVALUATION OF SINGLE PARENT FAMILY AS A SOCIO-ECONOMIC PROBLEM IN TURKEY AND WORLD

Abstract

Single-parent family is a phenomenon that occurs for a variety of reasons. Due to changes in the family structure over the past 50 years, single parent family ratios have also increased significantly. This change, differentiated the position of the family within the social policy institutions. . In the West, change is seen not only by the increase in divorce rates but also by the effect of the “cohabitation” (living together like a married couple) phenomenon. This has brought about other problems as well. The family, with a strong social policy “actor”, is now also referred to as the “recipient”. The single-parent family that brings many problems from a socio-economic perspective has caused the family institution to become more fragile. In the context of this study, we will try to emphasize the importance and changing nature of the family as a social policy actor. Then, the changing structure of the family will be analyzed in the world. Finally, the data will be evaluated in accordance with single-parent family problem in Turkey.

Key Words: Family, Social Policy Actor, Single-Parent Family, Divorce, Cohabitation.

Giriş

Sosyal politika aktörleri içerisinde -geçmişten günümüze varlığını hissettiren- en temel kurumlardan biri, aile olmuştur. Bir kurum olarak aile, -değerlerine sahip olduğu ölçüde- varlığını geçmişten günümüze parçalanmadan devam ettirebilmiştir. Tarih sahnesinde yaşanan sosyal, ekonomik, siyasi vb. değişim/dönüşüm evreleri, ailenin aktör olarak rolünde farklılıkların yaşanmasına neden olmanın ötesinde, temel olarak değerlerinin farklılaşmasında da etkili olmuştur. Haliyle yaşanan bu değişim, ailenin yakın çevresinde bulunan fertlerine sirayet etmesinin yanı sıra, toplumun diğer kesimlerinde de etkisini göstermiştir. Bu çalışma kapsamında Türkiye’de ve dünyada tek ebeveynli aile problemi verilerle analiz edilerek, tek ebeveynli ailenin ortaya çıkma nedenleri çok boyutlu değerlendirilmeye çalışılacaktır. Zira tek ebeveynli aile boşanmanın dışında ölüm, ayrı yaşama, cohabitation (evli bir çift gibi birlikte yaşama) neticesinde de ortaya çıkabilir. Çalışmanın nihayetinde Batı’daki tek ebeveynli aile yapısının Türkiye’ye göre, çok boyutlu ve karmaşık bir yapıda olduğu ortaya konulacaktır.

Sosyal Politika Aktörü Olarak Aile Olgusunun Kavramsal Zemini

Sosyal politika olgusuna bakıldığında karşımıza iki kelime çıkmaktadır ki, aslında olgu bu kelimeler üzerinden hayat bulmaktadır. “Sosyal” ve “politika”. Olgunun temel ögesini oluşturan politika kavramı eski Yunanca ile bütünleşik bir kelime olmakla beraber genel tanım itibarıyla “toplumda belirli bir amaç için alınan önlemler bütünü” olarak tanımlanmaktadır. “Sosyal” kelimesi de Latince “socius” kelimesinden türemiş ve köken olarak “dost, ortak arkadaş” anlamlarına gelmektedir (Sayım ve Odabaş, 2015, s. 97). Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, tarihin her döneminde toplumun belli kesimlerine yönelik faaliyetlerin yapıldığını görmek mümkün olacaktır (Aydın, 2009, s. 13). Ancak bir bilim dalı olarak sosyal politika, çok daha yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda sosyal politika, 19. yüzyılda sosyo-ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2007, s. 13). Sosyal politikanın çıkış zeminine bakıldığında ise Sanayi Devrimi ekseninde gelişen olaylarla gündeme geldiği söylenebilir. Buna göre, Sanayi Devrimi’nin zenginliğinin oluşmasında büyük pay sahibi olan emekçilerin yeterli payı alamaması ve bunun sonucunda içine düştükleri sefaletin toplumsal

dengesizliğe yol açması sosyal politikanın oluşmasındaki en kilit nedendir. Bu açıdan sosyal politika, toplumsal yaşamın refahı ve sürdürülebilirliğini esas almaktadır (Serdar, 2014, s. 1). Bu çalışma kapsamında ise “dar anlamda sosyal politika” ve “geniş anlamda sosyal politika” kavramlarının bilinmesi yeterli olacaktır. “Dar anlamda sosyal politika” işçi sınıfının temelde yaşadığı zorlukları belirleyen, emek ve sermaye arasındaki eşitsizliğin/çatışmanın çözümü için uğraşan, sınırlı amaçları bulunan politikaları tanımlamak için kullanılmaktadır (Koray, 2012, s. 27). İşçi ve işveren sarmalından çıkıp, zaman içinde toplumun diğer kesimlerini de bünyesine almaya başlayan sosyal politika, çeşitli sosyal sorunlara yönelerek sosyal bütünlük ve düzeni de temin etmeye başlamıştır. Bundan böyle sosyal politikanın, sosyal sınıflar arasındaki maddi ve manevi dengesizlik ve adaletsizlikleri ortadan kaldırmak için mücadele vermesi de temel gayeleri arasına girmiştir (Serdar, 2014, s. 5). Yani geniş anlamda sosyal politika, işçi ve işveren dışındaki toplumun tüm kesimlerin problemleriyle de ilgilenmektedir (Ersöz, 2011, s. 52). İşte tam da bu noktada geniş anlamda sosyal politika temelde sosyal, ekonomik hak ve özgürlükleri içinde barındıran bir yapıdadır ve bu yapı sağlıktan barınmaya, gelir adaletsizliğinden herkes için asgari gelir düzeyine kadar bir dizi mesele ile iç içedir. Her ne kadar çok gelişmiş refah devletlerinde bile bu tarz politika faaliyetlerinin başarısı tartışılabilirse de, yine de geniş anlamda sosyal politika, dar anlamda sosyal politikaya göre çok daha geniş bir kitleye hitap etmektedir (Koray, 2012, s. 29).

Tablo 1: Sosyal Politika Aktörlerinde Ailenin Konumu

Aktörler	Örgütlenme Biçimi	Temel Fonksiyonu	Sosyal Refah Fonksiyonu
Sivil Kesim	Aile, akraba, arkadaş, komşu	Üreme, sosyalleşme, koruma, dostluk ve manevi destek	Bağımlı üyelerin bakımı, aile içi mali destek
Din	Dini kurumlar	Ruhani gelişme	Üyelerine danışmanlık ve sosyal hizmet sağlamak
İşletme	İş organizasyonları	İstihdam	İstihdam ödenekleri
Özel Sektör	Firma ve hane halkı	Mal ve hizmetlerin değişimi	Ticari nitelikli sosyal refah malları ve hizmetleri
Sivil Toplum Kuruluşları	Gönüllü kuruluşlar	Karşılıklı yardım, insan sevgisi, yardımseverlik	Gönüllülük ve topluma yönelik sosyal hizmet
Devlet	Merkezi, bölgesel, yerel yönetimler	Kaynakların yönlendirilmesi ve dağıtılması	Yoksulluk, ekonomik sorunlar, güvenlik, sağlık sorunları, konut sorunu

Kaynak: (Ersöz, 2011, s. 56) verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Sosyal politikanın birçok hedefi bulunmakta birlikte aslında en önemli hedefi refah seviyesinde artışı sağlamak ve refahın toplumsallaşmasını temin etmektir. Geniş anlamında yapılan tanımdan yola çıkmak gerekirse sosyal sorunlara yol açacak oluşumları ortadan kaldırmak, sosyal sorunları en aza indirmek sosyal politikanın temel amaçları arasındadır (Bedir, 2016, s. 22). Yukarıda (Tablo 1'de) sosyal politika aktörlerinin örgütlenme biçimleri ve temel fonksiyonları gözükmemektedir. Tarih boyunca bu kurumların bir kısmı formel olarak aktör görevi görürken, bir kısmı informal olarak aktör olma görevini üstlenmiştir. Zaman içinde belli aktörler alıcı konumuna geçmek durumunda kalmış, konjonktüre göre fonksiyonlar değişiklik gösterebilmiştir. Örneğin, geleneksel dönem için ailenin aktör (problemler karşısında destekçi) olarak daha baskın olduğu söylenebilecekken, günümüzde aile dünya genelinde alıcı (problemler karşısında politikalara muhtaç) pozisyonuna geçmiştir denilebilir. Tablo 1 çerçevesinde aile kurumuna baktığımızda, sosyal politikanın önemli bir "aktörü" olarak karşımıza çıkmasının nedenlerinden biri de aslında aile bireyleri arasında ilişkinin yazılı bir anlaşma üzerinden

şekillenmemesidir. Bunun yanı sıra, aile bireylerinin maddi ve manevi olumsuzluklara karşı sırt sırta verip başa çıkmaları, bu olumsuzluklarda birbirlerini adeta bir sığınak olarak görmeleri, aileyi sosyal politika anlamında önemli bir aktör haline getirmektedir. Refah devleti standartlarında sosyal politika imkânlarına sahip olmayan ülkelerde, aileler fertlerin sosyal sigorta anlamındaki eksikliklerini ikame edebilmektedir. Günümüz refah devletleri mevcut gelişmişliklerine ulaşmadan önce de aileler bir bakıma sosyal sigorta görevini üstlenmişlerdir (Kurt, 2012, ss. 22-23). Tarih sahnesine bakıldığında, sanayi öncesi toplumlarda tehlikelere daha açık grupların aile, akraba ve hayır kurumları tarafından desteklendiği görülmektedir (Delican, 1998, s. 16). Çağdaş toplumlara gelindiğinde ailenin bazı fonksiyonlarını devletle paylaştığı görülmektedir. Aslında bu durum, sürecin getirdiği ve beklenen bir durumdur. Özellikle sanayileşmesini tamamlamış ülkelere bakıldığında zaman, toplumsal kurumların geleneksel fonksiyonlarının deformasyona uğradığı ortadadır. Devamında sosyo-ekonomik örgütlenmelerin de gelişme göstermesi insanları yalnızlaştırmış ve buna bağlı olarak insanların maddi-manevi risklere karşı direnci kırılmıştır (Delican, 1998, s. 16).

Aileye Tanım Arayışları ve “Değer” Kavramının Önemi

Aile model ve yapıları incelendiğinde, toplumdan topluma değişiklikler görülebildiği gibi aynı toplum içindeki değişik sınıf ve yöreler arasında da farklılıklar olabilmektedir (Türkdoğan, 1991, s. 25). Evrensel bir kurum olduğu gerçeği reddedilemeyecek kadar nadir oluşumlardan biri olan aile, evrenselliğinin yanında farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Bu anlamda ailenin toplumdan topluma değişen şekil ve fonksiyonları da mevcuttur (Bozkurt, 2011, s. 59). Bu sebeple genel geçer bir tanım yapmak da mümkün olmamaktadır. Aile kavramını aslında müphem yapan, aile kelimesinin tek başına kullanılarak tanımlamaya çalışılmasıdır. Aile kavramına açıklığa kavuşturmak için birçok sınıflama ve tipoloji oluşturulmuştur. Fakat bu tipolojiler çoğu zaman açıklıktan ziyade kaosa yol açmıştır. Aslında buradaki temel problem aile ve akrabalık ile ilgili hudutların evrensel zeminde çakışmasından kaynaklanmaktadır (Abd El-Ati, 2000, s. 35). En temel tanımıyla “toplumun en küçük yapı taşı” olarak tanımlanan aile olgusu evrensel bir birim olmasına rağmen, toplumların sosyolojik zeminleri farklılaştığı

için ailenin algılanış biçimi de farklı olabilmektedir. Modern ve geleneksel toplumlarda algılamının farklı olduğu aile birimi, bu farklılığı aileye yüklenen beklentilere ve işlevlere borçludur (Ekici, 2014, s. 210). Burada ortaya çıkan beklentiler ve işlevler “değer”ler üzerinden şekillenmektedir/şekillenmelidir. Yani aile yapısında ya da tanımlamasında kullanılan ifadelerin belirleyicisi “değer”ler olmaktadır. Bu anlamda “Aile nedir?” sorusunun cevabının farklılık göstermesinin de nedeni budur. Türkiye adına bu tanımlamayı yaparken değerlere bağlı kalınan bir tanım kullanılması bu açıdan önem arz etmektedir. Çünkü değerlere bağlı kalınan değişim, çizilen sınırlara bağlı kalmakta, değerle olgu arasında ilişki devam etmektedir. Toplumun kendi dinamizminden kopmaması şartıyla meydana gelen değişim, toplumun ayak uydurabileceği sağlıklı bir işleyişin de varlığının göstergesidir. İkincisi ise değerden bağımsız ortaya çıkan değişimlerdir ki bu, değişimin ötesinde bozulmayı ve başkalaşımı ifade etmektedir. Hâkim olan olgu, kök salmaya başladıkça toplumdaki değerlerin yerine geçer ve bir süre sonra değer olarak anılır. Yeni zihniyet ve kültürel zemin değişikliği tam olarak böyle ortaya çıkmaktadır (Köse, 2014, s. 18).

Dünyada Tek Ebeveynli Aile Olgusunun Çok Boyutlu Değerlendirilmesi

Evlenme, Boşanma ve Tek Ebeveynli Aile İstatistikleri

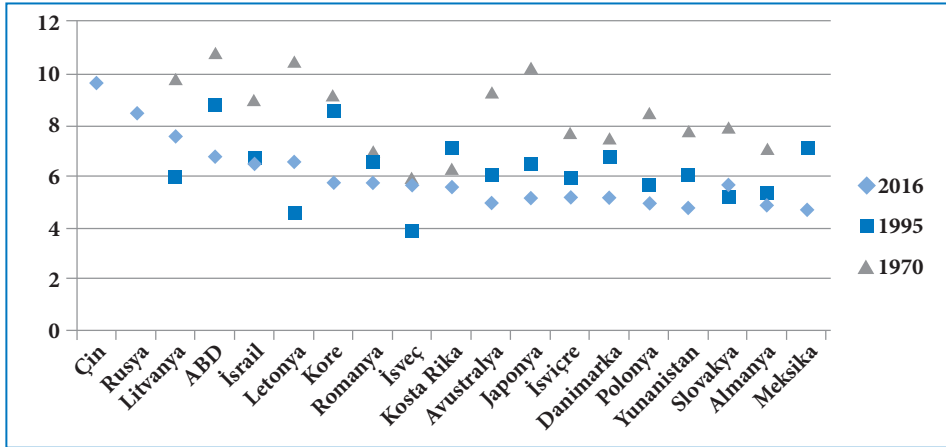
Genel olarak bakıldığında tek ebeveynli aile olgusu, çocuğun sorumluluğunu annenin ya da babanın üstlendiği aile şekli olarak tanımlanmaktadır. Bu durum ebeveynlerden birinin ölmesi, ayrı yaşamayı tercih etme ya da boşanma sonucu ortaya çıkmaktadır (Boylu ve Öztop, 2013, s. 89). 1930-1940’lı yıllarda karşımıza çıkan “babasız yıllar” söylemi İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra daha belirgin olmuştur. Bu süreçte, savaşta ölen erkeklerin ardından çocuklar, anneler tarafından yalnız büyütülmüştür. Ancak daha sonraları, artan boşanma ile beraber “babasızlık” kavramı başka bir zeminde, çocuklar ile baba arasındaki kopukluğu ifade etmek için kullanılmıştır (Canatan ve Yıldırım, 2016, s. 80). Yani 20. yüzyıl başlarında babanın ölümüyle gündeme gelen tek ebeveynli aile olgusu, 1950’lerden sonra boşanma olgusuyla birlikte

anılmaya başlanmıştır (Biblarz and Gottainer, 2000, s. 533). Öte yandan akademik çalışmalara bakıldığında, 1970 yılı öncesi hâkim bakış açısı, tek ebeveynli ailenin “eksiklik” ve “sapma” olarak görüldüğü yönündeydi. Haliyle bu dönemde, tek ebeveynli aileyi önlemeye yönelik çalışmalar gündemde olmaktaydı. Bu olgu üzerinden, çocuklardaki suç oranları, çocukların okul başarısızlığı gibi nedenler de araştırılmaktaydı. Ancak genel hatlarıyla 1970 sonrası çalışmalara bakıldığında hâkim bakış açısı “eksiklik” ve “sapma”dan ziyade “farklılık” olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sebeple, bu dönemdeki çalışmalarda tek ebeveynli aileler ile çift ebeveynli aileler arasında farklı boyutlarda kıyaslamalara da gidilmiştir (Örüng ve Feyzioğlu, 2011, s. 20). Ayrıca Batı’da tek ebeveynli aile oluşumuna etki eden faktörlere bakıldığında evlilik dışı çocuk sahibi olmak, dul kalmak, boşanmak gibi sebeplerin ön planda olduğu da görülmektedir (Örüng ve Feyzioğlu, 2011, s. 22). Bunun dışında evden kaçmak, evlilik dışı hamilelik, oranları az da olsa evlat edinme sonucunda da tek ebeveynli aile yapısı oluşabilmektedir (Poerter ve Chatelain, 1981, s. 518). Haliyle evlilik dışı çocuk sahibi olma meselesi “cohabitation” olgusunun da incelenmesini gerekli kılmaktadır. Hâlihazırda dünyada 320 milyon çocuğun tek ebeveynli ailesiyle yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu çocukların büyük çoğunluğu anneleriyle kalmaktadır ve çocukların yaş aralığı 0-17 yaş arasında değişmektedir (Global Issues, 2016).

Batı toplumlarında uzun yıllar evlilik kurumunun bozulamayacağı düşünülmekteydi. Boşanmaya çok mecburi durumlarda genellikle evlilik sürdürülemez gibiyse izin verilmekteydi. Fakat günümüzde birkaç sanayileşmiş ülke dışında boşanma çok daha kolay bir hal almıştır. Karşıtlar sistemi denilen sisteme göre boşanmanın gerçekleşebilmesi için eşlerden birinin diğerini suçlaması gerekmektedir. Bu suçlama kötü davranış, terk etme ya da zina gibi sebeplerle geçerli olabilmektedir. Bu anlamda herhangi bir “hata yokluğu”nu benimseyen boşanma yasaları 1960’lardan sonra ortaya çıkmıştır (Giddens, 2000, s. 156). Boşanma oranlarının artmasında birçok neden etkili olabilmektedir. Kadınların çalışma hayatına girmesi ve sonrasında evlilik kurumunun da ekonomik ortaklık anlamında daha az zorunlu görülmeye başlanması, boşanma oranlarının artmasına sebep olan faktörlerden bazılarıdır. Bir diğer önemli faktör, aslında bireyselleşmenin ön plana çıkmasıyla birlikte evliliğin kişisel doyum bağlamında değerlendirilmesi

olmuştur (Giddens, 2000, s. 156). Bu sebepten dolayı bireysel tatminini evlilikte bulamayan kişiler, alternatif evlilik oluşumlarına yönelmekte ve ekonomik, psikolojik, sosyal anlamda karşı cinse olan bağlılığını ve sorumluluğunu azaltabilmektedir. Yasalardan kaynaklı yaptırımların da etkisi, kişileri ekonomik anlamda rasyonel düşünmeye itmekte ve evlilik yerine diğer oluşumları tercih etmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda tek ebeveynli aile profilini oluşturmadan önce mevcut yapı içerisine bakıldığı zaman birçok Batı ülkesinde evlilik oranlarının düştüğü ve boşanma oranlarının arttığı görülmektedir. Boşanma oranlarının artması, haliyle tek ebeveynli aile oranlarına etki etmektedir. Bu duruma ek olarak evli olmadan birlikte yaşayan çiftlerdeki çözülme ve evlilik dışı çocuk doğum oranları da tek ebeveynli aile oranlarına etki eden bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, genel olarak verilerine ulaşılabilen ülkelerin oranları üzerinden değerlendirmelerde bulunulmaya çalışılacaktır.

Grafik 1: Dünyada Kaba Evlenme Oranları-1 ‰ (Binde)

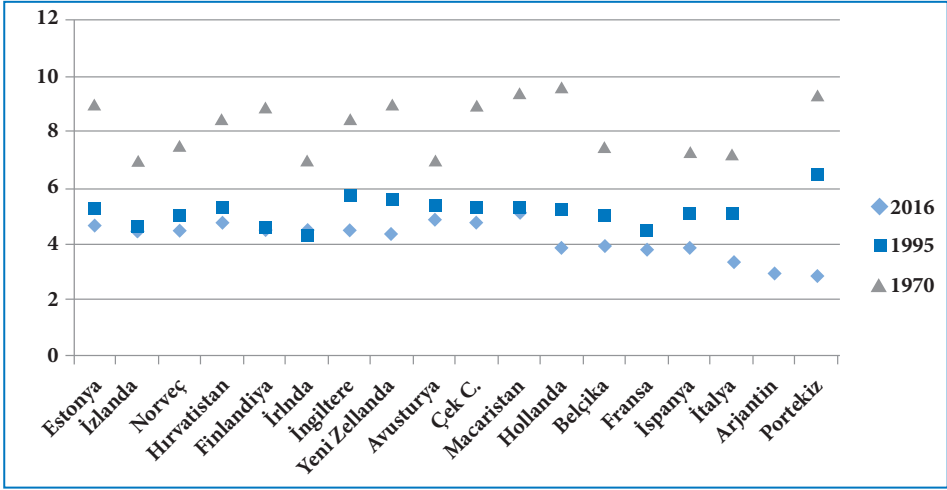

Kaynak: OECD Family Database. Marriage and Divorce Rates. Erişim Tarihi: 08.08.2018, http://www.oecd.org/social/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf, verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Dünya’da birçok ülkede evlenme ve boşanma trendleri birbiriyle ters orantılı bir tablo sergilemektedir. Evlenme oranları azalırken boşanma oranları artış göstermektedir. Yukarıda (Grafik 1’de) oranları gösterilen hemen hemen her ülkede 1970’ten günümüze evlilik oranlarında azalmalar görülmüştür. Amerika’da 1970’li yıllarda neredeyse binde 11’lerde seyreden evlilik oranları

2016 yılında binde 7'ye kadar gerilemiştir. Aynı şekilde Almanya'da 1970'li yıllarda evlilik oranları binde 7 iken 2016 yılında bu oran binde 4,5'lere kadar gerilemiştir. Japonya neredeyse yarım asırlık süreçte evlilik oranlarında yarı yarıya düşüş yaşamıştır.

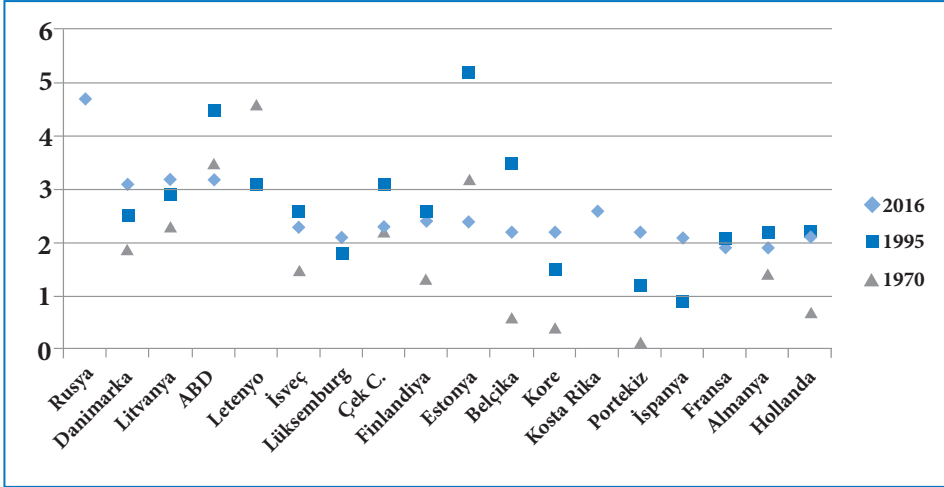
Grafik 2: Dünyada Kaba Evlenme Oranları-2 ‰ (Binde)

Kaynak: OECD Family Database. Marriage and Divorce Rates. Erişim Tarihi: 08.08.2018, http://www.oecd.org/social/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf, verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

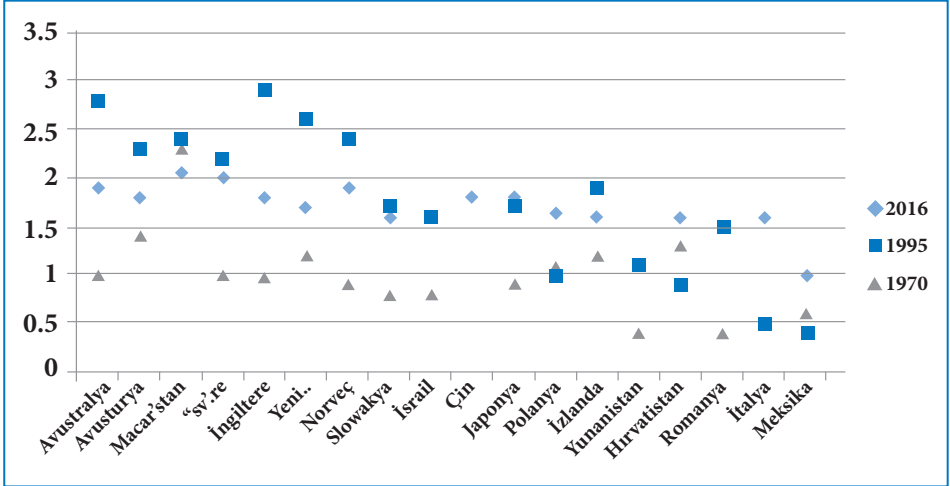
Grafik 2'de görüldüğü üzere, Fransa'da 1995 ile 2016 yılları arasında bir azalış olduğu görülmüştür. Aynı şekilde ciddi oranda azalışın yaşandığı bir diğer ülke de Hollanda olmuştur. İtalya, Portekiz, Macaristan Estonya, Çek Cumhuriyeti, İngiltere oranların düşüş gösterdiği diğer ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ülkenin kendi kültürel yapısı, ekonomik yapısı, sosyolojik zemini vb. birçok neden evlilik oranlarına etki edebilmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan evlenmeden aynı evin içinde yaşama, evlilik oranlarının düşmesinde etkili olan faktörlerden sadece birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 3: Dünyada Kaba Boşanma Oranları-1 % (Binde)

Kaynak: OECD Family Database. Marriage and Divorce Rates. Erişim Tarihi: 08.08.2018, http://www.oecd.org/social/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf, verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

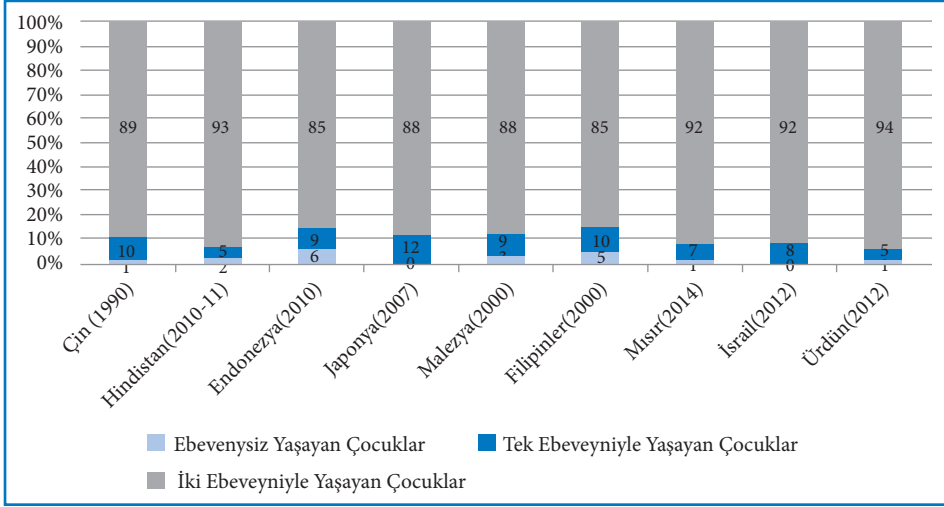
İlk iki grafikte yıllar ilerledikçe genel olarak evlilik oranlarının düştüğü görülmektedir. **Grafik 3**'te de 1970'den 2016'ya geçen yıllarda genel olarak boşanma oranlarının arttığı görülmektedir. Örneğin İsveç'te 1970 yılında boşanma oranı binde 1,5 iken bu oran 1995 ve 2016'da yaklaşık binde 2,7 seviyelerine yükselmiştir. Aynı şekilde İspanya ve Portekiz'e bakıldığında da oranların yıllar geçtikçe arttığı görülmektedir. Belçika'da 1970 yılında binde 0,8 olan boşanma oranı 1995 yılında binde 3,5'lere kadar yükselmiş daha sonraki süreçte azalma eğilimi göstermiştir. Danimarka'da da aynı şekilde kademeli olarak oranlar artış göstermektedir. 1970'ten 2016 yılına Hollanda'da boşanma oranlarını neredeyse üç kat yükseldiği görülmektedir. 2016 verilerine göre bakıldığında Rusya var olan tabloda en yüksek boşanma oranına sahip ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'de 1970 yılındaki boşanma oranlarına bakıldığında çoğu ülkenin güncel boşanma oranlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. 1995 yılında bu oranın daha çok yükseldiği ancak 2016 yılına doğru az da olsa azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir.

Grafik 4: Dünyada Kaba Boşanma Oranları-2 % (Binde)

Kaynak: OECD Family Database. Marriage and Divorce Rates. Erişim Tarihi: 08.08.2018, http://www.oecd.org/social/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf, verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

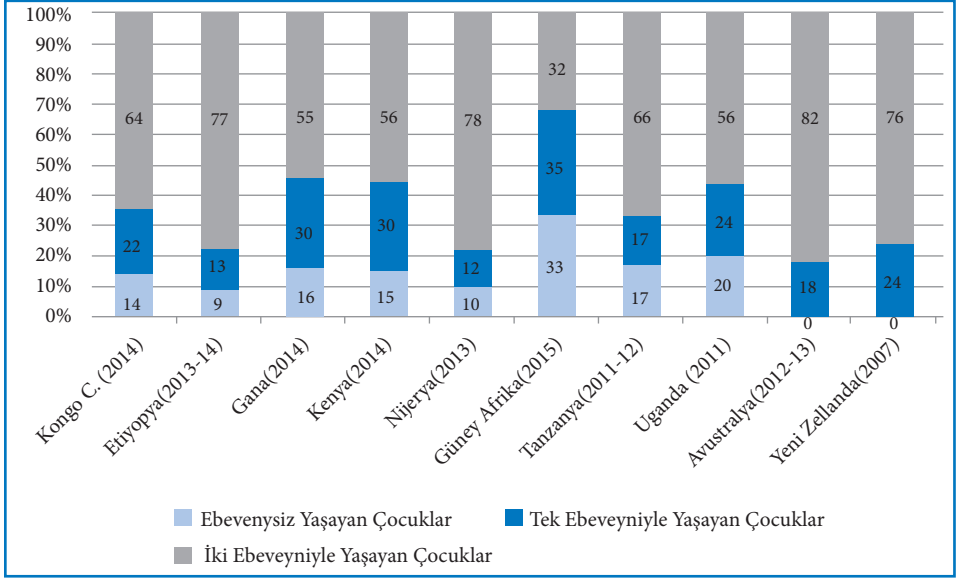
Devam eden grafikte (**Grafik 4**) birçok Batı ülkesinde 1995 yılına göre 2016 yılında boşanma oranları daha düşük seviyelere indiği gözlemlenmektedir. Ancak evlilik oranlarının azalmasıyla yaşanan boşanma oranlarının 1970'lere göre artış göstermesi olumsuz bir tablo oluşturmaktadır. Boşanma oranları düşük olan Meksika gibi ülkelere gelecek tablolarda bakıldığında cohabitation ve gayri meşru doğum oranlarının yüksek olduğu görülecektir.

Grafik 5: Tek Ebeveynli Aile Oranları-1 (%)

Kaynak: (World Family Map 2015, s. 13; World Family Map 2017, s. 27; World Family Map 2013, s. 13) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

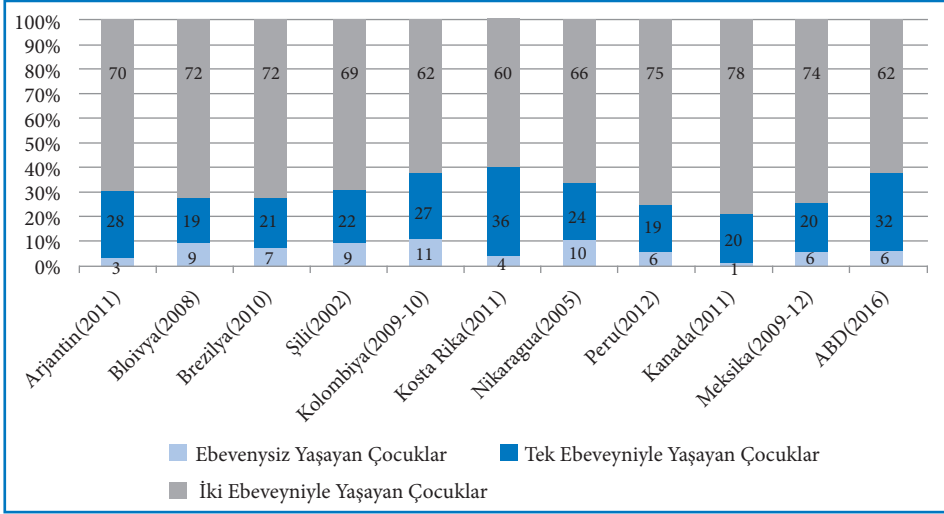
Oranlara bakıldığı zaman (**Grafik 5**) Asya ve Orta Doğu ülkelerinden tek ebeveynli yaşayan çocuk oranlarının çok da yüksek olmadığı gözlenmektedir. Oranlara bakıldığında Çin'de tek ebeveynli yaşayan çocuk oranları %10, aynı şekilde Hindistan'da %10, Endonezya'da %9, Japonya'da %12, Filipinler'de %10, Mısır'da %7, İsrail'de %8, Ürdün'de %5 şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkelerde din faktörü ve geleneksel aile yapısının bu oranların düşük olmasında etkili olduğu söylenebilir.

Grafik 5: Tek Ebeveynli Aile Oranları-2 (%)

Kaynak: World Family Map 2015, s. 13; World Family Map 2017, s. 27 verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

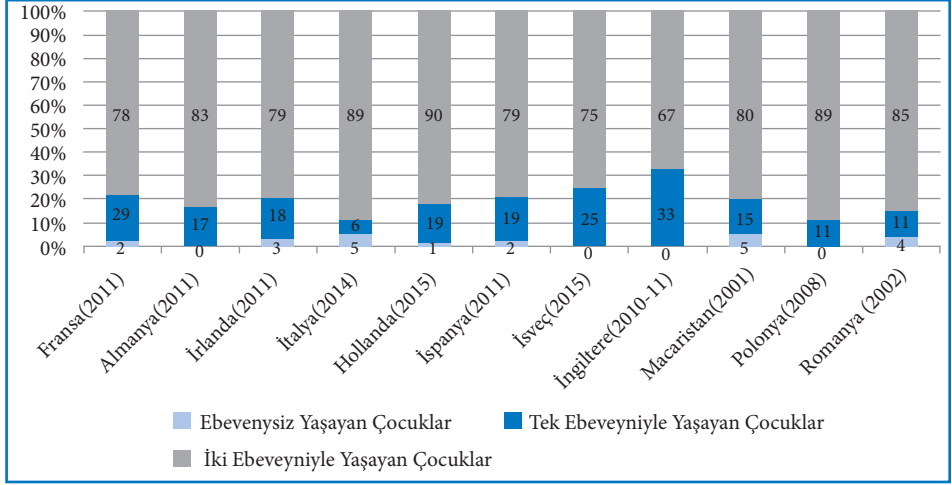
Sahra altı Afrika ülkelerine bakıldığı zaman, hem ebeveynsiz yaşayan çocukların hem de tek ebeveynli aile oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Fakat bunu direkt patoloji olarak görmek, sorunlu bir değerlendirme olabilmektedir. Zira bazı alt kültürlerde yasal ya da törel anlamda evlilik birliği kurulmadığı halde bu durum aile ve çevre tarafından kabul görebilmektedir (Güran, 1983, s. 161). Fakat bunu bütün ülkeler için söylemek doğru olmayacaktır.

Grafik 6: Tek Ebeveynli Aile Oranları-3 (%)

Kaynak: (World Family Map 2015, s. 13; World Family Map 2017, s. 27) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Genel olarak Amerika Kıtası'na bakıldığında (**Grafik 6**) gayri meşru çocuk doğum oranları ve cohabitation oranlarının yüksek olduğu ülkelerde, tek ebeveynli aile oranlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Kolombiya % 27 ve Amerika'da % 32 seviyelerine çıkan bu oranlar, Kanada'da % 20 Meksika'da % 20 seviyelerinde seyretmektedir. En yüksek oran Kosta Rika'da görülmektedir. Aynı şekilde sonraki grafiklere bakıldığında evlilik dışı çocuk doğum oranının en yüksek olduğu ülkede Kolombiya olarak karşımıza çıkacaktır.

Grafik 7: Tek Ebeveynli Aile Oranları-4 (%)

Kaynak : (World Family Map 2015, s. 13; World Family Map 2017, s. 27) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. *Almanya, Hollanda, İsveç, İngiltere, Polonya'da ebevensiz aile verilerine ulaşılammıştır.

Görüldüğü üzere (**Grafik 7**) Avrupa genelinde de tek ebeveyniyle yaşayan aile oranları oldukça yüksektir. Oranlar Fransa'da % 19, Almanya'da % 17, İngiltere'de % 33, İsveç'te % 25 seviyelerine kadar ulaşmıştır. Oranlar İtalya, İspanya gibi Güney Avrupa ülkelerinde nispeten daha düşük seviyelerde seyretmektedir.

“Cohabitation” (Evli Bir Çift Gibi Birlikte Yaşama) ve Gayr-ı Meşru Doğum İstatistikleri

Eski dönem Avrupa'sında evlenmeden hamile kalma durumu oldukça yaygındı. Fakat bu kadınların birçoğu hamilelik sonrası evlenmekteydi ya da Kıta Avrupa'sında olduğu gibi doğan çocuklar kimsesizler evine bırakılmaktaydı, netice itibariyle birçok hamileliğin evlilikle sonuçlanması “yalnız anneler”in oranının az olmasına neden olmaktaydı. Fakat günümüzde bu oranlar oldukça artmıştır (Goody, 2004, s. 202). Yaklaşık son otuz yıldır birçok Batı toplumunda aile yapısında ciddi değişimlerin olduğu görülmektedir (Bourdais ve Lapierre-Adamcy, 2004, p. 929). Bu sürece bakıldığında evlilikle sonuçlanmayan cohabitation'ların artması ve evlilik dışı çocukların artması ön plana çıkan değişikliklerdendir (Kiernan, 2001, s. 1).

Evli bir çift gibi birlikte yaşama kavramının daha eski tarihlere uzandığı da söylenebilir. Birçok toplumda modern anlamda “cohabitation” olgusunun temelleri 19. yüzyıla ya da daha öncesine dayanmaktadır. Porto Rikolu bilim adamlarına göre “cohabitation” İspanyol kolonizasyonunun ardından ortaya çıkan bir durum olarak nitelendirilmektedir ki; bu da yaklaşık 16. yüzyıla tekabül etmektedir. İngiltere Ortaçağ döneminde kırsal alanlarda resmi nikâhı kıyabilecek hâkim ya da papaz bulmak zor olduğu için burada da “common law marriage” denilen çiftler arasındaki anlaşma üzerinden ortaya çıkan evliliklerin varlığı gözükmekteydi (Rindfuss ve VandenHeuvel, 1990, s. 703). Burada unutulmaması gereken husus, her toplumun içinde bulunduğu kültürel değerlerinin farklı olduğudur. Bu yüzden cohabitation olgusunun flört sürecinin son aşaması olduğunu ya da evlilik öncesi sürecin bir parçası olduğunu söylemek gibi net bir cevap vermenin mümkün olmayacağıdır (Bumpass ve Sweet, 1989, s. 615). Örneğin Amerika ve İsveç’e bakıldığında “cohabitation” olgusu birbirinden farklılık göstermektedir. İsveç’te evli olmadan birlikte yaşayan çiftlerin birlikte kalma eğilimi Amerika’ya göre daha yüksektir. Bu sebepten ötürü çocuk doğumu da bu tür toplumlarda daha yaygın görülebilmektedir (Rindfuss ve VandenHeuvel, 1990, s. 704). Bu bağlamda “cohabitation” olgusunun ülkeden ülkeye farklı sebeplerle ortaya çıkması gayet normaldir. Fakat bu noktada unutulmaması gereken husus “cohabitation” oranlarının ciddi oranda yükselmiş olması ve bu durumun beraberinde belli problemleri getirdiğidir.

Tablo 2: Dünyada 18-49 Yaş Arası Evlilik ve Cohabitation Oranları

Ülkeler	Evlilik Oranları	Evli Çift Gibi Yaşama Oranları
Hindistan(2014)	% 63	% 10
Çin(2013)	%64	-
Endonezya(2012)	% 75	< % 1
Japonya(2010)	% 40	-
Malezya(2010)	% 57	-
Filipinler(2013)	% 48	% 15
Singapur(2012)	% 50	% 3
Güney Kore(2010)	% 55	% 1
Tayvan(2012)	% 49	% 2
Mısır(2014)	% 64	-
İsrail(2012)	% 49	-
Ürdün(2007)	% 68	< % 1
Katar(2012)	% 67	-
Türkiye(2011)	% 67	< % 1
Kongo(2013-14)	% 51	% 14
Etiyopya(2011)	% 63	% 4
Gana(2008)	% 50	% 11
Kenya(2008-09)	% 58	% 4
Nijerya(2011)	% 48	% 3
Güney Afrika(2013)	% 26	% 12
Tanzanya(2011-12)	% 60	% 7
Uganda(2011)	% 45	%25
Arjantin(2013)	% 28	% 23
Bolivya(2008)	% 44	% 24
Brezilya(2014)	% 35	% 24
Şili(2012)	% 29	% 20
Kolombiya(2009-10)	% 20	% 35
Kosta Rika(2014)	% 27	% 18
Nikaragua(2001)	% 29	% 30
Peru(2012)	% 24	% 29
Kanada(2006)	% 43	% 19
Meksika(2010)	% 63	-
ABD(2011)	% 49	% 15

Avustralya(2012)	% 43	% 14
Yeni Zelanda(2006)	% 49	% 9
Fransa(2009-13)	% 27	% 20
Almanya(2013)	% 42	% 11
İngiltere(2011)	% 33	% 16
İrlanda(2011)	% 38	% 14
İtalya(2011)	% 35	% 6
Hollanda(2011)	% 32	% 18
İspanya(2011)	% 38	% 14
İsveç(2013)	% 23	% 24
Macaristan(2011)	% 51	% 6
Polonya(2012)	% 54	% 7
Romanya(2012)	% 54	% 11
Rusya(2011)	% 50	% 9

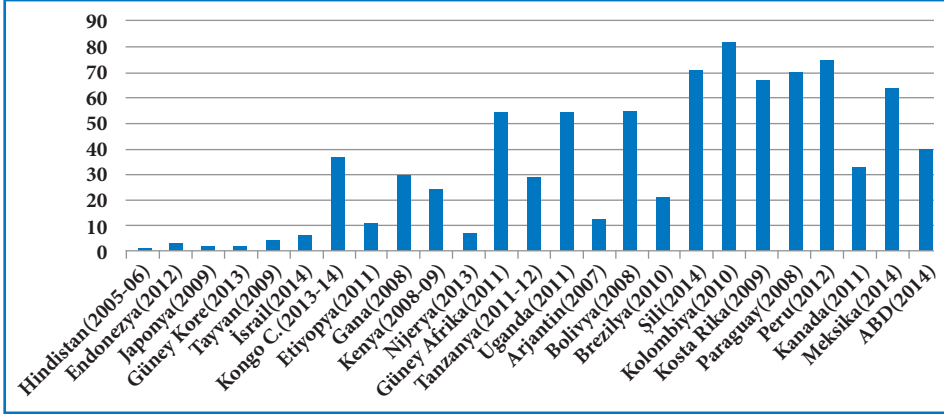
Kaynak: (World Family Map 2015, s. 15; World Family Map 2017, s. 29) verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 2'de genel olarak oranlara bakıldığı zaman Asya ve Orta Doğu'da evlilik oranlarının yüksek, evli bir çift gibi birlikte yaşama oranlarının düşük olduğu görülürken, genel olarak Batı toplumlarında evlilik oranlarının düşük evli bir çift gibi yaşama oranlarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bazı ülkelerde evli bir çift gibi yaşama oranlarının evlilik oranlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Asya ve Orta Doğu'da cohabitation oranlarının düşük olmasında ise geleneksel anlamdaki aileye olan bağlılığının etkilerinin olduğu söylenebilir (World Family Map, 2015, ss. 14-16)

Bu anlamda evlilik olgusu da görecelidir ve toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Birçok ülkede evlilik çocuk gelişimi için önemli görülmektedir. Fakat günümüzde evlilik ve ebeveynlik arasındaki ilişki ülkeden ülkeye oldukça çeşitlilik göstermektedir. Amerika, Avrupa, Okyanusya'da ciddi oranda artan cohabitation, boşanma ve evlilik dışı çocuk doğum oranları evlilik kurumunun önemini değişime uğradığını göstermektedir. Günümüzde evlilik bir zorunluluk olmaktan çok bir seçenek olarak görülmektedir. Toplumdan topluma değişen sebepleri olmakla birlikte cohabitation da ya evliliğin öncüsü (habercisi) olarak ya da evliliğe alternatif bir yaşam biçimi olarak görülebilmektedir (World Family Map, 2015, s. 14).

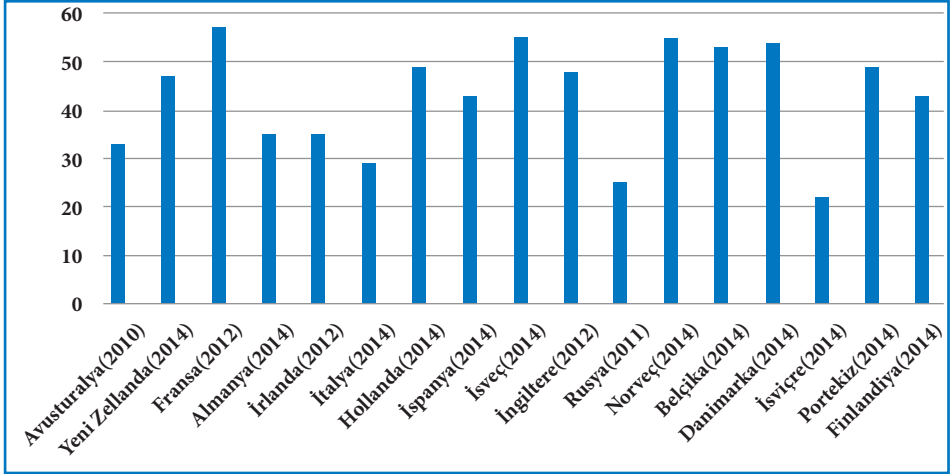
Bowman'ın 2010 yılında yaptığı çalışmaya göre, Yetişkinlerin bu tutumuna neden olan temel durumlardan birkaçına bakıldığında daha fazla esnek yaşam biçimini arzulama ve daha fazla özgür kalma isteği ön plana çıkmaktadır. Diğer bir neden de, yetişkinlerin kendilerini finansal ve duygusal anlamda evliliğe karşı yeterli görmemeleridir. Diğer yandan evlilik sürecinde sonuç ayrılıkla neticelendiği zaman evliliğe ait mülkün bölünmesi söz konusu olabilir. Fakat cohabitation fertlerin kendi arasında gerçekleştiği ve resmiyette bir karşılığı olmadığı için yasal anlamda bir yaptırım olmamaktadır. Her ne kadar çok az cohabitation çifti kendi aralarında sözleşme/anlaşma yapsa da, cohabitation ekonomik ve sosyal anlamda daha özgür imkânlar sunmaktadır (Bowman 2010, akt. Lundberg, Pollak ve Stearns, 2016, s. 89). Örneğin, Rusya açısından bakıldığında Modern Rusya ile Sovyetler Birliği dönemi arasında fark olduğu söylenmektedir. Zira Sovyet Rusya dönemine göre evlilik oranları düşmüş ve cohabitation oranları artmıştır fakat bu artış evlilik öncesi bir adım olarak görülmekten ziyade bu durumdaki genç çiftler için evlilik, daha uzak bir tercih olmaktadır yani alternatif bir yaşam biçimi olarak görülmektedir (Artamonova ve Mitrofanova, 2014). Diğer taraftan Latin Amerika ülkelerine bakıldığında cohabitation oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Latin Amerika ailelerinin 1980'lerde yaşanan hiperenflasyon etkisiyle ekonomik bir şok yaşamasının bu duruma neden olduğu bazı yazarlar tarafından kabul edilmektedir. Diğer bir görüşe göre de, Latin Amerika ülkelerinin demografik anlamda geçiş dönemi geçirmiş olması, bu duruma neden olarak gösterilmektedir (Esteye, Román ve Lesthaeghe, 2012, s. 717). Fakat Latin Amerika'da bazı ülkelere bakıldığında (Bolivya, Ekvador, Peru, Venezuela) çocuksuz bir şekilde cohabitation'un varlığını geniş aile ortamında üç kuşak bir arada yaşayacak şekilde sürdürdüğü görülmektedir. Bu anlamda cohabitation Latin Amerika'nın bir kısmı açısından eski tarihi davranışların bir devamı olarak da görülebilir (Esteye, Román ve Lesthaeghe, 2012, s. 723).

Grafik 8: Evlilik Dışı Çocuk Doğum Oranları-1 (%)

Kaynak: (World Family Map 2015, s. 20; World Family Map 2017, s. 32) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 8'de de görüldüğü gibi Asya Bölgesi'nde evlilik dışı çocuk doğum oranları düşüktür. Hindistan'da % 0'a yakın düzeyde, Endonezya'da % 3 oranında olduğu görülmektedir. Afrika'da oranlar Asya ülkelerine göre daha yüksektir. Uganda'da % 50'lerin üzerinde Güney Afrika'da oranlar % 50'lerin üzerinde seyretmektedir. Kenya, Gana, Tanzanya, Nijerya'da oranlar diğer Afrika ülkelerine göre daha düşük seviyelerdedir. Güney ve Kuzey Amerika kıtasında bu oranların oldukça yüksek olduğu görülmektedir. ABD'de 1970 verilerine göre % 10 bandında olan bu oran 1995 verilerinde % 30'lara kadar yükselmiştir. Kanada'da 1970 verilerine göre yine % 10 bandında olan bu oran 1995 verilerine göre yine aynı şekilde % 30 bandına kadar yükselmiştir. Kosta Rika'da 1995 verilerine göre % 45 civarında seyreden bu oran 2009 verilerinde % 70 bandına yaklaşmıştır (OECD, 2018).

Grafik 9: Evlilik Dışı Çocuk Doğum Oranları-2 (%)

Kaynak: (World Family Map 2015, s. 20; World Family Map 2017, s. 32; OECD. Family Database. Erişim Tarihi: 08.08.2018, <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>), verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Avrupa'nın birçok ülkesinde evlilik dışı doğum oranları oldukça yüksek seviyelerde seyretmektedir (**Grafik 9**). 1970'lerde birçok ülkesinde çok daha düşük olan bu oranlar 1995'li yıllara doğru artış göstermiş ve günümüz oranlarında çok ciddi boyutlara ulaşmıştır (OECD, 2016). 1945 ile 1965 arasında ivme kazanan cohabitation oranları Amerika'da ve diğer birçok Avrupa ülkesinde gençler arasında evliliklerin de ertelenmesine neden olmaktadır. Yani bu süreçte gençler evlilikten uzaklaşmışlar, cohabitation'ı tercih etmişlerdir (Bumpass, Sweet ve Cherlin, 1991, ss. 913-914). Yapılan araştırmalarda (Nock 1995, Brown ve Booth 1996) evli gibi birlikte yaşayan çiftlerin, evli çiftlere göre daha karamsar oldukları görülmüştür ayrıca bu çiftlerde uyuşturucuya ve alkole meyil evli çiftlere göre daha fazla olmaktadır. Birçok araştırmacı evli gibi yaşayan çiftlerin daha düşük kalitede bir hayat geçirdiğini saptamıştır. Bir diğer çalışma da, cohabitation ile yaşayan çiftlerin daha fazla anlaşmazlık ve çatışma yaşandığı, ilişkilerinde daha az dürüst ve daha az mutlu olduğu gözlemlenmiştir (Kenney ve McLanahan, 2001, s. 1, 3). Tabi ki bu bulguları yorumlamak ve genele teşmil etmek kolay olmayacaktır çünkü evlilik ve cohabitation olgusu farklı sosyal kontrol mekanizmalarına sahiptir (Kenney ve McLanahan, 2006, s. 137).

Tek Ebeveynli Aileliğin Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Genel olarak tek ebeveynli aile olmanın sorunları üç başlık altında toplanabilir. Bunlar; sosyo-ekonomik sorunlar, boşanma sonrasında ortaya çıkan rol değişimleri, sosyal destek yapısının zayıflaması ve sosyal izolasyonun artmasıdır (Acar, 2001, s. 19). Tek ebeveynli ailelerin risklerine bakıldığında karşımıza ilk olarak sosyoekonomik riskler çıkmaktadır ki; bu durum ailelerin finansal ve sosyal zorluklarla karşılaşması anlamına gelmektedir. İkinci riskse, ebeveynlerin mental sağlığıyla ilgilidir (Dunn vd., 1998, s. 1084). Amerika'da yapılan çalışmalarda tek ebeveynli ailelerde ki kadınların problemleri gözlemlendiğinde; tek ebeveynli kadınların eski yaşamlarına göre daha mutsuz hissettikleri, psikolojik olarak yalnızlık hissetmeleri, kendilerine olan güvende kayıp, daha kısıtlı gelir, iş için yeterli enerjiye sahip olamama, kişisel gelişimde zorluklar, suçluluk, endişe gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır (Burgess, 1970, s. 137). Diğer bir çalışmaya bakıldığında boşanmayı izleyen bir yıl boyunca, hem kadınlarda hem erkeklerde düşük özgüven, sosyal ve cinsel rollerdeki karışıklıklarla alakalı endişeler, öfke duygusunun artması, duygu karmaşaları ve depresyon belirtileri görülmüştür. Erkeklerde suçluluk hissini arttığı, kadınlarda da kişisel olarak yetersizlik hissini ortaya çıktığı görülmüştür (Berman ve Turk, 1981, s. 180). Tek ebeveynli ailedeki çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda, boşanma sonrasında çocuklarda depresyon ve üzüntü, okul yaşamında öğrenme ve davranış gelişiminde zorluklar, sorumluluk üstlenmede problemler görülmüştür. Ayrıca tek ebeveynli aileden gelen çocukların ilerleyen yaşlardaki eğitim başarıları ve ekonomik durumunun diğer yetişkinlere göre daha düşük olduğu gözlemlenmiştir (Richards ve Schmiede, 1993, ss. 277-278). Aile içerisinde sürekli bir çatışma içerisinden olan çocuk bu çatışmalar sonucunda ailelerini suçlamaktadır. Sorunları çözme noktasında problemler yaşayan çocuklar, ileride daha büyük sorunlarla yüzleşebilmektedir. Parçalanmış ve düşük gelirli ailelerden gelen çocuklar gözlemlendiğinde ise davranışlarında depresif hal ve hareketler daha fazla gözlemlenmiştir. Bir diğer çalışmada da doğuştan iki ebeveyniyle büyüyen çocukların tek ebeveynli ailede büyüyen çocuklara göre % 80 daha iyi bilişsel ve davranışsal yeteneklere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Akademik anlamdaki bu başarısızlık sonuçları sadece Amerika'da değil Batı'da İngiltere, İsveç, Hollanda, İsviçre gibi ülkelerde de

görülmüştür (Pong, Dronkers ve Thompson, 2003, s. 682). Ergen hamileliği, işsizlik, okul bırakma gibi etkenlerin aile yapısıyla ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Bu durum da bir anlamda tek ebeveynli ailelerin iki ebeveynli ailelere göre daha az ekonomik gelirinin bulunmasını açıklamaktadır (Uşaklı, 2013, ss. 196-198). Yine Amerika’da yapılan çalışmalarda evlilik dışı çocuk doğum oranlarının azaltılması ve evliliğin güçlendirilmesinin yoksullukla mücadelede etkili olacağı belirtilmiştir. (Amato ve Maynard, 2007, ss. 133-134). Yapılan bir başka ampirik çalışmada düşük gelirli tek ebeveynli ailedeki gençlerin alkol ve uyuşturucu kullanımına ve cinsel aktivitelere olan eğiliminin arttığı görülmüştür (Garis, 1998, s. 1099). Ayrıca meseleye ekonomik boyut üzerinden bakıldığında da genel kabul gören yaklaşım, tek ebeveynli aile yapısının refah düzeyini düşürdüğü yönündedir. Kadının işgücü piyasasındaki dezavantajlı konumu, buna ek olarak evdeki çocuğuna olan sorumluluğunun artması vb. etkenler ile birleşince ekonomik anlamda zorluklar da artmaktadır. Yalnız kalan annenin sosyal çevreden de destek görememesi, iş arkadaşları ve komşuları tarafından dışlanması sosyal anlamda da zorlu bir sürecin habercisi olmaktadır. Burada yakın çevreden anneanne ya da teyze desteği annenin sorumluluklarını hafifletebilmektedir. Oran olarak bakıldığında tek ebeveynli ailelerde daha çok çocuğun anne ile kaldığı görülse de baba ile kalan çocuklar da mevcuttur (Örüng ve Feyzioğlu, 2011, ss. 22-24). Burada çocukların cinsiyeti babanın tavrının şekillenmesinde etkili olabilmektedir. Babanın hem annelik hem babalık rolünü üstlenmesi çatışmalara neden olabilmektedir. Her ne kadar çocuk annedeyken, babası ile daha çok görüşen çocukların yaşadığı sorunların azaldığı gözlemlense de, bakıldığı zaman bu ilişki çoğu zaman “babalık” yerine, “amcalık” ya da “Disneyland Babaları” diyebileceğimiz düşük ilgi boyutlarında kalmaktadır (Örüng ve Feyzioğlu, 2011, s. 25).

Türkiye’de Aile Yapısının Genel Görünümü ve Tek Ebeveynli Aile

Tablo 3: Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi (%)

Yıllar	Çekirdek	Geniş	Dağılım
1968	59,6	32,1	8,3
1973	59,0	32,4	8,6
1978	58,0	33,9	8,1
1983	61,6	27,9	10,5
1988	63,4	25,5	11,1
1993	67,6	23,5	8,9
1998	68,2	19,5	12,3
2003	69,3	16,0	14,7
TAYA (2006)	73,0	14,5	12,5
2008	69,8	15,9	14,3
TAYA (2011)	70,0	12,3	17,7
TÜİK (2017)	66,1	16,0	Diğer

*Kaynak: (Koç, 2014, s. 29 ve TÜİK. İstatistiklerle Aile, 2017. Erişim Tarihi: 08.08.2018 www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27597, verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır. *TAYA: Türkiye Aile Yapısı Araştırması'ni ifade etmektedir.*

Türkiye’de aile yapısındaki değişim incelendiğinde gün geçtikçe çekirdek aile oranının arttığı, geniş aile oranının ise azaldığı görülmektedir. Türkiye adına çekirdek ailenin oran olarak artmasının bir patoloji olarak görülmemesi gerekmektedir. Zira Türkiye’de ki küçük (çekirdek) aile yapısı bütün bütün yalıtılmış atomize bir yapı sergilememektedir. Bu tarz çekirdek aileler; akraba, hemşeri vb. ilişkilerini çekirdek aile formunda da korumaya devam etmektedir. Bu anlamda maddi-manevi alışverişin sağlandığı bu tarz aile oluşumları için “çekirdek aileler konfederasyonu” kavramını kullanmak daha makul olacaktır (Dikeçligil, 2014, ss. 32-33).

Tablo 4: Türkiye’de Kaba Boşanma Oranı (%)-Binde

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye	1,34	1,40	1,58	1,62	1,62	1,64	1,65	1,70	1,69	1,59	1,60
İstanbul	1,62	1,64	1,91	1,91	1,93	1,95	1,93	2,03	1,93	1,84	1,89
Batı Marmara	1,49	1,53	1,75	1,83	1,85	1,77	1,78	1,95	1,98	1,87	1,85
Ege	1,89	2,06	2,26	2,33	2,29	2,30	2,25	2,29	2,36	2,22	2,20
Doğu Marmara	1,34	1,41	1,56	1,68	1,69	1,73	1,79	1,80	1,79	1,73	1,74
Batı Anadolu	1,68	1,78	2,00	2,03	2,03	2,11	2,08	2,07	1,97	1,88	1,88
Akdeniz	1,46	1,55	1,75	1,81	1,87	1,84	1,89	1,96	1,96	1,82	1,83
Orta Anadolu	1,43	1,49	1,66	1,70	1,59	1,67	1,63	1,76	1,77	1,69	1,59
Batı Karadeniz	1,18	1,23	1,37	1,38	1,37	1,36	1,37	1,42	1,43	1,32	1,33
Doğu Karadeniz	0,85	0,85	0,95	0,92	0,94	0,98	0,98	1,01	1,05	0,95	1,00
Kuzeydoğu Anadolu	0,49	0,50	0,58	0,58	0,56	0,59	0,63	0,63	0,63	0,63	0,58
Ortadoğu Anadolu	0,50	0,50	0,59	0,59	0,51	0,58	0,61	0,64	0,60	0,62	0,58
Güneydoğu Anadolu	0,52	0,53	0,61	0,63	0,60	0,64	0,68	0,71	0,71	0,61	0,66

Kaynak: TÜİK. Erişim Tarihi: 08.08.2018, www.tuik.gov.tr verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Görüldüğü üzere Türkiye’de her ne kadar kaba boşanma oranları inişli çıkışlı bir trend izlese de oranların artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Kaba boşanma hızının en yüksek olduğu il 2017 yılında binde 2,57 ile İzmir olmuştur. Antalya ve Muğla İzmir’i takip eden boşanma oranının en yüksek olduğu iller arasındadır. 2017 yılı boşanma verilerine göre boşanmaların % 38,7’si evliliğin ilk beş yılı içerisinde gerçekleşirken, % 20,7’si evliliğin 6-10 yılı arasında gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri).

Tablo 5: Türkiye’de Evlenme Miktarı ve Kaba Evlenme Hızı (%) -Binde

Yıllar	Evlenme Miktarı	Evlenme Oranı(Binde)
2007	638 311	9,09
2008	641 973	9,03
2009	591 742	8,21
2010	582 715	7,98
2011	592 775	8,02
2012	603 751	8,03
2013	600 138	7,89
2014	599 704	7,80
2015	602 982	7,71
2016	594 493	7,50
2017	569 459	7,09

Kaynak: TÜİK. Erişim Tarihi: 08.08.2018, www.tuik.gov.tr verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye geneli boşanma oranları artış gösterirken, kaba evlenme oranları da azalış eğilimindedir. 2007 yılında binde 9,09 olan kaba evlenme oranı 2017 yılında binde 7,09’a gerilemiştir.

Tablo 6: Türkiye’de Tek Ebeveynli Aile İstatistikleri (%)

	1978	1988	1998	TAYA (2006)	2008	TAYA (2011)	TÜİK (2017)
Çekirdek	58,0	63,4	68,4	73,0	69,9	70,0	66,1
Çocuksuz Çekirdek	8,3	9,9	13,5	15,7	14,3	17,1	14,2
Geniş	33,9	25,5	19,5	14,5	15,9	12,3	16,0
Dağılmış	8,1	11,1	12,2	12,5	14,3	17,7	-
Tek Kişilik	3,0	4,3	5,2	6,2	6,3	9,2	15,4
Tek Ebeveynli	4,8	5,4	5,0	4,0	5,2	4,6	8,5
Tek ebeveynli(E)	0,5	0,7	0,6	0,4	0,6	0,5	1,8
Tek ebeveynli(K)	4,3	4,7	4,4	3,6	4,6	4,1	6,7

Kaynak: (Koç, 2014, s. 29 ve TÜİK. İstatistiklerle Aile, 2017. Erişim Tarihi: 08.08.2018 www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27597, verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Görüldüğü üzere 1978 yılından bu yana tek ebeveynli aile oranları yaklaşık % 75 oranında artış göstermiştir. Tek ebeveynli ailedeki neredeyse her beş çocuktan dördü annesiyle yaşamaktadır. Bu bağlamda boşanma nedenlerinin ötesinde yatan sosyo-ekonomik problemleri irdelemek önem arz etmektedir.

Tablo 7: Nedenlerine Göre Boşanma Miktarları

Yıllar	Zina	Cana kast ve pek fena muamele	Cürüm ve haysiyetsizlik	Terk	Akıl Hastalığı	Geçimsizlik	Diğer	Bilinmeyen
2017	97	28	40	131	39	125.634	752	1.690
2010	90	32	37	317	42	113.039	1.414	3.597
2005	67	36	39	257	45	91.989	539	2.923
2001	75	17	27	337	31	86.271	333	4.903

Kaynak: TÜİK, (Çevrimiçi), www.tuik.gov.tr, 08.08.2018 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıda (Tablo 7) boşanma sayılarına bakıldığında, boşanmaların % 97,8'inin geçimsizlik nedeniyle ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bu ifade çok sığ ve eksik kalmaktadır. Bu bağlamda geçimsizlik probleminin hem dünyadaki hem de Türkiye'deki sosyo-ekonomik nedenleri iyi analiz edilmelidir. Bu minvalde geçimsizliğin arkasında yatan problemler şu şekilde başlıklandırılabilir;

- Hak-Sorumluluk Bilincindeki Problem

Aile, birey ile toplum arasındaki temel köprü vazifesi gören en köklü kurumlardan biridir. Bu sebeple aile bireye, birey de aileye karşı ayna vazifesi görmektedir. Aile içi ilişkilerde esas olan ve devamlılığın en temel unsuru, hak-sorumluluk dengesinin içselleştirilmesidir. Hak ve sorumluluk madalyonun iki yüzünü oluşturmaktadır. Birey haklarının bilincinde olurken sorumluluklarını ihmal etmeyen, başkasının hakkına da riayet eden bir yapıda olmalıdır. Ancak modernizmin algısı ben merkeziz bir yaklaşımı benimsediği için, birey sorumluluklarının ötesinde hakkını aramayı hep ilk planda görmüştür. Benmerkezcilik, bencilliği beraberinde getirmiş, bu durum aile ve evlilik ilişkilerine de sıçramıştır (Dikeçligil, 2014, s. 17). Psikolojide

de bu durum yüksek ödül-düşük bedel ilişkisi olarak açıklanır. Yani insanlar herhangi bir konu hakkında karar verirken, o konuyla alakalı ne kadar bedel ödediğine ve karşılığında ne elde ettiğine bakarlar. Bu anlamda insanlar düşük miktarda sorumluluk alarak, birçok hakka sahip olduğunu karşı tarafa kabullendirmek isterler. Bu denge tersine döndüğü zaman ilişkileri sonlandırma eğilimi ortaya çıkar ve çatışma kaçınılmaz olur (Bingöl, 2015, s. 77). Türkiye 2011 yılında yapılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması'na göre boşanma nedenlerine bakıldığında erkeklerin % 18,4'ü kadınların da % 14,7'si boşanma nedeni olarak "sorumsuz ve ilgisiz davranmayı" belirtmiştir. Bu oranlar boşanma nedenleri arasındaki en yüksek oranlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Çaylin, 2014, s. 204). Bu açıdan bakıldığında, sorumluluklarının bilincinde olmayan bireyler açısından boşanma nedeni olarak en yüksek oranda "sorumsuz ve ilgisiz davranma"nın gözükmesi gayet beklenen bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında cohabitation şeklinde yaşayan çiftlerin artması; karşılıklı olarak ekonomik, sosyal, psikolojik yaptırımları minimize etme mantığına dayanmaktadır. Bu durum da bireyin özünde ilişkilerini, minimum sorumluluk-maksimum hak temelli bir yaklaşımla inşa etmesiyle doğrudan ilişkilidir.

- Aile, Evlilik ve Ebeveynlik Kavramlarının Yara Alması

1980'li yıllara kadar tek elden gelişimini sürdüren ve baskısı günden güne artan modernleşme yeni serüveninde neo-liberalleşme ve küreselleşmeyi de bünyesine alarak yeni ekonomik politikalarla başka bir forma bürünmüştür. Tek tip bakış açısı; küreselleşme, çok kültürlülük, enformasyon gibi kavramları arkasına alarak gelişimini devam ettirmiştir. 1990'lı yıllarla birlikte sanayileşme, kentleşme ve modernleşmenin körüklenmesi; evlilik, ebeveynlik ve aile kavramlarını zedelemiştir. Aile içi şiddetin artışı, eşcinsel evlilikler, nikâhsız birliktelikler, tek ebeveynli ailelerdeki artış gibi sorunlar hız kazanmaya başlamıştır (Çaylin, 2014, s. 20).

- Ekonomik Özgürlüğün Yanlış Anlaşılması

Küreselleşmenin temel değerleri değişime uğrattığı bir gerçektir. Değişimin de değiştiği bu süreçte toplumsallaşma yerini bireyselleşmeye bırakmış, tüketim kültürü kalıplarını değiştirmiş ve öncelik halini almıştır.

Sabit/kalıcı değerler, yerini bireyselleşmenin ve hedonizmin bir uzantısı olan haz kültürüne teslim etmeye başlamıştır. Tahammül ve sabır seviyelerinin normalin altında kaldığı bu süreç, değerlerin üretim ilişkilerindeki gibi meta haline indirgenmesiyle içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu durum da evlilik ilişkilerinin haz ve madde üzerine inşa edilmesine neden olmuştur (Can, 2014, ss. 65-66). Haz ve madde üzerine inşa, “ayakları üzerinde durmak” söylemini bir anlamda olumsuz yönde tetikleyen bir zemindir. Eşlerin kazandıkları paralar sonrası ekonomik anlamda özgürleşmesi ve yukarıda da değinildiği gibi değerlerin de üretim ilişkilerindeki gibi meta haline çevrilmesi tehlikenin ciddiyetini göstermektedir. “Ben kazanıyorum, istediğim gibi harcarım”, “Seni dinlemek zorunda değilim” gibi söylemler ailenin temel değerleriyle uyuşmamaktadır. Şayet buna benzer söylemler aile içinde sıkça duyulmaya başlanmışsa, aile değerlerinin de bu süreçte “özgürlük” söylemi altında istismar edileceği aşikârdır (Tekin, 2014, ss. 267-268). Bu durum da doğrudan boşanmaya etki edecek bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Bir Değer Olarak “Örf”ün Suistimal Edilmesi

Türk toplumu örf, adet ve gelenekleriyle uzun yıllar yoğrulmuş hatta deyim yerindeyse mayalanmıştır. İslamiyet’ten sonra bir kısım örfler değişmiş bir kısmı ise bütünüyle aynı kalmıştır. Fakat bazen örfün getirdiği uygulamalar amacının dışında kullanılmış ve suistimal edilmiştir. “Kızını dövmeyen dizini döver”, “Dayak Cennet’ten çıkma...” gibi söylemler kadına şiddeti meşrulaştırmıştır. Burada örf, dini emirlerin de ötesine geçerek yanlış yorumlanmış, bu yanlış yorumlama da olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Namus da aynı yanlışlığa düşülen konular arasındadır. Özellikle kadın üzerinden şekillenen namus olgusu, adetlerin ve genel toplumsal rollerde erkeğin rolünün yanlış anlaşılmasından ötürü tek taraflı kadına yüklenmiştir. Üst başlıklarda belirtildiği gibi hak-sorumluluk dengesi bakımından bir değerlendirme yapıldığında “erkektir yapar” anlayışının çok büyük risk taşıdığı ve suistimalleri beraberinde getireceği aşikârdır. Burada mevcut durumda erkeğin de yükümlülüklerinin neler olduğunu dini anlamda iyi analiz etmesi ve içselleştirmesi gerekmektedir. Şayet bu bilinç kazanılmadığında evlilik sürecinde şiddet vakıalarının görülmesi kaçınılmaz olmaktadır. 2014 yılında yapılan araştırmaya bakıldığında Türkiye’de her 10 kadından 4’ü eşinden

ya da birlikte yaşadığı kişiden şiddet gördüğünü ifade etmektedir (TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2014). Hal böyle olunca bu durum da doğrudan ya da dolaylı boşanmalara etki etmektedir.

- Toplumsal Değerlerin Aşınması ve Evin Otelleşmesi

Ailedeki bireysel taleplerin varlığının artması, boşanma süreçlerini hızlandırmış, evlilik, nikâh masasındaki “imza”ya indirgenmiştir. Bu süreçte zayıflayan değerlerin de aileyi bir arada tutan kriterleri yıpratmış söylemek yanlış olmayacaktır. (Topçuoğlu, 2010, s. 64, 68). Bu süreçte ev, otelleşmeye başlamıştır. Sabahleyin işe gidilmek için çıkılan, akşamları eve gelindiğinde dinlenen, yemek ihtiyacı giderilen, TV izlenen ve herkesin bireysel faaliyette bulunduğu ev, temel fonksiyonlarından uzaklaşmaya başlamıştır. Ortak duygu paylaşımlarının azalmaya başladığı ev ortamı, bireyselliğin de etkisiyle aile içi bağlılığında eskisi gibi olmadığı bir yer halini almıştır (Topçuoğlu, 2010, s. 267).

- Nesneleşen Kadın Bedeni

“Ben” merkezli yaklaşımın bir sonucu olarak sömürülen kadın bedeni, “nesne” olarak görülmektedir. Cinsel bir obje olarak algılanan kadın bedeni, reklam panolarında, dergilerde sermaye aracı olarak teşhir edilmektedir. Dünyada kadın bedeni üzerinden (dergiler, internet siteleri, reklamlar vb.) elde edilen gelir yaklaşık 50 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye’de de evliliğin temelini aşk, romantizm vb. olgulara indiren evlilik programları, sinema ve diziler evlilik ilişkilerinin fonksiyonlarını bozmaktadır (Can, 2016, s. 235). Bu programlarda kadın-erkek ilişkileri göstermelik ve kısa süreli sürmekte, evlilikten beklentilerin haz ve nesne üzerine inşa edildiği görülmektedir. Haliyle topluma bu şekilde empoze edilen evlilik anlayışı, evlilik hayatına girildiğinde sorunlara neden olmaktadır. Kadının/erkeğin lüks tüketimle ortaya çıkan göstermelik ihtiyaçları sorunları daha da tetiklemektedir. Modernizmin ve bireyciliğin her şeyi çabucak tüketme alışkanlığı, yine kendi ürettiği romantizmi ve aşkı da aynı hızda bitirmektedir. Bunun sonucu olarak büyük hayallerle evlenen insanlar, evliliklerinin ilk yıllarında boşanma kararı alabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Dünyada ve Türkiye’de evlilik oranları azalış eğilimindeyken boşanma oranları da ciddi bir artış eğilimindedir. Burada unutulmaması gereken husus her toplumun kendi iç dinamikleri bağlamında değerlendirilmesi gerektiğidir. Ancak “cohabitation” ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gayr-ı meşru doğumlardaki artış, problemin Batı’da başka bir yüzünü de ortaya çıkarmaktadır. Zira gençlerin büyük bir çoğunluğunun evliliğe alternatif bir yaşam biçimi olarak gördüğü “cohabitation”, özünde “ekonomik, sosyal ve cinsel anlamda özgürlük” mantalitesi üzerine inşa edilmektedir. Bu durum da doğal olarak evliliklerin ertelenmesine ve gayrı meşru doğumların yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Diğer yandan hem dünyada hem Türkiye’de ailenin bütünlüğüne yönelik sosyal politika faaliyetleri artış eğiliminde olsa da tek ebeveynli aile oranları ve boşanmaların önüne geçilememektedir. Bu noktada ülkeler daha bütüncül sosyal politika uygulamaları ile sürece müdahil olmalıdır. Çünkü bir süre sonra kabul gören ve bir problem olarak algılanmayan cohabitation, tek ebeveynli aile ve gayrı meşru doğum gibi problemler toplum nezdinde normalleşme evresine girmektedir. Bu başkalaşım ya da patolojik durum bir süre sonra uygulanan sosyal politikalarla dahi geri dönülemez bir hal almaktadır. Bu hususta meselenin özü, toplumun değerlerinde yaşanan değişimde aranmalı ve bu değişime karşı maddi manevi direnç mekanizmaları oluşturacak politikalara yönelinmelidir. Zira “değer”lere bağlı kalınmadan gerçekleşen değişim, bir süre sonra mevcut değişikliğin değer olarak anılmasına neden olmaktadır. Çünkü mevcut değişim o toplumda kök salmaya başlamakta, toplumsal açıdan patoloji ya da sapma olarak değerlendirilen değişimler bir süre sonra normalleşme eğilimine girmektedir. Sosyolojik ve psikolojik bu kırılmadan sonra uygulamaya konulacak politikaların olumlu etkiler göstermesini ummak doğru bir beklenti olmayacaktır. Türkiye’de cohabitation oranları % 1’in altında bir oran olarak tespit edilse de, bu konuyla alakalı özellikle üniversite gençleri arasında saha çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir. Evlilik öncesi ve sonrası sürecin daha sağlıklı yürümesi adına evlilik okulları gibi uygulamalar bakanlık bünyesinde hayata geçirilip yaygınlaştırılabilir.

Kaynakça

- Abd El-Ati, H. (2000). *Nasıl Bir Aile? İslami Bakışın İmkanları*. (M. Karaşahan, Çev.) İstanbul: Pınar Yayınları.
- Acar, H. (2001). Tek Ebeveynli Ailelere Yönelik Feminist Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(3), ss. 13-25.
- Amato, Paul R., Maynard, Rebecca A. (2007). Nonmarital Births and Strengthening Marriage to Reduce Poverty. *The Future of Children*, 17(2), ss. 117-141.
- Artamonova, A., Mitrofanova, E. (2014). *Is cohabitation an Alternative to Marriage in Russia*, ErişimTarihi:08.08.2018, https://www.hse.ru/data/2014/10/28/1099488049/Artamonova_Is%20cohabitation....pdf.
- Aydiner Boylu, A., Öztop, H. (2013). Tek Ebeveynli Aileler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 19(19), ss. 207-220.
- Berman, William H., C. Turk, D. (1981). Adaptation to Divorce: Problems and Coping Strategies. *Journal of Marriage and Family*, 43(1), pp. 179-189.
- Biblarz, T., J., Gottainer, G. (2000). Family Structure and Children's Success: A Comparison of Widowed and Divorced Single-Mother Families. *Journal of Marriage and the Family*, 62, pp. 533-548.
- Bozkır Serdar, A. (2014). Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'de Sosyal Politika. Alper, Y., Tokol, A. (Ed.), *Sosyal Politika* (ss. 1-6) (5. Baskı). Bursa: Dora Yayınevi.
- Bozkurt, V. (2011). *Değişen Dünyada Sosyoloji* (7. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Brown, S. and A. Booth. (1996). Cohabitation versus Marriage: A Comparison of Relationship Quality. *Journal of Marriage and Family*, 58, pp. 668-678.
- Bumpass, Larry L., Sweet, James A. (1989). National Estimates of Cohabitation, *Demography*, 26(4), pp. 615-625.
- Burgess, Jane K. (1970). Single-Parent Family: A Social and Sociological Problem. *The Family Coordinator*, 19(2), pp. 137-144.
- Can, İ. (2014). Moderniteden Postmoderniteye Ailenin Ontolojisi Ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor mu?. Aydın, M. (Ed.) *Aile Sosyolojisi Yazıları* (ss. 51-81). İstanbul: Açılım Kitabevi.

- Can, İ. (2016). Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın. Aydın, M. (Ed.) *Sistemantik Aile Sosyolojisi* (ss. 215-248) (3. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Canatan, K. (2016). Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi. *Aile Sosyolojisi* (ss. 97-119) (Genişletilmiş 5. Baskı). İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Çavlin, A. (2014). Türkiye’de Boşanma. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*, Ankara: T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Delican, M. (1998). Aile, Ekonomi ve Sosyal Politika. *Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Dikeçligil, F., B. (2014). Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu. Aydın, M. (Ed.). *Aile Sosyolojisi Yazıları.*, ss. 13-50. İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Dunn, J., Deater-Deckard, K., Pickering, K., G. O’Connor, T., Golding, J. (1998). Children’s Adjustment and Prosocial Behaviour in Step-, Single-parent, and Non-stepfamily Settings: Findings from a Community Study. *Cambridge University Press*, 39(8), pp. 1083-1095.
- Ersöz, H. Y. (2003). Doğuşundan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 53(2), ss. 119-144.
- Ersöz, H. Y. (2011). *Sosyal Politikada Yerelleşme*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Esteve, A., García-Román J., Lesthaeghe, R. (2012). Context of Cohabitation and Single Motherhood in Latin America. *Population and Development Review*, 38(4), pp. 707-727.
- Garis, D. (1998). Poverty, Single-Parent Households, and Youth At-Risk Behavior: An Empirical Study. *Journal of Economic Issues*, 32(4), pp. 1079-1105.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (H. Özel, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Global Issues (2016). *320 Million Children in Single-Parent Families*, Erişim Tarihi: 08.08.2018, <http://www.globalissues.org/news/2016/10/15/22568>.
- Güran, N. (1983). Evlilik Dışı Birleşmeler ve Çocuklar Sorununa Genel Bir Bakış ve Sosyal Hizmet Yaklaşımı. *Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 1(2), pp. 156-199.
- Kenney, C. T., McLanahan, Sara S. (2001). Are Cohabiting Relationships More Violent Than Marriage?. *Center for Research on Child Wellbeing Working Paper*, pp. 1-22.
- Kenney, C. T., McLanahan, Sara S. (2006). Why Are Cohabiting Relationships More Violent than Marriages, *Demography*, 43(1), pp. 127-140.

- Kiernan, K. (2001). The Rise of Cohabitation and Childbearing Outside Marriage in Western Europe. *International Journal of Law*, 15, pp. 1-21.
- Koç, İ. (2014). Türkiye'de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*, Ankara: T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Koray, M. (2012). *Sosyal Politika* (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Köse, S. (2014). *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (2. Baskı). Konya: Mehir Vakfı Yayınları.
- Kurt, Ş. (2012). *Sosyal Politikada Özel Sektörün Rolü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Le Bourdais, C., Lapierre-Adamcy, É. (2004). Changes in Conjugal Life in Canada: Is Cohabitation Progressively Replacing Marriage, *Journal of Marriage and Family*, 66(4), pp. 929-942.
- Lundberg, S., Pollak, Robert A., Stearns, J. (2016). Diverging Patterns in Marriage, Cohabitation, and Childbearing. *The Journal of Academic Perspectives*, 30(2), pp. 79.101.
- Nock, S. (1995). A Comparison of Marriages and Cohabiting Relationships, *Journal of Family Issues*, 16, pp. 53-76.
- OECD Family Database (2018). *Marriage and Divorce Rates*. Erişim Tarihi: 08.08.2018, http://www.oecd.org/social/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf.
- Örüng, S., Feyzioğlu, S. (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. (1. Baskı). Ankara: T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti* (Genişletilmiş 2. Baskı). İstanbul: İTO Yayınları.
- Pong, S., Dronkers, J., Hampden-Thompson, G. (2003). Family Policies and Children's School Achievement in Single- Versus Two-Parent Families. *Journal of Marriage and Family*, 65, pp. 681-699.
- Richards, Leslie N., Schmiede, Cynthia, J. (1993). Problems and Strengths of Single-Parent Families: Implications for Practice and Policy. *Family Relations*, 42(3), pp. 277-285.
- Rindfuss, Ronald R., VandenHeuvel, A. (1990). A Precursor to Marriage or an Alternative to Being Single. *Population and Development Review*, 16(4), pp. 703-726.

- Sayım F., Odabaş T. (2015). 5510 Sayılı Yasa ile Değiştirilen Emekli Aylığı Bağlama Oranlarının Olası Finansal Etkisinin Sosyal Politika Açısından Değerlendirmesi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9), ss. 93-119.
- Tekin, M. (2014). Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın. Aydın, M. (Ed.) *Aile Sosyolojisi Yazıları*. , ss. 259-273. İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Topçuoğlu, A. (2010). *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması 2010*, Ankara: T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- TÜİK (2018). *Evllenme ve Boşanma İstatistikleri 2017*. Erişim Tarihi:08.08.2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593>.
- TÜİK(2015). *İstatistiklerle Kadın*. Erişim Tarihi: 08.08.2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21519>.
- TÜİK. (2017). *İstatistiklerle Aile, 2016*. Erişim Tarihi: 08.8. 2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646>.
- TÜİK. (2018). *İstatistiklerle Aile, 2017*. Erişim Tarihi: 08.08.2018, www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27597.
- TÜİK. (2018). Erişim Tarihi:08.08.2018, www.tuik.gov.tr.
- Türkdoğan, O. (1991). Aile Sosyolojisi Modeli. *Türk Aile Ansiklopedisi 1*, Ankara: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Uşaklı, H. (2013). Eşinden Ayrılmış Annelerin Görüşü Açısından Çocukların Sorunları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), ss. 195-208.
- World Family Map. (2013). *Mapping Family Change and Child Well-Being Outcomes*, Social Trends Institute.
- World Family Map. (2015). *Mapping Family Change and Child Well-Being Outcomes*, Social Trends Institute.
- World Family Map. (2017). *Mapping Family Change and Child Well-Being Outcomes*, Social Trends Institute.
- Yaşar Ekici, F. (2014). Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Science*, 30, ss. 209-224.
- Yılmaz Bingöl, T. (2015). Evlilik Öz-Yeterliği. Akın, A., Çelik, E. (Ed.), *Psikolojide Güncel Kavramlar III* ,ss. 65-74. Ankara: Nobel Yayıncılık.

CİNSİYETE DAYALI ÜCRET EŞİTSİZLİĞİNİN AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ *

Mustafa ŞEN¹

Öz

Günümüzde kadınlar çalışma hayatı içerisinde birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle işe alınmada, iş esnasında ve işe son verilmeye kadınlara sürekli ayrımcı davranışlara uğramaktadırlar. Bu ayrımcı davranışlar içerisinde önemli sorunlardan bir tanesi de erkek çalışanlar ile aynı eğitim seviyesine sahip ve aynı işi yapan kadın çalışanların erkek çalışanlara kıyasla daha düşük ücretler almaları olarak ifade edilen ücret eşitsizliği sorunudur. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2016 yılında yayınlamış olduğu Küresel Ücret Raporu'nda, kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret eşitsizliğinin geçmişten günümüze azalmakla beraber halen daha devam ettiği belirtilmektedir. Ayrıca raporda, çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar kapsamında kadın ve erkek çalışanlar arasında cinsiyete dayalı saatlik ücret farkının %50'lere kadar vardığı ifade edilmektedir. Diğer yandan Avrupa Birliği'nde (AB) cinsiyete dayalı ücret farkı 2014 yılında %16,6 oranında gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise eğitim durumlarına göre cinsiyete dayalı ücret farkı 2014 yılında okul öncesi-ilköğretim-ortaokul düzeyinde %16 iken yüksek lisans ve doktora düzeyinde ise artarak %23,3 oranında gerçekleşmiştir. Çalışmanın amacı, AB ülkeleri ve Türkiye'de kazanç yapısı araştırmaları kapsamında kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret eşitsizliğini ortaya koymaktır. Çalışmanın bir diğer önemli amacı da ücret eşitsizliğini önlemeye yönelik düzenlemeler kapsamında görüş ve önerilerin sunulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kadın ve Erkek Çalışanlar, Ücret Eşitsizliği, Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı, Avrupa Birliği ve Türkiye

* Bu çalışma, 10-12 Ağustos 2018 tarihleri arasında Uluslararası Bilim, Eğitim ve Teknoloji Araştırmaları Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş, yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, e-posta: mustafasen@ktu.edu.tr

EVALUATION OF GENDER-BASED WAGE INEQUALITY WITHIN THE SCOPE OF EUROPEAN UNION AND TURKEY

Abstract

Today, women face many problems in working life. Women are constantly subjected to discriminatory behavior, especially in hiring, during at work, in dismissal. One of the major problems in these discriminatory behaviors is the problem of wage inequality, which is expressed as take lower wages compared men workers of women workers who have the same educational level as men workers and who do the same job. In the Global Wage Report, published by the International Labor Organization (ILO) in 2016, it is stated that wage inequality between men and women workers is still continuing despite decrease from past to present. Also in the report, it is stated that within the scope of the researches carried out in various countries, the hourly gender pay gap reach up to 50 percent. On the other hand, gender pay gap in the European Union (EU) has been realized by 16,6 percent in 2014. In Turkey, according to educational status the gender pay gap by study conducted in 2014 has been realized by 16 percent at early childhood-primary-lower secondary education level and 23,3 percent at master's or doctoral equivalent level. The purpose of the study, in the EU countries and Turkey within the scope of survey structure of earnings reveals wage inequality between men and women workers. Another important objective of the study is to present opinions and suggestions in the context of regulations aimed at preventing wage inequality.

Key Words: Women and Men Workers, Wage Inequality, Gender Pay Gap, European Union and Turkey

Giriş

Geçmişten günümüze kadınların daha fazla çalışma hayatı içerisinde yer almasına rağmen maruz kaldıkları ayrımcılıklar halen daha devam etmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte ücretli olarak çalışma hayatına katılan kadınlar, Sanayi Devrimi öncesinde daha çok ücretsiz aile işçisi olarak yaşamlarını sürdürürken çok az da olsa küçük atölye üretimi içerisinde de yer almaktaydılar. Sanayi Devrimi ile birlikte makinelerin üretimi kolaylaştırması, iş bölümü ve ilerleyen yıllarda savaşlar nedeniyle kadınlar çalışma hayatı içerisinde daha fazla yer almaya başlamış ve cinsiyete dayalı ayrımcılıklar da giderek artış göstermiştir. Özellikle çalışma hayatı içerisinde kadınlar, erkeklerden farklı olarak verimlilik, eğitim, tecrübe vs. dışındaki işiyle ilgili olmayan etkenlerden (cinsiyeti, medeni durumu, çocuk sahibi olması vs.) dolayı işe alınmada, iş esnasında ve işe son verilmeye sürekli ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Kadınların maruz kaldıkları ayrımcı davranışlar içerisinde en önemli sorunlardan bir tanesi de ücret eşitsizliği sorunudur. Ücret ayrımcılığı ya da ücret eşitsizliği; erkek çalışanlar ile aynı eğitim seviyesine sahip ve aynı işi yapan kadın çalışanların erkek çalışanlara kıyasla daha düşük ücretler almaları olarak ifade edilmektedir. Diğer bir tanımla; ücretlerin belirlenmesinde, yapılan işin içeriğinin değil de işi yapacak kişinin cinsiyetinin esas alınması halinde ortaya çıkan bir durumdur (Çakır, 2008: s. 34). Yani kadınların erkeklere kıyasla daha düşük ücretler almalarının nedeni işin niteliğinden değil, sadece ve sadece kadın olmalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte çocuklarla beraber ucuz işgücü olarak görülen kadın işçiler, günümüzde de çeşitli yasalar çıkartılması ve gerekli düzenlemeler yapılmasına rağmen hala erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalıştırılmaktadırlar.

Avrupa Birliği ve Türkiye’de 2014 yılında gerçekleştirilen “Kazanç Yapısı Araştırması” kapsamında AB’de yıllık ortalama brüt kazanç erkeklerde 37.479 EURO iken kadınlarda 29.230 EURO’dur. Türkiye’de yıllık ortalama brüt kazançlara cinsiyete ve eğitim seviyesine göre bakıldığında ise okul öncesi-ilköğretim ve ortaokul seviyesinde yer alan erkeklerin 6.921 EURO, kadınların 5.586 EURO, yüksek lisans ve doktora seviyesindeki erkeklerin 43.220 EURO, kadınların ise 34.527 EURO yıllık ortalama kazanç elde ettikleri görülmektedir.

Diğer yandan cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin ekonomik ve sosyal maliyetleri de vardır. Ücret eşitsizliği, kadın işçilerin verimliliğini düşürerek zaten düşük olan gelirin daha da düşmesine ve dolayısıyla kadın işçiler arasında gizli işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca ücret eşitsizliği sadece maddi olarak değil manevi olarak da hem işgücü piyasasına yeni girecek olan kadınları hem de piyasa içinde yer alan kadınları olumsuz yönde etkileyerek piyasaya dışında kalmalarına yol açabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, AB ve Türkiye’de cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin incelenmesi ve karşılaştırılmasıdır. Aynı zamanda AB ve Türkiye’de cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin giderilmesine yönelik yapılan düzenlemelerin değerlendirilerek görüş ve önerilerin sunulmasıdır.

Literatür ve Çalışmanın Yöntemi

Cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği kapsamında Türkiye’de yapılan birçok araştırmada kadın-erkek arasında ücret farkı ve bu farkın nedenleri araştırılmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda Dayioğlu ve Kasnakoğlu (1997), 1987 hanehalkı gelir dağılımı ve harcama anketini kullanarak yaptıkları çalışmada; kamu sektöründe cinsiyete göre ücret farklılığının yok denecek kadar az olduğunu belirtmektedirler. Tansel (1999), 1994 yılı hanehalkı harcama anketlerini kullanarak yaptığı çalışmada; kamuda çalışan kadın ve erkeklerin ücretlerinin benzerlik gösterdiğini ancak özel sektörde büyük ücret farklılıklarının yaşandığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda devlete bağlı işletmelerde ücret düzeyinin özel sektörde çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Selim ve İlkaracan (2002), 1994 Türkiye Hane Halkı İşgücü Anketi’ni analiz ederek yaptıkları çalışmada; cinsiyete dayalı ücret farklılıklarının kadınların eğitim, deneyim ya da iş düzeylerinin erkeklere oranla düşük olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedirler.

Kiren Gürler ve Üçdoğru (2007), 2002 yılı hanehalkı bütçe anketi verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada; Türkiye’de kadın-erkek arasında ciddi boyutlarda ücret ayrımcılığının olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışmada kadınların eğitim düzeyinin artırılması ücret ayrımcılığının azaltılmasında önemli bir rol oynadığı da belirtilmektedir. Kaya ve Selim (2018), 2015 yılı

hanehalkı işgücü anketi verilerini kullanarak özel sektörde yapmış oldukları çalışmada; erkeklerin ortalama ücretlerinin kadınların ortalama ücretlerinden daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Onuk (2017), 2015 yılı içerisinde İstanbul genelinde uygulanan tüketici davranışı anketi kapsamında yaptığı çalışmada; kadın ve erkeklerin ortalama eğitim seviyelerinin birbirine yakın olmasına rağmen ortalama ücretin kadınlarda erkeklere göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özkan ve Özkan (2010), Gaziantep ilinde yaptıkları çalışmada; kadın işçilerin ücretlerinin belirlenmesinde halen cinsiyet faktörü gibi ayrımcı bir kriterin etkili olduğu ve en ayrımcı kriterler içerisinde cinsiyet faktörünün öne çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Duruoğlu (2007), Bursa ilinde tekstil sektöründe yapmış olduğu çalışmasında; cinsiyet ve alınan ücret arasında ilişki olduğu ve kadın işçilerin erkek işçilere kıyasla daha düşük ücret aldıkları sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada ise, hanehalkı işgücü anketleri ya da anket uygulamasıyla kadın-erkek arasındaki ücret farkı ve bu farkın nedenleri ortaya konulmamıştır. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin Türkiye ve AB'de gerçekleştirilen "Kazanç Yapısı Araştırması" kapsamında karşılaştırılmasıdır. Kazanç Yapısı Araştırması (Structure of Earnings Survey); ücret ve kazançların düzeyi, yapısı ve gelişimi konusunda, ücretli çalışanların özellikleri ayırımında bilgi derlemek amacıyla, 2006 yılından itibaren Türkiye'de de, AB ülkeleri ile eş zamanlı olarak 4 yıl aralıklarla uygulanmaya başlanan bir araştırmadır. Araştırma kapsamında, sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde (AB Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması-NACE Rev.2 B-N ve P-S sektörleri) 10 ve daha fazla çalışana sahip işletmelere bağlı tüm işyerlerinde ücret karşılığı çalışan ücretli, maaşlı, stajyer ve çırak olarak istihdam edilen kişiler yer almaktadır (TÜİK, 2012: XIII; EUROSTAT, http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/earn_ses2014_esms.htm, 13.07.2018).

Kazanç yapısı anketleri ile derlenen veri, işyerindeki kayıtlara dayanmaktadır ve ankette kapsanan işyerlerinde referans döneminde ücret karşılığı çalışan kişilerin elde ettiği ücret ve kazanç ilişkindir. Araştırma, işyerinde çalışma şekli (tam süreli/kısmi süreli), istihdam türü (sürekli, geçici ya da belirlenmiş bir dönem için, ücretli stajyer ya da ücretli çırak olarak) ne

olursa olsun, çalışması karşılığında kendisine bir ödeme yapılan tüm çalışanları kapsamaktadır. Araştırmada, çalışanların başka bir işyerinde ikinci bir işten elde ettiği ücret ve kazançlar kapsamamaktadır. Türkiye’de 2010 Kazanç Yapısı Anketi; 2010 Kasım ayı ve yıllık bilgileri referans alınarak 2011 yılında, NACE Rev.2 kapsamında B-N ve P-S sektörleri (sanayi, inşaat ve hizmet) kapsanarak örnekleme yöntemi ile seçilen 20.155 işyerinde uygulanmış ve 14.332 işyerinden kullanılabilir durumda cevap alınmıştır. Bu işyerlerinden bilgisi alınan toplam ücretli çalışan sayısı 198.375’tir. Ankette kapsanan sektörlerde kadınlar, ücretli çalışanların %24,6’sını oluşturmaktadır (TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10718>, 15.07.2018).

2014 Kazanç Yapısı Araştırmasında ise; 2014 Kasım ayı ve yıllık bilgileri referans alınarak 2015 yılında, NACE Rev.2 kapsamında B-N ve P-S sektörleri (sanayi, inşaat ve hizmet) kapsanarak örnekleme yöntemi ile seçilen 17.137 işyerinde uygulanmış ve 11.190 işyerinden kullanılabilir durumda cevap alınmıştır. Bu işyerlerinden bilgisi alınan toplam ücretli çalışan sayısı 164.204’dır. Araştırmada kapsanan sektörlerde kadınlar, ücretli çalışanların %27,4’ünü oluşturmaktadır (TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18861>, 15.07.2018). Türkiye’de AB’ye kıyasla, kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranlarının çok düşük olması, kadınların çoğunlukla kayıt dışı istihdam içerisinde yer alması, ücretsiz aile işçisi olarak çalışması, istihdam edilen kadınların çoğunluğunun ise 10 kişiden az işçi çalıştıran işyerlerinde çalışması, araştırma kapsamında yer alan kadınların sayısını düşürmektedir.

Dolayısıyla kadın sayısının erkeklere kıyasla çok düşük olması, araştırma sonuçlarında ister istemez bazı olumsuz sonuçların da ortaya çıkmasına neden olmakta ve karşılaştırma yapma olanağını kısıtlamaktadır. Özellikle araştırma kapsamında yer alan kadınların eğitim durumlarının erkeklere kıyasla daha yüksek olması, toplamda cinsiyete dayalı ücret farkının kadınların lehine çıkmasına neden olmaktadır. Ancak eğitim durumuna göre cinsiyete dayalı ücret farkı incelendiğinde durumun erkeklerin lehine olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum Kazanç Yapısı Araştırması verileri incelendiğinde daha net anlaşılacaktır.

Çalışmada, AB ile Türkiye arasındaki cinsiyete dayalı ücret farkı karşılaştırması, AB İstatistik Ofisi (EUROSTAT) verileri baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri de (eğitim ve meslek grubuna göre yıllık ortalama brüt ücret ve kazanç, cinsiyete dayalı ücret farkı) ele alınarak değerlendirilmiştir.

Bulgular

AB ve Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliği

Tablo 1 ve **2**’de 2010 ve 2014 yıllarında AB’de eğitim durumuna göre saatlik ve yıllık ortalama brüt kazanç ile cinsiyete dayalı ücret farkı verileri yer almaktadır. **Tablo 1** ve **2**’de de görüldüğü üzere saatlik ve yıllık ortalama brüt kazançlar kadınlara kıyasla erkeklerde daha fazla olduğu görülmektedir. **Tablo 1**’de saatlik ortalama brüt kazanç erkeklerde toplamda 15.39 EURO iken kadınlarda 12.64 EURO’dur. Eğitime göre saatlik ücretlere bakıldığında ise 2010 ve 2014 yıllarında okul öncesi ve ilköğretim hariç eğitim seviyesi yükseldikçe cinsiyete dayalı ücret farkının giderek arttığı görülmektedir. **Tablo 1**’de yüksekokul ve üstü seviyesinde saatlik ortalama brüt kazanç erkeklerde 22.04 EURO, kadınlarda 16.9 EURO iken **Tablo 2**’de ise yüksek lisans ve doktora eğitim seviyesinde erkeklerde 25.76 EURO ve kadınlarda 18.9 EURO’dur.

Kadın ve erkek arasındaki ücret eşitsizliği cinsiyete dayalı ücret farkı oranlarına bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Cinsiyete dayalı ücret farkı; erkek ve kadın arasındaki ücret farkının erkek ücreti içindeki yüzdesi olarak tanımlanmaktadır. Bu gösterge saatlik, aylık veya yıllık ortalama ücret ya da kazanç esas alınarak hesaplanabilmektedir (TÜİK, 2012: XVII; EUROSTAT, http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/earn_grgpg2_esms.Htm, 13.07.2018).

Tablo 1’de saatlik ortalama brüt kazançlar üzerinden hesaplanan cinsiyete dayalı ücret farkları incelendiğinde toplamda ücret farkının %16,4 olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre cinsiyete dayalı ücret farkı ise eğitim seviyesi yükseldikçe artmaktadır. Okul öncesi ve ilköğretim düzeyinde %18,1 iken yüksekokul ve üstü eğitim seviyesinde fark %23,3’e kadar yükselmektedir.

Tablo 2'de ise cinsiyete dayalı ücret farkı toplamda %16,6 iken eğitim durumuna göre ücret farkı yüksek lisans ve doktora eğitim seviyesinde %26,6'ya kadar arttığı görülmektedir.

Tablo 1: AB'de Eğitim Durumuna Göre Saatlik ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç ve Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2010)

AB-28	Saatlik Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	(%)
Toplam	14.1	15.39	12.64	30.902	34.624	26.661	16,4
Okul Öncesi-İlköğretim	9.36	10.08	8.26	20.825	22.715	17.919	18,1
Ortaokul	10.71	11.54	9.7	23.962	26.344	20.998	15,9
Lise-Meslek Lisesi	12.51	13.53	11.27	27.610	30.415	24.169	16,7
Yüksekokul ve Üstü	19.4	22.04	16.9	41.304	48.231	34.688	23,3

Kaynak: EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses10_16&lang=en;
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses10_30&lang=en; http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, 09.07.2018

Tablo 3'te Türkiye'de 2010 yılında yapılan Kazanç Yapısı Araştırması² kapsamında cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği verileri görülmektedir. Toplam verilere bakıldığında kadınların erkeklere kıyasla hem saatlik hem de yıllık ortalama kazançlarının daha fazla olduğu ve cinsiyete dayalı ücret farkının da kadınların lehine (%-3,4) olduğu görülmektedir. Toplamda cinsiyete dayalı ücret farkının kadın lehine olması, ücretli çalışanların eğitim durumuna göre dağılımının incelenmesi ile açıklığa kavuşmaktadır. Buna göre, ücretli çalışan kadınların en yoğun buldukları eğitim durumu %35,3 ile yüksekokul ve üstü iken, erkekler için bu grup %27,4 ile ilkökul ve altıdır (TÜİK, 2012: ss. 1-4). Dolayısıyla tabloda eğitim durumuna göre cinsiyete dayalı ücret farkına bakıldığında ücretlerin erkek çalışanlar lehine olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Tabloya bakıldığında ücret eşitsizliğinin en fazla okul öncesi

² * 2010 Kasım ayı ve yıllık bilgileri referans alınarak 2011 yılında; sanayi, inşaat ve hizmet sektörleri kapsanarak örneklem yöntemi ile seçilen 20.155 işyerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, işyerinde ücret karşılığında çalışan kişiler kapsamaktadır. Araştırmada kapsanan sektörler itibarıyla, ücretli çalışanların %75,4'ünün erkek ve %24,6'sının kadınlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2012: 22).

ve ilköğretim seviyesinde olduğu görülmektedir. Okul öncesi ve ilköğretim seviyesinde %16,8 olan fark ortaokul seviyesinde %16,2 ve lise ve meslek lisesi seviyesinde %12,3 oranına kadar gerilemiştir. Yüksekokul ve üstü seviyesinde ise tekrar artış göstererek %16,6'ya kadar yükselmiştir.

Tablo 2: AB'de Eğitim Durumuna Göre Saatlik ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç ve Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2014)

AB-28	Saatlik Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	(%)
Toplam	15.23	16.6	13.75	33.545	37.479	29.230	16,6
Okul Öncesi-İlköğretim-Ortaokul	11.43	12.33	10.31	25.290	27.798	22.150	16,4
Lise-Meslek Lisesi	13.14	14.08	12.05	29.216	31.834	26.185	14,4
Yüksekokul ve Lisans	18.53	20.95	16.39	39.588	46.191	33.704	21,8
Y.Lisans ve Doktora	22.33	25.76	18.9	49.058	58.580	39.378	26,6

Kaynak: EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses14_16&lang=en; http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses14_30&lang=en; http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, 09.07.2018

Diğer yandan tabloda eğitim durumuna göre saatlik ortalama brüt kazançlara bakıldığında, okul öncesi ve ilköğretim seviyesinde saatlik ortalama brüt kazanç erkeklerde 2.62 EURO iken kadınlarda 2.18 EURO, yüksekokul ve üstü seviyesinde ise erkeklerde 7.67 EURO iken kadınlarda 6.4 EURO'dur. Diğer yandan tabloda açıkça görüldüğü üzere eğitim seviyesi arttıkça elde edilen kazançlarda da artışlar yaşanmaktadır. Dolayısıyla eğitimin elde edilecek kazançlar üzerinde doğrudan etkisinin olduğu görülmektedir. (Çiftçi ve Kangallı, 2015: 149; Taşkınsoy, 2008: 105-106). Özellikle Mincer (1974), Kiren Gürlü ve Üçdoğru (2007), Selim ve İlkaracan (2002) ve Onuk (2015) yapmış oldukları çalışmalarda; eğitim ile ücretlerin ilişkili olduğu ve eğitim seviyesinin arttıkça ücretlerin de arttığı belirtilmektedir.

Tablo 3: Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Saatlik ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç ve Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2010)

Türkiye	Saatlik Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	(%)
Toplam	3.88	3.85	3.98	10.413	10.387	10.497	-3,4
Okul Öncesi-İlköğretim	2.54	2.62	2.18	6.687	6.924	5.527	16,8
Ortaokul	2.51	2.59	2.17	6.724	6.994	5.480	16,2
Lise-Meslek Lisesi	3.39	3.5	3.07	9.342	9.723	8.094	12,3
Yüksekokul ve Üstü	7.17	7.67	6.4	18.764	19.938	16.849	16,6

Kaynak: EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses10_16&lang=en; http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses10_30&lang=en; http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, 09.07.2018

Tablo 4'te ise 2014 yılında Türkiye’de yapılan Kazanç Yapısı Araştırması^{3*} kapsamında eğitim durumuna göre saatlik ve yıllık ortalama brüt kazanç ve cinsiyete dayalı ücret farkları yer almaktadır. Tabloda toplam verilere bakıldığında 2010 yılındaki araştırmaya benzer bir durum ortaya çıktığı görülmektedir. Saatlik ortalama brüt kazançlar erkeklerde 3.82 EURO iken kadınlarda 3.87 EURO’dur. Cinsiyete dayalı ücret farkı ise -%1,3 ile kadınların lehine olduğu tabloda görülmektedir. Toplamda kadınların lehine gözükün bu durum, eğitim durumuna göre incelendiğinde ise tam tersine dönüşmektedir. Okul öncesi-ilköğretim-ortaokul eğitim seviyesinde erkeklerin saatlik ortalama brüt kazancı 2.68 EURO iken kadınların ise 2.25 EURO’dur. Eğitim seviyesi arttıkça hem gelirin hem de ücret farkının artmasıyla birlikte yüksek lisans ve doktora eğitim seviyesinde saatlik ortalama brüt kazanç erkeklerde 16.96 EURO iken kadınlarda 13 EURO’dur.

^{3*} 2014 Kazanç Yapısı Araştırması; 2014 Kasım ayı ve yıllık bilgileri referans alınarak 2015 yılında, Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflamasına (NACE Rev.2) göre B-N ve P-S sektörleri (sanayi, inşaat ve hizmet) kapsanarak örnekleme yöntemi ile seçilen 17.137 işyerinde uygulanmıştır. Araştırmada, işyerinde ücret karşılığı çalışan kişiler kapsamıştır. Araştırmada kapsanan sektörlerde kadınlar, ücretli çalışanların %27,4 ünü oluşturmaktadır (TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18861>, 11.07.2018).

Tabloda eğitim durumunda göre cinsiyete dayalı ücret farklarına bakıldığında ise okul öncesi-ilköğretim-ortaokul eğitim seviyesinde %16 olan farkın lise-meslek lisesi seviyesinde %12,5, yüksekokul ve lisans seviyesinde %17,1 ve yüksek lisans ve doktora seviyesinde ise %23,3 olduğu görülmektedir.

Tablo 4 : Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Saatlik ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç ve Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2014)

Türkiye	Saatlik Ortalama Brüt Kazanç (Euro)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (Euro)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (%)
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	(%)
Toplam	3.84	3.82	3.87	10.362	10.334	10.439	-1,3
Okul Öncesi- İlköğretim- Ortaokul	2.59	2.68	2.25	6.644	6.921	5.586	16,0
Lise-Meslek Lisesi	3.11	3.21	2.81	8.304	8.626	7.302	12,5
Yüksekokul ve Lisans	6.27	6.74	5.59	16.846	18.162	14.193	17,1
Y.Lisans ve Doktora	15.29	16.96	13	39.518	43.220	34.527	23,3

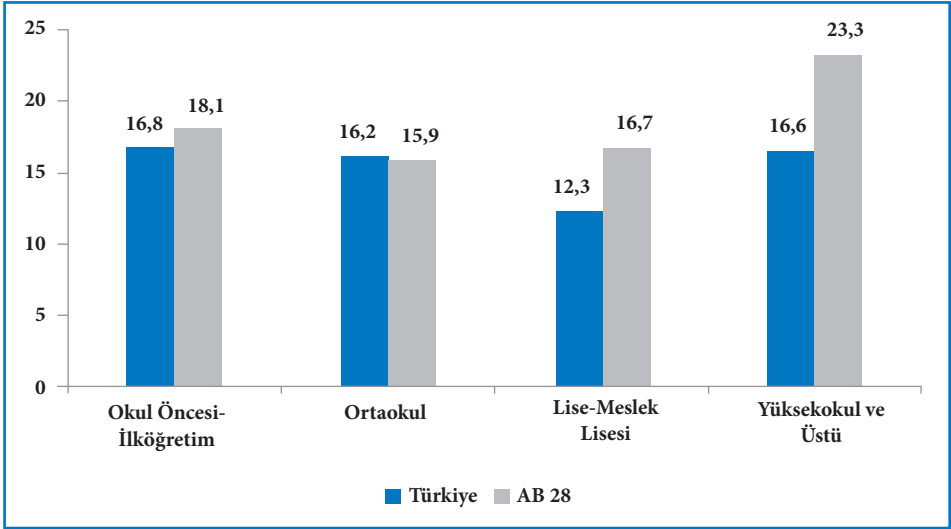
Kaynak: EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses14_16&lang=en; http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses14_30&lang=en; http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, 09.07.2018

Grafik 1’de Türkiye ve AB’de 2010 yılı verileri kapsamında cinsiyete dayalı ücret farkları karşılaştırılmıştır. Ortaokul eğitim seviyesinin haricinde diğer eğitim seviyelerinin hepsinde AB’de ücret farklarının Türkiye’den daha fazla olduğu görülmektedir. Ortaokul eğitim seviyesinde Türkiye’de cinsiyete dayalı ücret farkı %16,2 iken AB’de ise %15,9’dur. Özellikle Türkiye ve AB arasında lise-meslek lisesi ve yüksekokul ve üstü eğitim seviyelerinde cinsiyete dayalı ücret farkı oranları arasındaki farklar da giderek artış göstermektedir. Bu durum AB’de özellikle yönetici ve profesyonel meslek gruplarında yer alan kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret farklarının daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

ILO’nun Küresel Ücret Raporu’nda; genel olarak cinsiyete dayalı saatlik ücret farkı Avrupa’da yaklaşık %20 iken ücretlilerin en üstteki %1’lik diliminde

bu farkın yaklaşık %45'e ulaştığı ve ayrıca ücretlilerin en üstteki %1'lik dilimi içinde yer alan erkek ve kadın CEO'lar söz konusu olduğunda ise farkın %50'nin üzerine çıktığı belirtilmektedir. Diğer yandan raporda cinsiyete dayalı ücret farkının ortalama ücretleri daha yüksek olan işletmelerde daha büyük olduğunu ve Avrupa'da ortalama ücretleri en yüksek %1'lik işletme diliminde ücret farkının yaklaşık %50 oranında olduğu yer almaktadır. Rapor ayrıca, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin işgücü piyasasında genç yaşlardan başlayarak var olduğunu, ancak 40 yaşından büyük işçilerde bu farkın daha da açıldığını göstermektedir (ILO, 2016: XIX; Onuk, 2017: 707).

Grafik 1 : Türkiye ve AB'de Eğitim Durumuna Göre Cinsiyete Dayalı Ücret Farkları (2010)

Kaynak: EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, 09.07.2018

Tablo 5: AB’de Meslek Gruplarına Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazançlar (2010-2014)

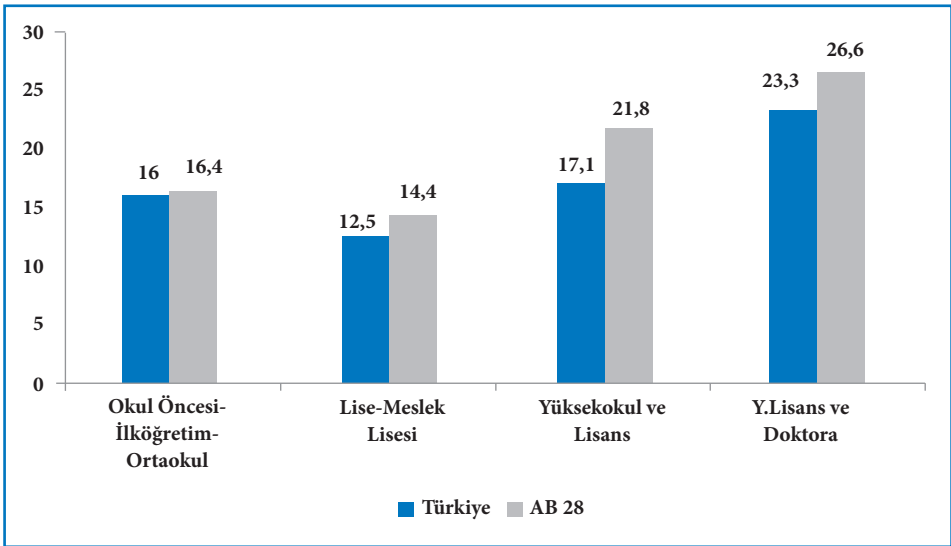
AB-28	2010 (EURO)			2014 (EURO)		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Yöneticiler	60.107	68.281	44.547	65.770	74.629	49.485
Profesyonel Meslek Mensupları	41.361	49.329	34.545	44.628	52.682	37.706
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	35.629	40.447	30.457	37.457	42.115	32.698
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	26.915	29.362	25.535	30.167	32.816	28.558
Hizmet ve satış elemanları	22.036	23.734	21.203	23.445	24.798	22.802
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	22.441	23.193	19.107	24.527	25.068	20.989
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	24.298	25.625	15.395	26.781	28.231	17.227
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	23.355	24.712	17.454	24.666	26.094	18.469
Nitelik gerektirmeyen meslekler	18.839	20.851	16.972	19.881	21.611	18.425

Kaynak: EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses10_49&lang=en;
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses14_49&lang=en, 09.07.2018

Tablo 5’te AB’de Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması (ISCO 08) kapsamında meslek gruplarına göre 2010 ve 2014 yıllarında cinsiyete göre yıllık ortalama brüt kazançlar yer almaktadır. Tabloda özellikle yönetici ve profesyonel meslek gruplarında ücret eşitsizliğinin diğer meslek gruplarındaki eşitsizlikten daha fazla olduğu görülmektedir. Cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin en az olduğu meslek grupları ise hizmet ve satış elemanları, nitelik gerektirmeyen meslekler ve büro hizmetlerinde çalışan elemanlardır. Ayrıca en yüksek kazancı elde eden meslek grubu yöneticiler (65.770 EURO) iken en düşük kazancı elde eden meslek grubu ise nitelik gerektirmeyen mesleklerdir (19.881 EURO). Kiren Gürler ve Üçdoğruk’un 2007 yılında yaptıkları çalışmada da, meslek gruplarına göre cinsiyete dayalı ücret farkının kanun yapıcı, üst düzey yönetici ve profesyonel meslek gruplarında daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Grafik 2'de ise Türkiye ve AB'de 2014 yılı verileri kapsamında cinsiyete dayalı ücret farkları karşılaştırılmıştır. **Grafik 2** incelendiğinde Türkiye'ye kıyasla AB'de tüm eğitim seviyelerinde ücret farklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak burada, yöntem kısmında da belirtildiği gibi Türkiye'de Kazanç Yapısı Araştırması kapsamında yer alanlar içerisinde kadınların oranının çok düşük olması dikkate alınmalıdır. Ücret farkları, hem AB'de hem de Türkiye'de okul öncesi-ilköğretim-ortaokul eğitim seviyesinden sonra lise-meslek lisesi eğitim seviyesinde bir düşüş yaşamış ve sonrasında artarak devam etmiştir. Aynı zamanda **Grafik 1'**de de görüldüğü gibi **Grafik 2'**de de eğitim seviyesi arttıkça Türkiye ile AB'nin cinsiyete dayalı ücret farkları arasındaki fark da artış göstermektedir.

Grafik 2: Türkiye ve AB'de Eğitim Durumuna Göre Cinsiyete Dayalı Ücret Farkları (2014)

Kaynak:EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, 09.07.2018

Tablo 6'da AB ülkeleri ve Türkiye'de 2006, 2010 ve 2014 yıllarına ait cinsiyete dayalı ücret farkları yer almaktadır. Türkiye'de ücret farklarının 2006 yılında %-2,2, 2010 yılında %-3,4 ve 2014 yılında da %-1,3 olarak kadınlar lehine olduğu görülmektedir. Türkiye'de cinsiyete dayalı ücret farklarının kadınların lehine olması yöntem kısmı ve **Tablo 3'**te belirtilmişti. Tabloda

AB ülkelerine bakıldığında cinsiyete dayalı ücret farklarının değişkenliği göze çarpmaktadır. 2014 yılı verileri kapsamında ülkeler arasında cinsiyete dayalı ücret farkları, farkın en düşük olduğu ülke olan Romanya (%4,5) ile en yüksek olduğu ülke olan Estonya (%28,1) arasında değişiklik göstermektedir. Cinsiyete dayalı ücret farkının 2014 yılında AB’de ortalama %16,6 olduğu tabloda yer alırken çoğu ülkenin bu oranın altında olduğu görülmektedir. AB’de ortalama cinsiyete dayalı ücret farkının üzerinde yer alan ülkeler ise %28,1 ile Estonya, %22,5 ile Çekya, %22,3 ile Almanya, %22,2 ile Avusturya, %20,9 ile İngiltere, %19,7 ile Slovakya, %18,4 ile Finlandiya ve %17,3 ile Letonya’dır.

Tablo 6: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Farkları (2006-2010-2014)

	2006	2010	2014
AB-28	-	16,4	16,6
AB-27	17,7	16,5	16,6
Belçika	9,5	10,2	6,6
Bulgaristan	12,4	13,0	14,2
Çekya	23,4	21,6	22,5
Danimarka	17,6	15,9	16,0
Almanya	22,7	22,3	22,3
Estonya	29,8	27,7	28,1
İrlanda	17,2	13,9	13,9
Yunanistan	20,7	15,0	12,5
İspanya	17,9	16,2	14,9
Fransa	15,4	15,6	15,5
Hırvatistan	-	5,7	8,7
İtalya	4,4	5,3	6,1
Güney Kıbrıs	21,8	16,8	14,2
Letonya	15,1	15,5	17,3
Litvanya	17,1	14,6	13,3
Lüksemburg	10,7	8,7	5,4
Macaristan	14,4	17,6	15,1
Malta	5,2	7,2	10,6
Hollanda	23,6	17,8	16,1
Avusturya	25,5	24,0	22,2
Polonya	7,5	4,5	7,7

Tablo 6: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Farkları (2006-2010-2014)

	2006	2010	2014
Portekiz	8,4	12,8	14,9
Romanya	7,8	8,8	4,5
Slovenya	8,0	0,9	7,0
Slovakya	25,8	19,6	19,7
Finlandiya	21,3	20,3	18,4
İsveç	16,5	15,4	13,8
İngiltere	24,3	19,5	20,9
Türkiye	-2,2	-3,4	-1,3

Kaynak: EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, 09.07.2018

Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliği

Tablo 7 ve **Tablo 8**’de 2010 ve 2014 yılları eğitim durumlarına göre yıllık ortalama brüt ücret ve kazanç ile cinsiyete dayalı ücret farkları yer almaktadır. **Tablo 7**’de toplamda yıllık ortalama brüt ücret ve kazanç ile cinsiyete dayalı ücret farkı kadınların lehine görülmektedir. Toplam verilerin kadınların lehine gerçekleşmesinin nedeni **Tablo 3**’te açıklanmıştı. Ancak **Tablo 3**’te Türkiye’de toplam cinsiyete dayalı ücret farkı %-3,4 olarak yer alırken **Tablo 6**’da %-1,1 olarak yer almaktadır. Bu fark cinsiyete dayalı ücret farkının hesaplama yönteminden kaynaklanmaktadır. AB’de cinsiyete dayalı ücret farkı saatlik ortalama brüt kazanç üzerinden hesaplanırken, Türkiye’de ise yıllık ortalama brüt ücret üzerinden hesaplanmaktadır.

Tablo 7: Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Ücret ve Kazanç İle Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2010)

	Yıllık Ortalama Brüt Ücret* (TL)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç* (TL)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	(%)
Toplam	17.884	17.837	18.029	19.694	19.683	19.728	-1,1
İlkokul ve Altı	12.237	12.597	10.519	13.099	13.526	11.065	16,5
İlköğretim ve Ortaokul	12.192	12.571	10.470	13.043	13.505	10.949	16,7
Lise	15.117	15.531	13.969	16.414	16.907	15.049	10,1
Meslek Lisesi	18.759	19.442	15.647	21.280	22.195	17.109	19,5
Yüksekokul ve Üstü	31.486	33.574	28.184	35.383	37.878	31.437	16,1

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10718>, 11.07.2018

Tablo 7’de eğitim durumuna göre yıllık ortalama brüt ücret ve kazanç ile cinsiyete dayalı ücret farkına bakıldığında cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği açık bir şekilde görülmektedir. Aynı zamanda tabloda ilköğretim ve ortaokul seviyesi haricinde eğitim seviyesinin arttıkça gelirlerin de arttığı görülmektedir. İlkokul ve altı seviyesinde yıllık ortalama brüt kazanç erkeklerde 13.526 TL ve kadınlarda 11.065 TL iken yüksekokul ve üstü seviyesinde ise erkeklerde 37.878 TL ve kadınlarda 31.437 TL’dir. Eğitime göre cinsiyete dayalı ücret

* **Aylık ücret;** işveren tarafından ücretli çalışanlara referans ayında yapılan; temel ücret ödemeleri, fazla çalışma ödemeleri, vardiyalı çalışma/gece çalışması için yapılan ödemeler ve ücret niteliğindeki diğer düzenli ödemelerin toplamıdır. **Kazanç;** işveren tarafından referans döneminde ücretli çalışana yapılan; temel ücret ödemeleri, düzenli ödemeler, düzensiz ödemeler ve aynı yardım ödemelerinin toplamıdır. **Temel ücret ödemeleri;** işveren tarafından ücretli çalışanlara, referans döneminde, çalışılan ve çalışılmayan süreler için, hizmeti karşılığında ödenen ücretler toplamıdır. İkramiye, prim, sosyal yardım, fazla çalışma gibi ödemelerin dışında kalan, sadece brüt ücret olarak üzerinde anlaşılan ve hesaplanan bedeli kapsar. **Düzenli ödemeler;** işveren tarafından ücretli çalışanlara, referans döneminde nakdi olarak her ay düzenli olarak yapılan ikramiye, prim, nakdi sosyal yardım (aile ve çocuk yardımı, konut ve kira yardımı gibi düzenli sosyal yardımlar) vb. adı altındaki ödemelerin toplamıdır. **Düzensiz ödemeler;** işveren tarafından ücretli çalışanlara, düzenli aralıklarla olsa dahi her ay yapılmayan, ikramiye, prim, sosyal yardım vb. ödemelerin referans döneminde yapılan toplam miktarıdır. Yılın belirli dönemlerinde ödenen ikramiyeler, düzensiz olarak ödenen kar payı, prim vb. ödemeler, tatil yardımı olarak yapılan ödemeler, yakacak yardımı gibi yılda bir ya da iki kez yapılan sosyal yardım ödemeleri, evlenme, doğum ve ölüm yardımı olarak yapılan ödemeler, dini bayramlarda yapılan ödemeler, düzensiz ödemeler kapsamındadır (TÜİK, 2012: XVII-XVIII).

farkı %10,1 ile en az lise seviyesinde iken %19,5 ile en fazla meslek lisesi seviyesindedir. Özellikle meslek lisesi eğitim seviyesinde ücret farkının diğer eğitim seviyelerinden daha yüksek olmasının nedeni meslek liselerini erkeklerin kadınlara göre daha fazla tercih etmeleridir (MEB, 2017: 122).

Özellikle meslek okullarında eğitimi verilen mesleklerin daha çok erkek işi olarak kabul edilen ve erkeklerin ağırlıklı olarak çalıştığı sektörlerde yer alan meslekler olması, meslek lisesi eğitim düzeyinde ücret farkının nedenini açıklamaktadır. Bu sektörlerde kadın çalışanların işin gerektirdiği niteliklere sahip olmasına rağmen sektöre erkeklerin egemen olması kadınların erkeklerden daha düşük ücretler almasına yol açmaktadır (Petersen vd., 1996: 1).

Tablo 8: Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Ücret ve Kazanç İle Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2014)

	Yıllık Ortalama Brüt Ücret (TL)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (TL)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (%)
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	(%)
Toplam	26.032	26.002	26.113	27.830	27.775	27.974	-0,4
İlkokul ve Altı	17.943	18.691	15.321	18.602	19.417	15.748	18,0
İlköğretim ve Ortaokul	17.879	18.433	15.593	18.476	19.081	15.981	15,4
Lise	20.207	20.712	18.831	21.222	21.758	19.760	9,1
Meslek Lisesi	26.217	27.342	22.010	28.143	29.561	22.842	19,5
Yüksekokul ve Üstü	46.729	50.468	41.490	51.405	55.633	45.483	17,8

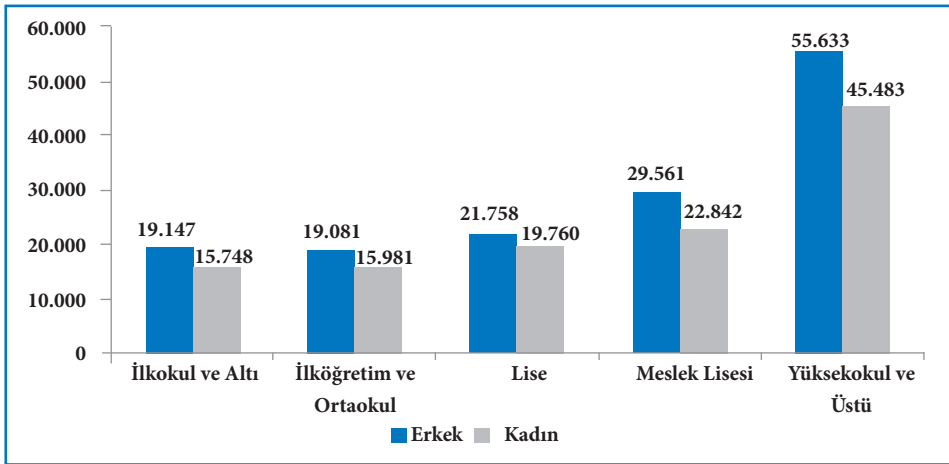
Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18861>, 11.07.2018

Tablo 8’e bakıldığında ise 2010 yılına kıyasla 2014 yılında kazanılan gelirlerin arttığı açıkça görülmektedir. 2010 yılında yıllık ortalama brüt ücret 17.884 TL ve brüt kazanç 19.694 TL iken 2014 yılında ise yıllık ortalama brüt ücret 26.032 TL’ye ve brüt kazanç ise 27.830 TL’ye yükselmiştir. Aynı zamanda **Tablo 7’de** olduğu gibi **Tablo 8’de** de eğitim seviyesi arttıkça gelirlerin de arttığı görülmektedir. Toplam yıllık ortalama brüt ücret ve kazanç ile cinsiyete dayalı ücret farkı 2010 yılında olduğu gibi 2014 yılında da kadınların lehinedir. Toplamda cinsiyete dayalı ücret farkı %-0,4 kadınların lehine iken eğitim

durumuna göre cinsiyete dayalı ücret farkı ilkökul ve altı seviyesinde %18, yüksekokul ve üstü seviyesinde ise %17,8 oranında gerçekleşerek cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin yüksek oranlarda olduğu görülmektedir. Yine 2010 yılında olduğu gibi 2014 yılında da cinsiyete dayalı ücret farkının en az olduğu eğitim seviyesi %9,1 ile lise seviyesi iken en fazla olduğu eğitim seviyesi ise %19,5 ile meslek lisesi eğitim seviyesidir.

Grafik 3'te Türkiye'de 2014 yılı kapsamında cinsiyet ve eğitim durumuna göre yıllık ortalama brüt kazançlar yer almaktadır. Erkeklerin tüm eğitim seviyelerinde kadınlara kıyasla daha fazla kazandığı **Grafik 3** yardımıyla daha iyi görülmektedir. Grafikte hem erkek hem de kadın ücretli çalışanların kazançlarının, genellikle eğitim durumu ile doğru orantılı olarak yükseldiği görülmektedir. Erkeklerin yıllık ortalama brüt kazançları ilkökul ve altı seviyesinde 19.417 TL iken meslek lisesi seviyesinde artarak 29.561 TL'ye kadar yükselmiş, yüksekokul ve üstü seviyesinde ise kazançlar yaklaşık 2 kat artış göstererek 55.633 TL'ye kadar yükselmiştir. Kadınlarda ise ilkökul ve altı seviyesinde 15.748 TL olan brüt kazanç meslek lisesi seviyesinde 22.842 TL ve yüksekokul ve üstü seviyesinde ise yaklaşık 2 kat artışla 45.483 TL'ye yükselmiştir.

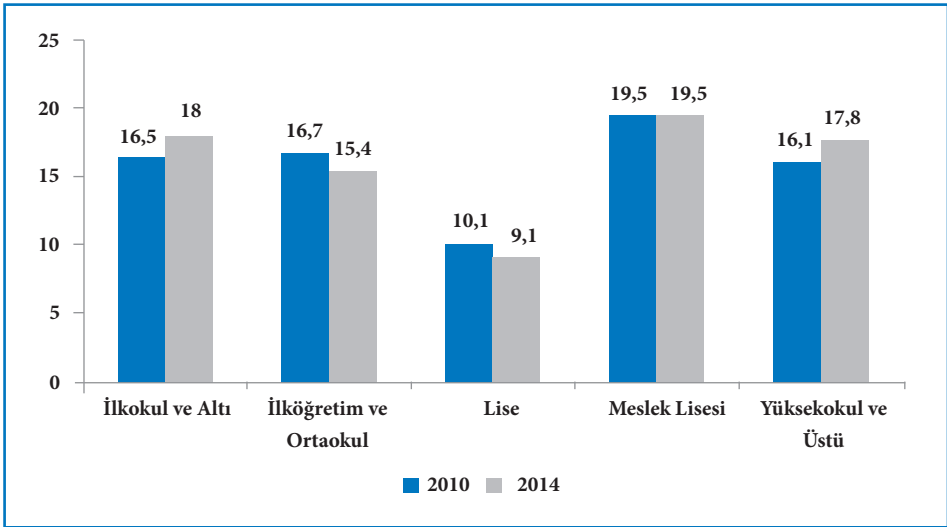
Grafik 3: Türkiye'de Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (2014)

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18861>, 11.07.2018

Grafik 4'te ise 2010 ve 2014 yıllarında Türkiye'de eğitim durumuna göre cinsiyete dayalı ücret farkları karşılaştırılmıştır. Grafiğe bakıldığında ilkokul ve altı seviyesinde ücret farkında artış yaşanırken (%16,5'dan %18'e) ilköğretim ve ortaokul (%16,7'den %15,4'e) ile lise seviyesinde (%10,1'den %9,1'e) azalma meydana gelmiştir. Ücret farkı meslek lisesi seviyesinde (%19,5) aynı kalırken, yüksekokul ve üstü seviyesinde ise (%16,1'den %17,8'e) artış yaşanmıştır.

Grafik 4: Türkiye'de Eğitim Durumuna Göre 2010 ve 2014 Yılı Cinsiyete Dayalı Ücret Farkları

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10718>; <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18861>, 11.07.2018

Tablo 9'da Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması (ISCO 08) kapsamında Türkiye'de 2010 yılı meslek grubuna göre yıllık ortalama brüt ücret ve kazanç ile meslek grubuna göre cinsiyete dayalı ücret farkı yer almaktadır. Cinsiyete dayalı ücret farkı meslek gruplarına göre incelendiğinde, "yöneticiler" meslek grubu hariç, diğer tüm meslek gruplarında erkeklerin ücreti lehine olduğu görülmektedir. Özellikle bu durum AB ve Türkiye'de cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği başlığı altında **Tablo 3**'te açıklanmıştı. Meslek gruplarına göre cinsiyete dayalı ücret farkı en az %6,1 ile "büro hizmetlerinde çalışan elemanlar" ile %7,4 ile "hizmet ve satış elemanları" ve "teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları"dır. Ücret farkının en fazla olduğu

meslek grupları ise %24,1 ile “tesis ve makine operatörleri ve montajcılar” ile %19,4 ile “profesyonel meslek mensupları”dır.

Tablo 9: Türkiye’de Meslek Grubuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Ücret ve Kazanç İle Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2010)

Türkiye	Yıllık Ortalama Brüt Ücret (TL)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç(TL)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	(%)
Yöneticiler	43.825	43.073	46.201	49.170	48.198	52.242	-7,3
Profesyonel Meslek Mensupları	31.520	34.549	27.861	33.974	37.557	29.647	19,4
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	22.082	22.536	20.865	24.628	25.283	22.872	7,4
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	18.875	19.383	18.203	21.478	22.066	20.700	6,1
Hizmet ve satış elemanları	12.922	13.167	12.188	13.787	14.076	12.919	7,4
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	14.091	(*)	(0)	14.561	(*)	(0)	(*)
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	15.278	15.586	13.004	16.921	17.297	14.151	16,6
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	13.336	13.851	10.518	14.644	15.144	11.266	24,1
Nitelik gerektirmeyen meslekler	12.075	12.449	10.713	13.032	13.513	11.276	13,9

Kaynak: TÜİK, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10718>, 11.07.2018

(*) Gizlenmiş verilerin aritmetik işlem sonucu elde edilmesini önlemek amacı ile verilmemiştir.

(0) Gözlem değerleri güvenilir tahminler için yeterli değil

Özellikle “tesis ve makine operatörleri ve montajcılar” meslek grubu, erkek işi olarak kabul edilen ve erkek çalışanların daha yoğun oldukları bir alan olduğu için ve işin gerektirdiği niteliklere sahip kadın çalışanların olmasına rağmen bu meslek grubuna erkeklerin daha hâkim olması, ücret farkının diğer meslek gruplarına göre daha yüksek çıkmasına neden olmuştur.

Diğer yandan, tabloda en yüksek yıllık ortalama brüt kazancı 49.170 TL ile “yöneticiler” meslek grubunda çalışanların elde ettiği görülmektedir. Bu meslek grubunu 33.974 TL ile “profesyonel meslek mensupları” izlemektedir. En düşük yıllık ortalama brüt kazancı ise 13.032 TL ile “nitelik gerektirmeyen meslekler” elde etmekte, bu grubu 13.787 TL ile “hizmet ve satış elemanları” izlemektedir.

AB ve Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliği Kapsamında Yasal Düzenlemeler

İstatistiklerden görüldüğü üzere ücret ayrımcılığı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kadın çalışanların sıkça karşılaştıkları önemli sorunlardan bir tanesidir. Cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin önlenmesi için ortaya çıkış nedenlerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Özellikle kadınların erkeklere kıyasla daha fazla yarı zamanlı ve daha düşük ücretli işlerde çalışması ve daha az eğitilmiş olmaları cinsiyete dayalı ücret farkının açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Örneğin kadınların yüksek eğitim düzeyine sahip olduğu AB’de bile cinsiyete dayalı ücret farkının ortalama %16,6’ya ulaşması, bu farkın arka planında daha farklı nedenlerin olduğunu bize göstermektedir. Özellikle bu nedenler arasında; kadınların ücretsiz çalışma saatlerinin erkeklere kıyasla daha fazla olması, kadınların erkeklere kıyasla daha az promosyon (ödül) alması, kadınların çocuk ve yaşlı bakımı için işlerine ve kariyerlerine ara ya da son vermek zorunda olması, kadınların iş yerinde terfi etmede karşılaştıkları cam tavan sendromu vb. nedenler sayılabilir (Ceylan-Ataman, 2017).

Geçmişten günümüze AB’de cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin giderilmesine yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması’nın 119.maddesi ön plana çıkmaktadır. Bu madde, eşit işe eşit ücret ilkesinden hareketle uzun yıllar

AB'nin kadın-erkek eşitliğine yönelik tek yasal düzenlemesi olmuştur. 1974 yılında kabul edilen sosyal eylem programı ile birlikte kadın ve erkeğe eşit muamelenin de aralarında bulunduğu dört eylem alanı oluşturulmuştur. 1975 yılında 75/117/EEC sayılı kadın ve erkek çalışanlara eşit ücret ve 1976 yılında da 76/207/EEC sayılı işe alınma, mesleki eğitim, terfi ve çalışma şartlarında kadın ve erkeklere eşit muamele ilkesinin uygulanmasına yönelik direktifler kabul edilmiştir. 1989 yılında kabul edilen Çalışanların Temel Sosyal Haklarına İlişkin Topluluk Şartı'nda yer alan 12 temel hak içerisinde erkek ve kadınlara eşit muamele hakkı kapsamında eşit işe eşit ücret ve meslek, sosyal koruma, eğitim, mesleki eğitim, kariyer fırsatlarına erişimde eşit imkânlarla sahip olma hakkına yer verilmiştir (Yılmaz, 2017: 195; Çelik, 2004: 38; Saka, 2010: ss. 15-28).

1993 yılına gelindiğinde imzalanan Maastricht Antlaşması'nın eki olan Sosyal Politika Protokolü'nde; eşit veya eşdeğerde işe eşit ücret ödenmesinin yanı sıra, kadın ve erkekler arasında çalışma alanında fırsat eşitliğinin sağlanması ve iş yerinde eşit davranma ilkesinin yaşama geçirilmesi hükmüne yer verilmiştir. 1997 yılında imzalanan ve 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile birlikte kadın ve erkek eşitliği, AB'nin temel görevlerinden biri olarak belirlenmiştir. 2000 yılında kabul edilen AB Temel Haklar Şartı'nın "erkekler ve kadınlar arasında eşitlik" başlıklı 23.maddesinde; eşitliğin istihdam, çalışma ve ücret konularını içerecek şekilde tüm alanlarda sağlanması gerektiği belirtilmiştir. 2000 yılında oluşturulan Sosyal Politika Gündemi ile cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine vurgu yapılmış ve bu kapsamda 2000-05 yıllarını içeren Cinsiyet Eşitliği Topluluk Çerçeve Stratejisi kabul edilmiştir. 2005 yılında oluşturulan ikinci Sosyal Politika Gündemi ile fırsat eşitliği bağlamında; cinsiyete dayalı ücret farkı, daha fazla sayıda kadının işgücüne katılımının sağlanması, cam tavan, iş ve aile hayatının dengelenmesi gibi konuların geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine ilişkin Kadın-Erkek Eşitliği Avrupa Enstitüsü'nün kurulması önerilmiştir (Bolcan, 2010: ss. 254-256).

2006-2010 Kadın Erkek Eşitliği İçin Yol Haritası, 2010 Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa Stratejisi, 2010 Kadınlar Şartı, 2010-2015 Kadın-Erkek Eşitliği İçin Strateji, 2016-

2019 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejik Taahhütleri kapsamında; kadın istihdamının arttırılması, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması, eşit ve eş değerde işe eşit ücret, kadın girişimciliğın desteklenmesi ve kadın yoksulluğı ile mücadele, karar alma süreçlerinde eşitliği yakalama, toplumsal cinsiyet temelli şiddete son verilmesi, esnek çalışma düzenlemelerinin yapılması, çocuk ve yaşlı bakımının desteklenmesine yönelik önlemlerin alınması gerekliliğine dikkat çekilmiştir (Yılmaz, 2017: 202-204; Ceylan-Ataman, 2017).

Türkiye’de ise ücret eşitsizliğinin önlenmesine yönelik çeşitli düzenlemeler ile kabul edilen uluslararası sözleşmeler mevcuttur. Bunlardan ilki; Anayasa’nın 10.maddesi; “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” ifadesidir. Ayrıca Anayasa’nın 55.maddesinde; “Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır” hükmüne yer verilmiştir.

4857 sayılı İş Kanunu’nun 5.maddesinde ise doğrudan ücret eşitsizliğe yönelik bir düzenleme yer almaktadır. İlgili maddede; “İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz” ifadelerine yer verilmiştir.

Diğer taraftan Türkiye’nin kabul etmiş olduğu uluslararası sözleşmeler kapsamında da ücret eşitsizliğinin önlenmesine yönelik önemli düzenlemeler mevcuttur. Bunlardan en önemlisi Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (International Labour Organization-ILO) 1951 yılında kabul ettiği 100 sayılı Ücret Eşitliği Sözleşmesi ile 1958 yılında kabul ettiği 111 sayılı İstihdam ve Meslekte Ayrımcılık Sözleşmesi’dir. ILO’nun temel sözleşmelerinden olan

bu iki sözleşme Türkiye tarafından 1967 yılında onaylanmıştır. 100 sayılı sözleşmede; eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliğinin sağlanması, cinsiyete dayalı bir ayrımın olmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. 111 sayılı sözleşmede ise; iş ve meslek edinmede ırk, renk, din, cinsiyet, siyasi görüş ve benzeri sebeplere dayalı ayrım yapılamayacağı ve edinilen iş veya meslekte muamele eşitliğinin sağlanması gerektiğine dikkat çekilmektedir. (Tokol, 2017: 34-35; ÇSGB, 1998: ss. 246-316).

Ayrıca, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 1948 yılında kabul edilen ve Türkiye tarafından 1949 yılında onaylanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 23.maddesinde; herkese çalışma, işini serbestçe seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı, hiçbir ayrım gözetmeden eşit iş için eşit ücret hakkı, herkese kendisi ve ailesi için insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlayacak adil ücret hakkına yer verilmiştir. BM'nin 1979 yılında kabul ettiği ve Türkiye'nin de 1985 yılında onayladığı Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 11.maddesinde ise; kadınların sosyal yardımlar da dâhil olmak üzere eşit ücret alma ve eşit değerde yapılan işe karşı eşit muamele görme ile birlikte işin niteliğinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkının sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Bunlara ek olarak Avrupa Konseyi'nin 1999 yılında yürürlüğe koyduğu ve Türkiye'nin de 2007 yılında onayladığı Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 20.maddesinde de; istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayrım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı düzenlenmiştir. (Tokol, 2017: 82-133; https://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html, 15.07.2018).

Sonuç

Günümüzde hem Türkiye'de hem de AB'de olsun cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği kadınlar için önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Özellikle ücret eşitsizliğini önlemeye yönelik yapılan yasal düzenlemelerin amacına ulaşmadığı görülmektedir. Devlet tarafından kadınların sorumluluklarını azaltacak düzenlemelerin azlığı (çocuk ve yaşlı bakımı, doğum izni, ebeveyn izni vb.), işverenlerin yasalara rağmen eşit işe eşit ücret vermemesi, kadın çalışanların başka bir iş bulamayacağı ya da çalışmaya mecbur kaldıkları için

ücret eşitsizliğine razı gelmesi ve bu konuda toplumun yeterli bilince sahip olmaması sorunun geçmişten günümüze devam etmesine neden olmaktadır. Öncelikle ücret eşitsizliğinin kısa vadede azaltılabilmesi ve uzun vadede önlenebilmesi için eşitsizliğin nedenlerinin doğru bir şekilde belirlenmesi ve bu kapsamda gerekli düzenlemelerin yapılp etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

Sanayi Devrimi öncesinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, Sanayi Devrimi sonrasında ise ucuz işgücü olarak görülmeye başlamış ve erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalıştırılmışlardır. Sanayi Devrimi'nden bugüne kadınlar için oluşan ucuz işgücü algısı halen daha devam etmektedir. Özellikle işverenlerin; kadınların ev işleri ile çocuk ve yaşlı bakımı gibi nedenlerle verimli çalışamayacağı, kadınların sorumluluklarının fazla olması nedeniyle işlerine daha az enerji, zaman ya da dikkat göstermesine neden olacağı ve kadınların ailenin geçimini sağlamak değil de sadece aileye ek gelir getirmek amacıyla çalıştığı düşüncesine sahip olması, ücret eşitsizliğinin önemli nedenlerinden bir tanesidir.

Diğer yandan toplumsal cinsiyet kapsamında kadınlara yüklenen rollerin fazla olması (ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı) ve kadınların fiziksel güç ve çocuk doğurma gibi biyolojik dezavantajlar da ücret eşitsizliğinin nedenlerinden bir diğeridir. Bu kapsamda kadınlara yüklenen rolleri ve sorumlulukları azaltabilecek ve kadınların daha verimli ve üretken çalışabileceği çeşitli düzenlemelerin (işyerlerinde kreş ve emzirme odaları, doğum ve emzirme izni, evde ve kurumda yaşlı bakımı, ebeveyn izni vb.) yapılması ve etkin bir şekilde uygulanması ücret eşitsizliğinin azaltılmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda kadın çalışanların erkek çalışanlarla eşit çalışma koşullarına sahip olabilmesi için çeşitli yaptırımların uygulanması ve kadın çalışanların eğitim seviyesinin yükselmesini sağlayacak politikaların hayata geçirilmesi de daha fazla ve daha eşit ücretler alma noktasında önem arz etmektedir.

Ayrıca çalışanların hak ve çıkarlarını koruyan sendikalara kadın çalışanların olumsuz bakış açıları ve düşük sendikalaşma oranları, onların hak ve çıkarlarını korumada güçlü bir ses çıkarmalarını engellemektedir. Sendikalar daha fazla sayıda kadın çalışanı kendi bünyelerine katmaları ve aynı zamanda karar alma mekanizmaları ve süreçleri içerisine dâhil etmeleri, kadın çalışanların çalışma

hayatındaki sorunlarını az da olsa çözüme kavuşturacaktır. Sendika üyesi olan kadınlar ve sendikaların karar alma süreçleri ve yönetici pozisyonlarında daha çok sayıda kadın çalışanın bulunması ile hem sendikalar kendilerinin varlığı için önemli olan bir kaynağı aktif hale getirme fırsatını elde edecek hem de kadın çalışanların daha eşit ücret alabilme, daha iyi bir mesleki eğitim, annelik/ebeveyn/yıllık izinleri alabilme hakkı, sosyal sigorta ödeneklerine erişme konusunda daha kapsamlı sosyal ve ekonomik politikalar için mücadele etme şansına sahip olacaklardır.

Bunlara ek olarak ücret eşitsizliğinin önlenmesine yönelik farkındalık yaratmak ve toplumun bilinçlendirilmesi de önemlidir. Özellikle bu kapsamda ilki 2011 yılında gerçekleştirilen ve her yıl düzenlenen Avrupa Eşit Ücret Günü; kadın ve erkekler arasında ücret farklılıklarının olduğunu ve kadınların aynı ücreti kazanabilmek için erkeklerden daha fazla çalışmak zorunda olduğu konusunda farkındalık yaratmak ve toplumun bilinçlendirilmesini hedeflenmektedir. Eşit Ücret Günü'nde, hükümet ve işletmeleri ücret politikalarını değiştirmeye zorlamak, bilinmeyen ücret farklılıklarını görünür hale getirmek ve kamuoyunda tartışma ortamı oluşturmak gibi faaliyetler yapılmaktadır (<http://www.abbilgi.eu/tr/assets/docs/gender-pay-gap-event-tr.pdf>).

Ücret eşitsizliğinin önlenmesi, özellikle ortaya çıkarmış olduğu ekonomik ve sosyal maliyetlerin de oluşmasını engelleyecektir. Ücret eşitsizliği kadın işgücünün verimliliğini düşürerek hem gelir kaybına hem de gizli işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Diğer yandan ücret eşitsizliği işgücü piyasasına yeni girecek olan kadınları da olumsuz olarak etkilemekte ve kadınlar hak ettikleri ücreti alamadıkları için piyasa dışında kalmayı tercih etmektedirler. Ücret eşitsizliğinin önlenmesiyle kadınlar açısından verimlilik ve üretim artışı, ekonomik gelişme, ekonomik özgürlük, yoksulluğun azalması, emeklilik maaşlarında eşitlik, işgücüne katılma ve istihdam oranlarının da artması sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

- AB Bilgi Merkezi (2016), “Avrupa Eşit Ücret Günü–Farkı Kapatmanın Zamanı Geldi”
<http://www.abbilgi.eu/tr/assets/docs/gender-pay-gap-event-tr.pdf>, 11.07.2018
- Bolcan, A.E. (2010), “Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Türk Çalışma Mevzuatında Kadın”, Çalışma ve Toplum, 2010/1, ss. 253-276
- Ceylan-Ataman, B. (2017), “Cinsiyetler Arasındaki Ücret Farkını Kapatmaya Yönelik Avrupa Birliği Politikası ve Stratejileri, İşgücü Piyasasına ve Ekonomiye Etkileri, AB Ülkelerinden İyi Uygulamalar”, <http://www.abbilgi.eu/tr/assets/docs/equal-pay-equal-work-publication-tr-final.pdf>, 11.07.2018
- Çakır, Ö. (2008), “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.31, ss. 25-47
- Çelik, A. (2004), “Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye’nin Uyum Süreci-1”, Sendikal Notlar, S.24, ss. 30-55
- Çiftçi, C. ve Kangallı, S. G. (2015), “Eğitim ve Gelir”, Ege Akademik Bakış, C.15, S.1, ss. 141-152
- ÇSGB (1998), ILO Anayasası ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri, Yayın No: 86, Ankara
- Dayıoğlu, M. ve Kasnakoğlu, Z. (1997), “Kentsel Kesimde Kadın Ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları”, ODTÜ Gelişme Dergisi, 24(3), ss. 329-361
- Duruoğlu, T. (2007), “Emek Piyasasında Cinsiyetçi Ücret Ayrımı: Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma”, İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi, S.24, ss. 61-76
- EUROSTAT, http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/earn_ses2014_esms.htm, 13.07.2018
- EUROSTAT, http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/earn_grgpg2_esms.Htm, 13.07.2018
- EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses10_16&lang=en, 09.07.2018
- EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses10_30&lang=en, 09.07.2018
- EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, 09.07.2018

- EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses14_16&lang=en, 09.07.2018
- EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_ses14_30&lang=en, 09.07.2018
- EUROSTAT, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_gr_gpgr2&lang=en, 09.07.2018
- ILO (2016), Global Wage Report 2016/17, Geneva
- İlkkaracan, İ. ve Selim, R. (2007). "The Gender Wage Gap in The Turkish Labor Market", *Labour* 21(3), pp. 563-593
- Kaya, G. ve Selim, R. (2018), The Gender Wage İnequality in Turkey, *PressAcademia Procedia (PAP)*, V.7, pp. 408-413
- Kiren Gürler, Ö. ve Üçdoğruk, Ş. (2007), "Türkiye'de Cinsiyete Göre Gelir Farklılığının Ayırıştırma Yöntemiyle Uygulanması", *Journal of Yasar University*, 2(6), ss. 571-589
- MEB (2017), Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2016/17, Ankara
- Mincer, J. (1974), *Schooling, Experience and Earning*, Columbia University Press, New York
- Onuk, P. (2017), "Ücret Eşitsizliği ve Ücretin Sosyoekonomik Belirleyenleri: İstanbul Örneği", *Çalışma ve Toplum*, 2017/2, ss. 703-720
- Özkan, G. S., ve Özkan, B. (2010), "Kadın Çalışanlara Yönelik Ücret Ayrımcılığı Ve Kadın Ücretlerinin Belirleyicilerine Yönelik Bir Araştırma", *Çalışma ve Toplum*, 1(24), ss. 91-104
- Petersen, T. vd., (1996), "The Within-Job Gender Wage Gap: The Case Of Sweden", *The Industrial Institute For Economic and Social Research, Working Paper No.470*, pp. 1-25
- Saka, Y. (2010), "Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi Ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumu", *Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi*, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara
- Tansel, A. (1999), "Public-Private Employment Choice, Wage Differentials And Gender in Turkey", *Economic Growth Center Yale University, Discussion Paper No.797*, pp. 1-28

- Taşkınsay, C. (2008), “Eğitim Seviyesinin Kişi Gelir Düzeyine Etkileri: Türkiye”, T.C. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, ss. 91-107
- Tokol, A. (2017), Uluslararası Sosyal Politika, 3.bs., Bursa, Dora Yayınevi
- TÜİK (2012), Kazanç Yapısı Araştırması 2010, Yayın No: 3643, Ankara
- TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10718>, 11.07.2018
- TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18861>, 11.07.2018
- UNICEF, https://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html, 15.07.2018
- Yılmaz, B. O. (2017), “Lizbon Stratejisinden Avrupa 2020 Stratejisine Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Politikaları Nerede Duruyor?”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.54, ss. 192-213

YAŞLI AFETZEDELERİN GEÇİCİ BARINMA İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI ÜZERİNE ÖRNEK BİR ÇALIŞMA: KAHRAMANMARAŞ-ELBİSTAN PREFABRİK HUZUREVİ KOMPLEKSİ

Nihal Arda AKYILDIZ¹, Şule GÜRBOĞA², Coşgun GÜRBOĞA³

Öz

İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biri barınma ihtiyacıdır. Barınma, mekânsal tasarıma ilham vermeye devam ederken, eş zamanlı olarak özellikle afet gibi sıra dışı durumlarda daha da büyük önem arz eden, insanın psikolojik, sosyal ve gündelik yaşamına doğrudan veya dolaylı etkileyen bir olgudur. Bu nedenle de afet sonucunda ortaya çıkan acil barınma ihtiyacı; hem ülkeler için kritik bir önem taşırken, hem de bilimsel çalışmalara konu olmaktadır. Bu ve benzeri durumlarda ortaya çıkan barınma ihtiyacı en çok duyarlı grupları (yaşlılar, engelliler ve kadınlar) etkilemektedir. Bu nedenle de ortaya çıkacak farklı çözüm önerileri ve bunların uygulanabilir hale getirilmesi devletin sosyal kimliği bakımından büyük önem taşımaktadır. Dünya literatürüne bakıldığında, özellikle depremler konusunda oldukça büyük mağduriyetler yaşamış ülkelerin başında gelen Japonya'nın toplumun duyarlı kesimleri için hızlı ve farklı çözümleri olduğu görülmektedir. Bu çalışma kapsamında, bir afet (deprem gibi) durumunda huzurevi binalarında meydana gelebilecek yapısal yıkımda geçici barınma amacıyla kurulması planlanan prefabrik huzurevi planının oluşturulması ve gerekli olan tüm ihtiyaçların kesintisiz karşılanacağı bir ortam sunulması hedeflenmektedir. Böylelikle toplumun en kırılgan kesimi olan; yaşlı nüfusunun hayatına kaldığı yerden devam edebilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında, afet potansiyeli ve mevcut huzurevi durumu dikkate alınarak Kahramanmaraş ili, Elbistan Huzurevi pilot çalışma olarak seçilmiştir. Bu pilot uygulama özellikle meydana gelme olasılığı olan tüm afetler için uygulanabilecek şekilde tasarlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı afetzedeler, Mekân, Huzurevi, Geçici barınma, Afet.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Elazığ Fırat Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, e-posta: nihaldardaa@hotmail.com

² Doç. Dr., MTA Deniz Araştırmaları Bölümü, e-posta: sule.gurboga@gmail.com

³ T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, e-posta: cgurboga@ailevecalisma.gov.tr

Akyıldız, N. , Gürboğa, Ş. , Gürboğa, C. (2018). Yaşlı Afetzedelerin Geçici Barınma İhtiyaçlarının Karşılansması Üzerine Örnek Bir Çalışma: Kahramanmaraş- Elbistan Prefabrik Huzurevi Kompleksi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18 (41), 325-338. DOI: 10.21560/spcd.vi.459109

AN EXAMPLE STUDY ABOUT PROVIDING SHELTER FOR THE SENIOR VICTIMS: KAHRAMANMARAS-ELBİSTAN PREFABRICATED NURSING HOME SITES

Abstract

Need for shelter is one of the main necessities for the mankind. Shelters have direct and relative impacts on human psychological health, social life and daily life, as well as they inspire the structural designs, and their importance grows under extraordinary situations like natural disasters. Therefore, emergence of the sudden need for shelters after disasters carries a significant importance for the states as well as they become subjects of the scientific researches. The most sensitive groups (like; seniors, disabled and women) have been affected more under such conditions. For this reason, emergence of different types of solutions and practicing these solutions has a big importance for the state's social identities. Looking at the world literature, we observe that Japan which has experienced major decrements with earthquakes has immediate and different solutions for the sensitive groups. The aim of this study is to create an environment to form and provide necessities for the plan of the prefabricated nursing home sites for temporary use of senior victims under the scenario of a disaster (like, earthquakes) which may damage the structure of existing senior nursing home sites. The aim is to contribute to the continuity of lifetime for the old population. This study covers the existing Kahramanmaras province, Elbistan nursing home which has the risk of a disaster and was chosen as the pilot study. This pilot plan especially designed for emergence of any type of disaster.

Key Words: Senior victims of disaster, Site, Nursing home, Temporary shelter, Disaster.

Giriş

Temel ihtiyaçlardan olan barınma kavramı, işlev ve konumu açısından güvenlik, doğal şartlardan korunma, uyku, yeme içme, sosyal ve gündelik yaşamla birlikte iletişim alanı olarak da tanımlı ve kapalı bir alanı ifade eder. Burada barınma için tanımlanmış alan yaşam alanlarını ifade etmektedir. Barınma, mekânları bireylerin tasarım taleplerince belirlenir ve kullanıcının yaşarken tasarım sürecine sürekli müdahale ederek şekillendiği ve değiştirdiği bir mikro mekân alanıdır. Bu nedenle mekânın sürekli aktif bir biçimde değiştirilerek dönüştürülme esnekliği; gerekliliklerin getirdikleri ile getirilenlerin gerekliliği diyalektiğiyle, çok disiplinli tasarımı ve mekân ilişkisini inovatif bir bakışla şekillendirir. Her yaş grubu gibi, yaşlılar için yapılacak mekân tasarımının da aynı hassasiyetle kurgulanması gereklidir.

Yaşlılıkla ilgilenen tüm meslek alanları yaşlının, toplumsal sorunlarını gelir, sağlık, bakımevi, ulaşım ve beslenme olarak beş kategoride toplamaktadırlar. Ayrıca bu beş sorunun toplumun diğer alanlarındaki sorunlarla birlikte, sürekli etki ve iletişim halinde olan yaşlıları toplum içinde tutma, toplumla uyum sağlama ve yakın bir bağ kurabilmek için 'uyum kuram'ları başlığı altında çalışmaktadır (Onur, 1995, s.124). Yaşlının gündelik yaşam rutinlerini değiştirmeden, sosyal hayata uyumu ve mekândan beklentilerinin karşılanması, onun duygusal yaşamı için oldukça önemlidir. Gündelik yaşamın seyrinin değiştiren afetler, insanların hem ruhsal dünyalarını, hem de sosyal ve mekânsal yaşamlarını derinden etkilemektedir. Bu nedenle insanoğlu yaşadığı bölgenin iklim, konum ve coğrafi özelliklerine bağlı olarak afetlere karşı almak zorunda olduğu koruyucu-önleyici tedbirleri ve bu sorunlarla baş etme beceresini, her geçen gün geliştirmektedir. Afetin yaşandığı bölgede küçükten büyüğe tüm nüfus etkilenmekte olup, en derin travmayı toplumun dezavantajlı dilimindeki yaşlılar (psikolojik kırılganlıklarının yüksek düzeyde olması nedeni ile) hissetmektedir. Yaşlı bireylerin, afet sürecinde kendi sosyal hayatlarındaki eski yaşam alışkanlıkları ve rolleri açısından bir boşluk yaşayarak, çevresindeki yeni bireylerle ve idarecilerle etkileşiminin azaldığı ve toplumdan geri çekildiği görülmektedir. Bu yaşamdan geri çekilme kuramı ile açıklanmaktadır. Herhangi bir sebeple yaşlının sosyal hayatına ve yaşam mekânına ilişkin -kendi dışında- verilen kararlar, onun toplumdan ve sosyal gündelik hayattan geri çekilmesine ve ilişki kesmesine neden olmaktadır (Onur, 1995, s.

124). Bu durum yaşlı kişilerin hayat sürelerinin de olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle de mümkün olduğu kadar yaşlı bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri ortamdan uzaklaştırmadan ihtiyaçlarının karşılanacağı geçici mekânlar oluşturulmalıdır.

Yaşlıların diğer toplum üyeleri gibi afet durumunda yaşadıkları en önemli güçlük barınma problemi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle 2004 yılında Kanada'da yapılan 13. Dünya Deprem Konferansı kapsamında, meydana gelecek afete adaptasyon sürecinde toplumun en duyarlı kesimleri olarak yaşlılar, engelliler, düşük gelir seviyesine sahip kişiler ve yeterli bilgiye sahip olmayanlar şeklinde bir sıralama yapılmıştır. Yaşlı nüfusun varlığı bir afet sırasında ortaya çıkacak can kaybını belirleyen ve 1. sırada yer alan sosyo-ekonomik faktörlerin ilkinin oluşturmaktadır. Bu durum, toplumun kırılgan gruplarının yaşam kayıplarındaki önemini göstermektedir. Noritoshi (1996)'nın yaptığı çalışmada 1995 büyük Hanshin depremi sonrasında orta hasarlı ve yüksek hasarlı evlerinden geçici konutlara taşınan 60 yaş ve üzeri yaşlıların bir süre sonra tüm imkânsızlıklara rağmen evlerini az bir onarımla tekrar kullanmaya başladıklarını ve geçici konutları terk ettikleri belirlenmiştir. Mecocci ve diğ., (2000) yaptıkları çalışmada 1997 yılında meydana gelen İtalya depreminden sonra yaşlıların yaşamış oldukları sosyo-çevresel ve psiko-fiziksel şartlara uyumları incelenmiştir. İncelenen tüm katılımcıların depremden kaynaklanan rahatsızlıklardan muzdarip olması yanında asıl problemin yapısal özellikleri yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını hesaba katmadan inşa edilmiş geçici konutlar olduğu tespit edilmiştir. Bu konutların güvensiz oluşu kişilerin yaşadığı büyük sıkıntıyı haklı çıkarabilmektedir. Erebak (2018) tarafından ülkemizde yapılan çalışma huzurevlerinde yaşayan kişilerin düşme olaylarını istatistiki olarak incelemiş ve bu olayların mevsimsel ve ortamsal koşullarla direkt ilgili olduğu ortaya konmuştur. Normal zamanda bile koşulların uygun olmaması yaşlıların fiziksel olarak uyum sorunu yaşamasına neden olurken, afet gibi anormal durumlarda ortaya çıkacak problemler daha da büyük olacaktır.

Lin ve diğ., (2002) tarafından yapılan çalışma da Chi-Chi depremi sonucunda ortaya çıkan yapısal yıkımlar 65 yaş ve üstünde yer alan kişiler baz alınarak derecelendirilmiş ve bu kişilerin hayat kalitelerindeki değişim araştırılmıştır. Bu çalışmada fiziksel kapasite, psikoloji, sosyal ilişkiler ve çevre temel alınmış ve depremden 12 ay sonra yapılan çalışma ile karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar her bir araştırma konusu için 65 ve üstü yaş grubunun önemli oranda

uyum sorunu ve problemler yaşadığını ortaya koymuştur. Bu durum açıkça göstermektedir ki, afetten sonra düzenli bir şekilde hayat rutinine başka evde bile olsa devam eden yaşlıların hayat kaliteleri bu yaşam koşullarına kavuşamamış yaşlılardan daha yüksek olmuştur. 368 kişi üzerinde yapılan çalışma düzenli barınmanın devamlılığının ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermiştir. Ito ve diğ. (2016) tarafından yapılan çalışmada Büyük Doğu Japonya depremi sonrasında başka bir yerleşim yerinde kiralanmış evlerde kalan 65 yaş ve üstündeki toplam 478 yaşlı insanın motor becerilerinde önemli oranda azalmanın gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Öte yandan afetin gerçekleştiği yerde kalmaya devam eden veya o bölgede ev kiralarak yaşamına devam eden insanlarla karşılaştırıldığında bu oranın oldukça düşük olduğu görülmüştür. Bu durum mevcut yerleşim yerinden uzaklaştırılan 65 yaş üstündeki kişilerin hayat kalitelerinde ki önemli düşüşü göstermektedir. Son olarak Giuliani ve diğ. (2014) tarafından İtalya depreminden 3 yıl sonra barınma alanı değişen yaşlı bireyler üzerinde yapılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre, yaşlı bireyler kendilerini toplumdan dışlanmış olarak görmekte ve başka herhangi bir yerde yaşamak istedikleri belirlenmiştir. Sonuç olarak, sosyal ilişkilerinde oldukça ciddi oranlarda düşüş yaşandığı görülmüştür. Özetlemek gerekirse, toplumun en kırılgan kesimini oluşturan yaşlı bireylerin olası bir afetten sonra hayatlarına aynı kalitede olmasa bile yakın bir kalite düzeyinde devam ettirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yaşamsal kayıpların hızlanacağı muhtemel bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

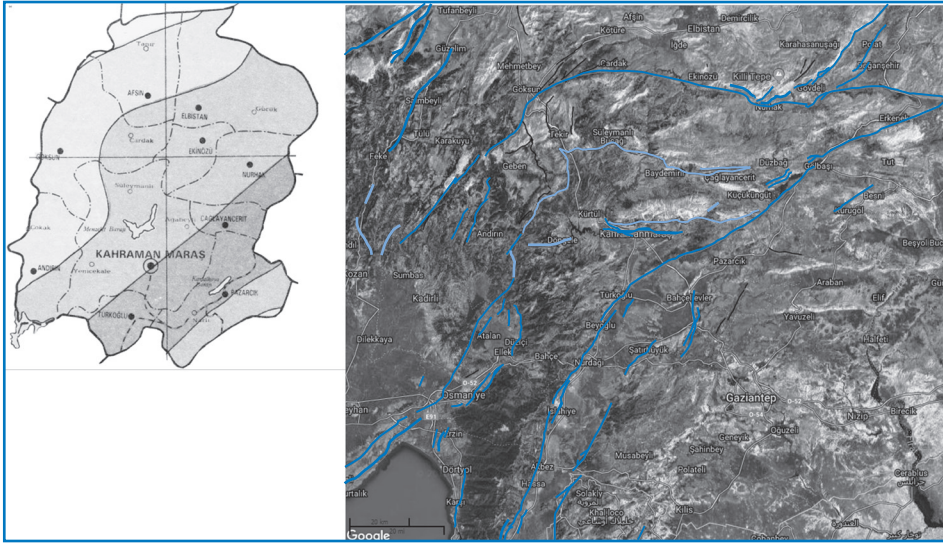
Yukarıda anlatılan gereklilik sebebiyle bu çalışma kapsamında, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kuruluşlarında ikamet eden huzurevi yaşlıları için üretilen sosyal politikaların, afet durumunda hangi tedbirlerle hizmet kalitesinin artırılabilirliği soruna odaklanılarak, yaşlı bireylerin kendilerine uygun yaşam ortamları kurularak birlikte aynı hayat rutinlerine devam etmesinin mimari planlama ile nasıl sağlanacağı konusunda öneri geliştirmeye çalışılmıştır. Bakanlık tarafından yürütülen mevcut hizmetler sürdürülürken, yaşlının hayatına katkı sunacak birçok mekânsal detay tasarlanmakla birlikte, gündelik yaşamın rutin ve alışkanlıklarına yönelik tüm talepler onların sosyo-psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak üzere planlanmaktadır. Böylelikle kuruluşlarda hizmet alan yaşlıların afet durumundan minimum etkileneneği, yaşadığı huzurevi ve personeliyle kurduğu duygusal bağ ile aidiyet duygusunun sürdürülmesinin temini temel hedef olarak ele alınmıştır.

Afet ve Yaşlılık

Devlet, afet olmuş bölgelerde vatandaşlar için tüm imkânlarını seferber ederek AFAD, Kızılay, yerel yönetimler ve STK'larla birlikte afetzedelerin temel ihtiyaçlarına yönelik koruyucu tedbirler, tahliyeleri ve geçici mekânsal sorunların çözümü için tüm imkânlarını seferber etmektedir. Ancak yardımlar sırasında, yaşlının sosyal çevresini oluşturan huzurevindeki arkadaşları ve kurum personeli ile birlikte aynı çatı altında yaşama rutini bu dönemlerde kesintiye uğramaktadır. Yaşlılar, ailelerinden ayrı yaşamak durumunda oluşlarının verdiği mağduriyeti, huzurevinde yeni insanlarla kurduğu ilişki ile birlikte gündelik hayatını ve alışkanlıklarını değiştirerek devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Ancak ülkemizde yaşanan Marmara ve Van depremlerinde farklı illerdeki kuruluşlara gönderilmek durumunda kalınan yaşlılar; gündelik yaşam rutinleri bozulmuş, zaten kırılğan olan psikolojik ve sosyal yaşamları derinden etkilenerek adaptasyon güçlükleri ile birlikte yaşamlarını sürdürmek durumunda kalmışlar ve yaşamış oldukları bu durum ciddi travmalara yol açmıştır. Bu çalışma, bahsedilen nedenlerle yaşlının alışkanlıkları, gündelik yaşam rutinleri ve sosyal çevrelerini koruyarak, afet dönemini minimum zarar ve travma ile atlatılabilmesi için mekânsal bir öneride bulunmak üzere planlanmıştır.

Pilot Uygulama: Elbistan Huzurevi

Ülkemiz, genel olarak değerlendirildiğinde önemli fay sistemleri üzerinde yerleşmiş ve hem tarihsel hem de güncel depremlerde büyük zararlar görmüş dünyadaki önemli alanlardan biridir. Bu nedenle afet olarak genelleme yapmamıza rağmen asıl çıkış noktası olası bir yıkıcı deprem durumunda pilot seçilen huzurevinde yapısal sorunların oluşması ve barınma sürecinin kesintiye uğramasıdır.

Şekil 1: (a) Kahramanmaraş İlinin Deprem Tehlike Haritası. **(b)** Kırmızı Hatlar Kahramanmaraş ve Çevresini Etkileyecek Yıkıcı Deprem Üretme Potansiyeli Olan Aktif Fayları Göstermektedir.

Bu nedenle önemli fay hatlarından birinin üstünde yerleşmiş ve 1. derece deprem bölgesinde yer alan Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesinde bulunan 60 kapasiteli Elbistan Huzurevi pilot uygulama için seçilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yaşlanma sürecini *”yaşam kalitesini yükseltmek için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarının en yararlı hale getirme süreci”* olarak tanımlandığından; her koşulda yaşlının psikolojik, sosyal, kültürel ve mekânsal imkânlar açısından sorunsuz olarak yaşayabilmesi temel esastır. Afet sonrasında bile, Canatan’ın (2008, s.53) da değindiği yaşlı bireyin geçmişteki yaşam örüntüsünü sürdürmesinin, sosyal ve ruhsal hayatı için ne denli önemli olduğu hususuna odaklanan ‘süreklilik kuramının da desteklenmesi amaçlanmıştır.

Pek çok bilimsel araştırma, yaşlı bireyin gündelik rutinin herhangi bir nedenle bozulması ile birlikte onun yaşamında ne denli olumsuz sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Bu yaş grubu için sosyal hayatın ve ailelik duygusunun kesintisiz olarak sürdürülmesine özel olarak dikkat edilmesi gerektiği araştırmalarca da desteklenmiştir. Afet gibi beklenmeyen nedenlerle huzurevindeki gündelik yaşamları sekteye uğrayan yaşlıların, farklı illere paylaştırılarak tahliye edilmesi

neticesinde yaşanan travma ve mutsuzluklar, ASPB kurumsal hafızasında hiç de iyi izler bırakmamıştır. Yaşlı afetzedelerin, tahliye ile birlikte afetin yarattığı psikoloji ile uğraşırken, bir de mekânsal ve sosyal sorunlarla başa çıkma gayreti göstermemesi için farklı bir planlamanın yapılması gerekmektedir. Afet bölgelerinde imar planlarına -afet alanlarında kullanılacak araziler- işlenmesi gerekmektedir; bu alanlara çadır veya konteynır ile yapılan lokal çözümler yerine; yeni metot ve yapım süreçleriyle barınma ihtiyacının karşılanmasına ilişkin planlamalara gereksinim duyulmaktadır. Çünkü verilen barınma hizmeti afetzedelerin mekânsal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olmadığı gibi kurumumuzun hizmet verdiği dezavantajlı yaşlılar için gerekli olan sosyal hizmetleri de karşılama hususunda yetersiz kalmaktadır. Konu bu anlamda incelendiğinde yaşlı afetzedeler için planlanan geçici ve kalıcı çözümlerin getireceği maliyetleri en aza indirebilmek için; barınak tasarımı kriterleri psikolojik ve sosyolojik açıdan değerlendirilip, yaşlı afetzedelerin sosyal ve mekânsal çözümlerinde kuşatıcı ve katılımcı süreçlerle desteklenerek düzenlenmesi gerekmektedir.

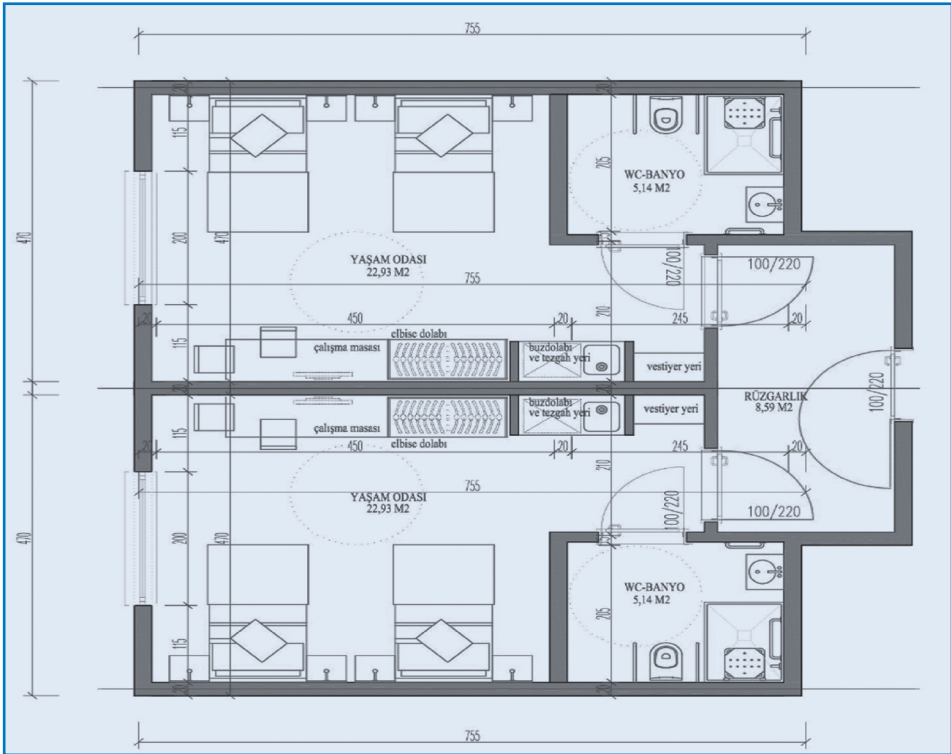
Bu nedenlerle bu çalışma, deprem durumunda huzurevinde bulunan yaşlıların başka kuruluşlara tahliyesinin yanı sıra mekânsal açıdan yerinde çözümün alternatiflerini arama üzerine kurgulanmıştır (**Şekil 2**). Böylelikle yaşlı bireylerin ve kurum personelinin bir arada kalarak geçici olarak yaşayacağı alternatif “*prefabrik huzurevi kompleksi*” tasarlanmıştır. Bu huzurevine ilişkin kompleks önerilerinin plan tasarısı anlatılacak olup, buna ilaveten Elbistan Huzurevi alternatif prefabrik kompleksinin inşa edilme ve kuruluşta bulunan yaşlıların buraya tahliye edilme senaryosu kurgulanacaktır.

Prefabrik Huzurevi Kompleksi

Prefabrik sistemlerin kullanımı sadece gündelik hayatta değil hızlı, modüler ve efektif olması nedeniyle; afetlerden hemen sonra geçici barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla birçok yerde kullanılmaktadır (Arieff ve Burkhart, 2002: Suryandono ve Wong, 2012). Prefabrik yapıların inşaat sürecini kısaltması, maliyeti azaltması ve atık materyalleri sınırlandırması bu süreçlerde tercih edilmesinin en önemli nedenidir. Bunların yanında özellikle afetler sırasında tek katlı ve yerel kültürel yapıya göre dizayn edilebilmesi de önemli avantajlarından bazılarıdır.

Afet bölgesinde duyarlılık düzeylerine göre erişebilirlik, fonksiyon ve uyarlanabilirlik barındıran bu çözümde, üretim maliyetini arttırmadan ve

birden fazla kullanımı mümkün olan prefabrik yapı sistemleri; profil detay ve farklı panel üretimleri ile zenginleştirilerek çok amaçlı uygulanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Afet sonrası mekânsal planlamaların, daha kalıcı, dönüştürülebilir malzemelerden oluşarak, monte edilmiş halde taşınabilmesi ve tekrardan kullanılabilmesinin sağlanması referans noktası olarak alınmıştır. Özelde yaşlı afetzedelere hizmet edecek olan bu mekânsal tasarım; yaşlının daha önceki gündelik yaşam rutinini karşılayarak mevcut sosyal yaşamını sekteye uğratmadan ulaşılabilirlik mevzuatı ışığında hizmet vermeyi ve kendi kendine yetebilme özelliği ile yaşayabilmeyi amaçlamaktadır. Özelde yaşlı afetzedelerin konforu, sosyal ve psikolojik travmalarını atlattmaları, eskisi gibi sağlıklı bireyler olarak hayatlarına mevcut huzurevindeki kat sakinleri ve çalışanları ile birlikte onlardan ayrılmadan devam etmeleri büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu süreçteki mekânsal tasarımdaki fonksiyon ve uyarlanabilirlik ayrıca önem arz etmektedir (Sekil 2).

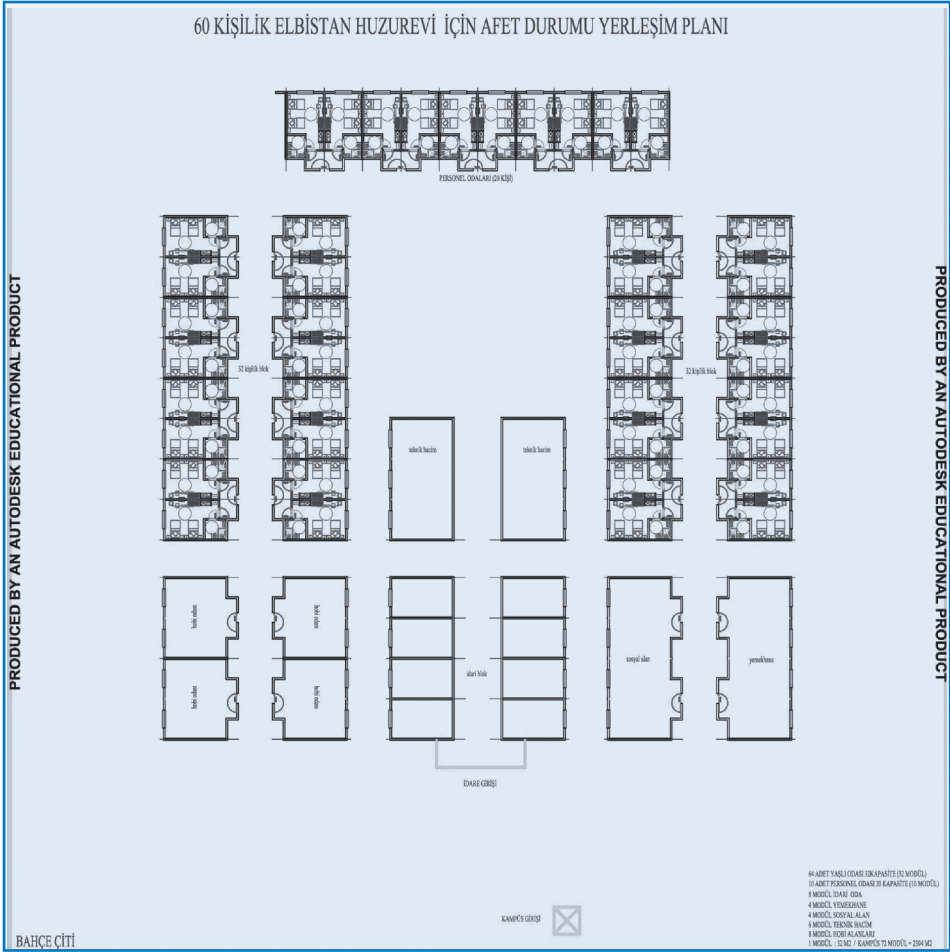
Sekil 2: Tasarısı Yapılmış Bir Oda Modülü (çift kişilik 2 odadan oluşmaktadır).

Bu prefabrik tasarım huzurevinde sosyal yaşamını yeterince karşılayan mekânlarla desteklenecek ve iç avluyla da toprakla olan bağlantısı koparılmadan temel sosyal ihtiyaçları karşılanacaktır. Huzurevi çalışanları ve idari personelin de hizmetinin kesintiye uğramayacağı tek katlı olan mekânsal kurgu vasıtasıyla planlanacaktır.

Kompleksin Tasarımındaki Temel Mekânsal Tasarım Referansları

Tasarım aşamasının planlanmasından önce bazı ön kabullerin yapılması gerekmektedir. Çünkü afet durumundan önce gerekli önlemlerin alınarak altyapının hazırlanması devletin başka erkleri tarafından yürütülmesi gereken süreçlerdir. Örnek afet durumunda yapılacak olan geçici yerleşim alanlarının planlanması ve gerekli altyapı çalışmalarının tamamlanması Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı İl Müdürlüklerinin görev ve yetkisi dahilindedir. Bir afet durumunda gerekli yardımın afet bölgesine iletilmesinden sorumlu kuruluş AFAD'dır. Bu nedenle, geçici huzurevi inşasında yerleşimin yapılacağı alanın belirlenerek gerekli çalışmaların yapılması prefabriklerin afet bölgesine taşınması faaliyetleri AFAD İl Müdürlükleri tarafından yürütülecektir.

Tasarlanan prefabrik huzurevi kompleksinde, Elbistan huzurevi sakinlerinin yaşam odaları (**Şekil 2**), sosyal ve teknik hizmet desteği sağlayacak birimlerin bir arada planlandığı projenin temel esasları aşağıda belirtilmiştir;

Şekil 3: Huzurevi Kompleksinin Tüm Sosyal Bileşenleri ile Birlikte Gösterilmiş Planı

- Planda (Şekil 3) 60 kişi kapasiteli Elbistan Huzurevi yaşlı bireyleri ve personeli için uygun barınma alanları ayrı ayrı tasarlanmıştır. Prefabrik huzurevinde tasarlanan tüm alanlar yaşlı kullanımına ve erişebilirlik yönetmeliği göz önünde bulundurularak; ASPB’de hizmet veren mimar-mühendis, sosyal hizmet ve sosyal politika uzmanları ile birlikte kararlaştırılarak hesaplanmıştır.
- Prefabrik modüller olarak tasarlanan alanlarda yaşlılara hizmet verecek olan; idari, sosyal, teknik ve etkinlik alanlar, afet öncesi yaşamlarını sürdürdükleri Elbistan Huzurevindeki m²’leri esas alınarak;

- 10 modül personel odası (20 kapasite),
- 8 modül idari personel odası,
- 4 modül yemekhane,
- 4 modül sosyal alan,
- 6 modül teknik hacim,
- 8 modül hobi alanları,
- 32 modül yaşam alanları da; 64 adet yaşlıya hizmet verecek şekilde (**Şekil 2**)'deki gibi planlanmıştır,
- Komplekse girişte bulunan güvenlik kulübesinden sonra ulaşılmaktadır. İlk olarak yaya yolu idareye, daha sonra yaşlı yaşam odalarına ve onları besleyen teknik ve sosyal mekanlara sokaklar vasıtasıyla ulaşılmaktadır,
- Kompleksi oluşturan birimler erişebilirlik yönetmeliği ve yaşlının huzurevindeki temel talepleri doğrultusunda tasarlanmıştır,
- Huzureverinde tek kişilik yaşlı yatak odalarına ağırlık verilmekteyken, deprem sonrası tasarlanan yaşlı yaşam birim modülleri hem m²'yi maksimum verimle kullanmak, hem de afet sonrası travma nedeni ile yaşlının yalnız kalmayı tercih etmeyeceği düşünüldüğünden ikişer veya üçer kişilik odalar şeklinde tasarlanmıştır,
- Yaşlı yaşam odalarına önce iki yaşlı yaşam odasına hizmet veren ve onu hava koşullarından koruyan ortak rüzgarlıktan girilmekte ve iki yaşam odasına bu noktadan dağılmaktadır. Yaşlı yaşam odaları erişebilirlik yönetmeliği gereğince banyosu ile birlikte tekerlekli sandalyenin tüm manevralarını karşılayacak şekilde standartlara uygun olarak planlanmıştır. Odada alışkın oldukları tüm ihtiyaçlarının (vestiyer, lavabolu mutfak tezgâhı, mini buzdolabı, çalışma ve atıştırma için masa-sandalye ve televizyon tasarlanmıştır. Banyoda tutamakla desteklenen lavabo, klozet ve oturma tablalı duş alanı planlanmıştır.
- Huzureverindeki gibi hobi odaları, teknik servisler, yemekhane ve sosyal alan gereksinimleri öncellenerek sokakların oluşturulduğu bir sistem düşünülmüştür (**Şekil 3**)

Sonuçlar

Bu çalışma kapsamında, yıkıcı büyüklüğe sahip olduğunda önemli zararlar ortaya çıkaran afetlerden biri olan deprem olayının, Kahramanmaraş özelinde değerlendirilmesi sonucunda huzurevleri bakımından geçici barınma ihtiacının karşılanmasına ilişkin bir pilot uygulama yapılmıştır. Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesinde yer alan Huzurevi konu edilerek meydana gelme olasılığı yerbilimciler tarafından sürekli olarak gündeme getirilen yıkıcı bir deprem durumunda, yaşlıların en az zararlı afeti atlatalmaları için uygulanması gereken geçici barınma ihtiyacı konusunda öneriler sunulmuş ve bir mimari tasarım ortaya konulmuştur.

Yukarıda da detaylı olarak anlatıldığı gibi herhangi bir afet durumunda, yaşlı bireylerin hayat kalitelerinin mümkün olan en az şekilde etkilenmesi ancak ve ancak içinde buldukları koşulların en az şekilde değişmesiyle mümkün olduğunu bilimsel bazı çalışmalar da ortaya koymuştur. Bu nedenle meydana gelecek bir afet durumunda yaşlı bireylerin yaşam standartlarının ve ortamlarının değişmeden devamlılığının önem taşıması böyle bir uygulamanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışma sayesinde, yapılacak örneklem huzurevi diğer illerde de AFAD'la işbirliği içinde benzer planlamalara gidilerek, yaşlı bireyler için daha sorunsuz bir afet sonrası yaşam sürecinin yaşatılmasını hedeflenmektedir. Tasarımı yapılan bu alanlar afet sonrası kuruluşlardan tahliyesi yapılan yaşlılara, kalıcı mekânlar sağlanana kadar, sosyal çevrelerini mümkün olduğu kadar koruyarak yaşamlarını kesintiye uğratmadan gündelik yaşamlarını sürdürmelerine imkân sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışma kapsamında pilot uygulama olarak seçilen Kahramanmaraş, Elbistan Huzurevi kendi özelinde değerlendirilmiş, farklı konumdaki il ve ilçelerde yapılacak benzer bir uygulamanın başka ihtiyaçları doğuracağına da unutulmaması gerekliliğine dikkat edilmelidir.

Kaynakça

- Arief, A., Burkhart, B. (2002). Prefabricated Salt Lake City: *Gibbs Smith*, 36.
- Canatan, A. (2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Ankara: Palme Yay.
- Erebak, S. (2018). Bir Huzurevinde Düşme Yaygınlığı: 4 Yıllık Retrospektif Bir İnceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40), ss. 71 – 88.
- Hasol, D. (1995). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yem Yay.
- Ito, K., Tomata, Y., Kogure, M., Sugawara, Y., Watanabe, T., Asaka, T., Tsuji, I. (2016). Housing type after the Great East Japan Earthquake and loss of motor function in elderly victims: a prospective observational study. *BMJ Open*, 6(11), e012760.
- Lin, M. R., Huang, W., Huang, C., Hwang, H. F., Tsai, L. W., Chiu, Y. N. (2002). The impact of the Chi-Chi earthquake on quality of life among elderly survivors in Taiwan—a before and after study. *Quality of Life Research*, 11(4), pp. 379-388.
- Mecocci, P., Di Iorio, A., Pezzuto, S., Rinaldi, P., Simonelli, G., Maggio, D., Abate, G. (2000). Impact of the earthquake of September 26, 1997 in Umbria, Italy on the socioenvironmental and psychophysical conditions of an elderly population. *Aging Clinical and Experimental Research*, 12(4), pp. 281-286.
- Tanida, N. (1996). What happened to elderly people in the great Hanshin earthquake. *Bmj*, 313(7065), pp. 1133-1135.
- Onur, B. (1995). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Yay.
- Palabıyık, A. (2012). *Özgün Bir Kentsel Mekân Okuması: Muş Örneği*. Kent Sosyolojisi, İstanbul: Hece Yay.
- Suryandono, A., Wong, P. (2012). *Locally Based Approach For Prefabricated Housing – Case Study: Indonesia*. Acsa Fall Conference, New York.
- Canadian Association for Earthquake Engineering (2004). *13th World Conference on Earthquake Engineering: conference proceedings*. Vancouver, British Columbia, Canada, August, pp. 1-6.

BOŞANMA GÖSTERGELERİ ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ*

Mustafa Kemal YÖNTEM¹, Tahsin İLHAN²

Öz

Bu araştırmanın amacı Gottman çift terapisi temel alınarak boşanma göstergelerini ölçmeye yönelik bir araç geliştirmektir. Bu doğrultuda kapsam geçerliği ve yapı geçerliği süreçleri yürütülmüştür. Araştırma grubu Türkiye'nin 51 ilinden 313 kadın ve 187 erkek olmak üzere 500 katılımcıdan oluşmaktadır. İşlem aşamasında Türkiye'nin 4 farklı ilinden boşanmış kişilerden oluşan 10 kişi ile mülakat yapılarak nitel veri toplanmıştır. Nitel çalışmada elde edilen bulgular ve ilgili alan yazın doğrultusunda boşanma göstergeleri ölçeğinin madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzu 5 uzman görüşüne sunulmuş ve ardından dil açısından anlaşılabilirliğinin incelenmesi amacı ile 10 evli kişiye bireysel olarak uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini ortaya koymak amacıyla Temel Bileşenler Yöntemine dayalı Açıklayıcı Faktör Analizleri gerçekleştirilmiştir. Açıklayıcı Faktör Analizinde veri setinin yarısı kullanılmıştır. Analiz sonucunda faktör yük değeri .40 ve üstünde olan 54 maddeye ulaşılmıştır. Elde edilen 5 faktörlü yapının toplam varyansı %60.43 düzeyindedir. Açıklayıcı Faktör Analizinin ardından veri setinin diğer yarısı ile Doğrulamalı Faktör Analizi gerçekleştirilmiştir. Test edilen modele ilişkin uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir düzeydedir. Ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach α iç tutarlık katsayısı 95 iken alt ölçeklere ilişkin cronbach α iç tutarlık katsayıları 78 ile .96 arasında değişmektedir. Sonuç olarak geçerlik ve güvenilirliğe ilişkin bulgular ulaşılan nihai formun boşanma göstergelerini ölçebileceğine işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Boşanma, Boşanma Göstergeleri, Gottman Çift terapisi

* Bu makale Doç. Dr. Tahsin İlhan tarafından yönetilen doktora tezinin bir parçasıdır.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, e-posta: muskemtem@hotmail.com

²Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, e-posta:tahsin.ilhan@gop.edu.tr

DEVELOPMENT OF THE DIVORCE PREDICTORS SCALE

Abstract

The aim of this study is to develop a tool for measuring the divorce predictors based on Gottman couple therapy. In this context, coverage validity and structure validity analyses were carried out. The scale development study was participated by 500 people, including 313 women and 187 men, from 51 provinces of Turkey. First of all, qualitative data was obtained by interviewing 10 divorced individuals in 4 different provinces of Turkey. The items pool of divorce predictors scale was created with the findings of the qualitative study and in the direction of related literature. The scale form was presented to 5 experts. The final form of the scale was applied to 10 married individuals to test the scale in terms of language. Exploratory Factor Analysis based on the Principal Component Method was performed on the half of the data set to show the validity of the structure of the scale. As a result of the analysis, 54 items were found with the factor load value of .40 and above. The total variance of structure obtained in the 5 factor is 60.43%. After that, Confirmatory Factor Analysis was carried out on the other half of the data set. The goodness of fit values for the tested models were acceptable. The Cronbach α internal consistency coefficient for the whole scale was .95, while the Cronbach α internal consistency coefficients for the subscales range between .78 and .96. It is concluded that the findings on validity and reliability indicate that the final form can measure divorce predictors.

Keywords: Divorce, Divorce Predictors, Gottman couple therapy

Giriş

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) verilerine göre 1995 ile 2016 yılları arasında ham boşanma oranları 33 üye ülkeden 12'sinde artış gösterirken 18'inde azalma göstermiştir. Türkiye de boşanma oranları artan ülkeler arasındadır. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2005 verilerine göre boşanan çift sayısı 95.895 iken 2017 yılında bu sayı %34 oranında artarak 128.411'a yükselmiştir. Bu artış nüfus artışı kontrol altında tutulduğunda ise son 12 yılda boşanma oranlarında %19'luk bir artışın olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere OECD üyesi ülkelerin çoğunda boşanma konusunda azalma görülürken ülkemizin dâhil olduğu 12 ülkede boşanma oranları artmaktadır.

Boşanmayla ilgili araştırma raporları incelendiğinde alkol bağımlılığı, fiziksel şiddet, kök aile ile ilişkiler, sorumsuzluk ve ilgisizlik, aldatma, sosyo-ekonomik yetersizlik, akıl hastalığı gibi nedenler ilk sıralarda yer almaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011, 2014; TÜİK, 2016, Yıldırım, 2004). Ayrıca, bireyler evlilik konusunda beklentilerin karşılanmaması, evlilikte uyumun olmaması, aile içinde sevgi ve ait olma gibi ihtiyaçların yeterince yerine getirilmemesi gibi durumlar nedeniyle boşanma kararı alabilmektedir (Aydın ve Baran, 2010; Gardner ve Oswald, 2006; Uğur, 2014). Başka bir çalışmada ise boşanmış bireylerin evlilikleri sırasında eşleri ile sosyal aktivite ve paylaşımlarının düşük olmasının ve eşlerin birbirlerini tanıyamamalarının boşanma konusunda etkili faktörler olduğu raporlanmıştır (Çicek, 2014). Uzunoglu (2016) ise hukuki boşanma nedenlerinden şiddetli geçimsizliğin %76.7 oranıyla en yüksek boşanma nedeni olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde eşlerin çatışma çözme becerilerinin ve ilişki kalıplarının evlilik uyumunun ve boşanmanın önemli bir yordayıcısı olduğu görülmektedir (Firestone ve Catlett, 1999; Gottman, 1994; Karney ve Bradbury, 1995; Levenson, Carstensen ve Gottman, 1993; Malkoç, 2001; Prado ve Markman, 1999). Görüldüğü üzere alan yazında boşanma nedenleri ile ilgili birçok araştırma mevcuttur. Ancak boşanma nedenleri konusunda Gottman çift terapisi ayrı bir öneme sahiptir. Bu noktada Gottman çift terapisinden kısaca bahsetmekte yarar vardır.

John Gottman ve Robert Levenson 1983 yılında kurdukları evlilik araştırma laboratuvarında (Sevgi Laboratuvarı) yeni evliler (Gottman, Coan, Carrere, ve

Swanson, 1998), genç çiftler (Levenson ve Gottman, 1985), orta yaşlı çiftler (Levenson, Carsatensen, ve Gottman, 1994), okul çağı çocuğu olanlar (Gottman, Katz, ve Hooven, 1996), yeni evlilerden yaşlı çiftlere kadar değişkenlik gösteren çiftler (Gottman, 1994) gibi kapsamlı bir örneklem grubunu incelemişler ve elde edilen bulgular doğrultusunda boşanma göstergelerini ortaya koymuşlar ve bu kapsamda Gottman çift terapisini geliştirmişlerdir (Babcock, Gottman, Ryan, ve Gottman, 2013; Barnacle, ve Abbott, 2009; Gottman, Shapiro ve Parthemer, 2004; Shapiro, ve Gottman, 2005; Shapiro, Nahm, Gottman ve Content, 2011). Sevgi laboratuvarında elde edilen bulgular doğrultusunda iyi bir evlilikte olması gereken kıstaslar belirlenmiş ve bu kıstaslar “Güçlü İlişki Evi” teorisinde birleştirilmiştir. Gottman temelli çalışmalarda ailede bu kıstasların geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Babcock, Gottman, Ryan, ve Gottman, 2013; Barnacle, ve Abbott, 2009; Gottman, Shapiro ve Parthemer, 2004; Shapiro, ve Gottman, 2005; Shapiro, Nahm, Gottman ve Content, 2011). Bu kıstasların en önemlisi ise eşler arası çatışma modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Gottman “Sevgi Laboratuvarı” araştırmalarında çiftlerin çatışmaları sırasında kullandıkları olumsuz kalıpların boşanmaya neden olduğu sonucuna varmıştır. Bu kalıplardan özellikle dördünün çiftler tarafından kullanılması boşanmaya neden olabilmektedir. Gottman bu kalıpları “Mahşerin Dört Atlısı” olarak nitelendirmiş ve dört atlı kısaca şu şekilde kavramsallaştırılmıştır (Gottman ve Gottman, 2012; Gottman ve Silver, 2015). Eleştiri: Olaylar hakkında konuşmak yerine genel olarak eşin ve eşin karakterine ilişkin olumsuz ifadelerin dile getirilmesidir. Savunuculuk: Çiftlerden birinin hiçbir şekilde problemler konusunda sorumluluk almaması ve her zaman “ben masumum” ifadesini kullanmasıdır. Aşağılama: Çiftlerden birinin kendini diğerinden üstün görmesidir ve boşanma durumunun en önemli yordayıcısıdır. Mutlu evliliklerde aşağılama kazası hiç yoktur. Duvar örme: Çiftlerden dinleyici olanın gerek fiziksel gerekse zihinsel bakımdan kendini etkileşimden geri çekmesidir. Genellikle erkeklerin kadınlara göre duvar örme olasılığı daha yüksektir.

Gottman, mahşerin dört atlısının yanı sıra sert başlangıçlar ve onarma girişimlerinin başarısızlığı konularının da boşanma açısından önemli birer gösterge olduğunu ortaya koymuştur. Sert başlangıçlar eşlerden birinin tartışmaya sert bir şekilde giriş yapmasıdır. Sert başlangıç yapan eş

tartışmaya yüksek sesle ve saldırgan bir biçimde, ya da eşini aşağılayan bir cümle ile başlar. Bu durum basit tartışmaların bile giderek büyüyerek kavgaya dönüşmesine neden olur. Onarma girişimlerinin başarısızlığı ise çiftlerden birinin çatışmaların ya da anlaşmazlıkların ardından diğerine yaklaşması karşısında aldığı olumsuz tepkilerdir. Gottman çift terapisinin amacı çiftlerin tartışmalardan kaçınmalarına yardım etmek değildir. Bunun yerine amaç, çiftlerin kaçınılmaz kavgalarını, yanlış anlaşılmalarını, incinen duygularını işlemeye ve ilişkiyi onarabilme becerilerini geliştirmelerine yardım etmektir (Gottman ve Gottman, 2012; Gottman ve Silver, 2015).

Gottman'a göre iki boşanma göstergesi daha bulunmaktadır. Bunlardan biri ortak anlam yaratamamaktır. Ortak anlam; gelenekler, ritüeller, rol veya semboller üzerinden çiftin paylaştığı bir değerler sistemi anlamına gelir. Bununla birlikte eşlerin birbirlerini ve ihtiyaçlarını tanıma düzeyleri de boşanmayı yordayan faktörler arasındadır. Bu durum Gottman tarafından sevgi haritaları olarak kavramsallaştırılmıştır. Sevgi haritaları en temelde çiftlerin birbirlerinin ihtiyaçlarının farkında olması anlamına gelir (Gottman ve Gottman, 2012; Gottman ve Silver, 2015). Gottman güçlü ilişki evi modeli kapsamında ele alınan bu sekiz yapının boşanma ve evlilik uyumu ile ilişkisi birçok araştırma sonucunda ortaya konmuştur (Archuleta, Grable ve Britt, 2013; Fowler ve Dillow, 2011; Hollman ve Jarvis, 2003; Lute, 2015).

Alanyazında boşanmanın tahmin edilmesi üzerine bazı ölçme araçlarının geliştirildiği görülmektedir. Örneğin Gottman her bir boşanma göstergesini ölçümleyen anket formları geliştirmiştir (Gottman, 1994a, Gottman, 1994b). Ancak geliştirilen formlarda faktörleştirme çalışması yapılmamıştır. Bundan başka Gottman modelini temel alan iki ölçek çalışması (Fowler ve Dillow, 2011; Lute, 2015) yapılmış ve boşanma gösterleri mahşerin dört atlısı olarak tanımlanan özelliklerle sınırlı kalmıştır. Bilindiği kadarıyla alanyazında Gottman boşanma göstergelerini bir bütün olarak ele alan bir ölçme aracı yoktur. Türkiye'de ise boşanmayı tahmin etmede kullanılabilecek bir ölçme aracına rastlanılmamıştır. Evlilik ve boşanma üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde genel olarak evlilik uyumu kavramının kullanıldığı ve ölçümlerde evlilik uyumu ölçeğinin kullanıldığı görülmektedir (Çelik ve Tümkaya, 2012; Erbek, Beştepe, Akar, Eradamlar, ve Alpkan, 2005; Tutarel-

Kışlak, ve Çabukça, 2002; Tüzer ve diğerleri, 2010). Evlilik uyumu her ne kadar boşanma ile ilgili bir öngörü sağlıyor olsa da kuramsal anlamda doğrudan boşanma göstergelerini ölçen bir ölçme aracı değildir. Bu çalışmada Gottman'ın boşanma göstergesi olarak tanımladığı tüm değişkenler dikkate alınarak önceki ölçeklerden daha kapsamlı bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu sayede geliştirilen Boşanma Göstergeleri Ölçeği (BGÖ) ile birlikte alan yazında önemli bir yer tutan Gottman modeli Türk örnekleminde test edilmesi hedeflenmiştir.

Araştırma Yöntemi

Araştırma Grubu

Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmaları için madde sayısının minimum 5 katı katılımcı sayısına ulaşılması önerilmektedir (Nunnally ve Bernstein, 1994). Araştırma kapsamında 94 maddelik bir uygulama formu oluşturulduğundan ölçek geliştirme süreci için 500 kişilik bir araştırma grubuna ulaşılmıştır. Erişilen 500 kişilik grup madde sayısının 5 katından fazla olduğundan dolayı katılımcı sayısının yeterli olduğu söylenilebilir. Katılımcıların seçiminde ise uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yönteminde mevcut, gönüllü veya kolaylıkla erişilebilen insanlar örnekleme alınır (Johnson ve Christensen, 2014). Veriler katılımcılardan yüz yüze, posta ve google drive yolu ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında Türkiye'nin 51 ilinden 313 kadın (%62.06) ve 187 (%37.04) erkek olmak üzere 500 katılımcıya ulaşılmıştır. Katılımcıların yaşları 18 ile 81 arasında değişmektedir. ($\bar{X} = 35.54$, $S_s = 8.49$). Katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri ise 500 TL ile 50000 TL arasında değişmektedir ($\bar{X} = 4296$, $S_s = 3447.43$). Katılımcıların 394'ü çocuk sahibi iken (%78.80), 104'ü (%21.20) çocuk sahibi değildir. Katılımcıların 315'i severek/ anlaşmalı (%63.30), 183'i görücü usulü ile (%36.70) evlenmiştir. Katılımcıların 386'sı evli (%77.20) 113'ü boşanmıştır (%22.80). Evli katılımcıların 228'i boşanmayı hiç düşünmediğini (%45.80), 133'ü nadiren düşündüğünü (%26.70), 35'i ise sık sık düşündüğünü (%7.00) ifade etmiştir.

Veri Toplama Araçları

Ölçme paketinde “Boşanma Göstergeleri Ölçeği” dışında yine araştırmacılar tarafından geliştirilen cinsiyet, medeni durum, yaş, aylık gelir, aile yapısı, evlilik türü, evlilikte mutluluk ve boşanmayı düşünme gibi soruların bulunduğu kişisel bilgi formu yer almıştır.

Madde Yazım Süreci

Öncelikle Türkiye'nin 4 farklı ilinden boşanmış kişilerden oluşan 10 kişi ile mülakat yapılarak nitel veri toplanmıştır. Mülakatlarda veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Nitel çalışmada elde edilen bulgular ve ilgili alanyazın doğrultusunda 102 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Son olarak oluşturulan ölçek formu PDR alanında doktora yeterlik derecesine sahip ve aile danışmanlığı dersi almış ve ölçek geliştirme konusunda tecrübeli 3, ölçme değerlendirme uzmanı olan 1 ve PDR alanında doktora derecesine sahip 1 uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların her bir maddeyi 1 ile 10 arasında puanlamaları istenilmiştir. Ortalaması 9 ve üzerinde olan maddeler uygun olarak kabul edilmiştir. Ölçeğin elde edilen deneme formu dil açısından anlaşılabilirliğinin incelenmesi amacı ile 10 evli kişiye bireysel olarak uygulanmıştır. Tüm bu çalışmaların ardından 94 maddeli bir deneme formu ortaya konulmuştur.

Verilerin Analizi

Ölçeğin faktör yapısını ortaya koymak amacıyla öncelikle veri seti ikiye ayrılmıştır. Ardından veri setinin ilk yarısına (n=250) açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Daha sonra ortaya çıkan faktörlerin doğrulanması amacıyla veri setinin diğer yarısıyla (n=250) doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin nihai formu elde edildikten sonra tüm veri seti ile (n=500) araştırmanın demografik değişkenleriyle ilgili olarak *t*-testi ve ANOVA yapılmıştır.

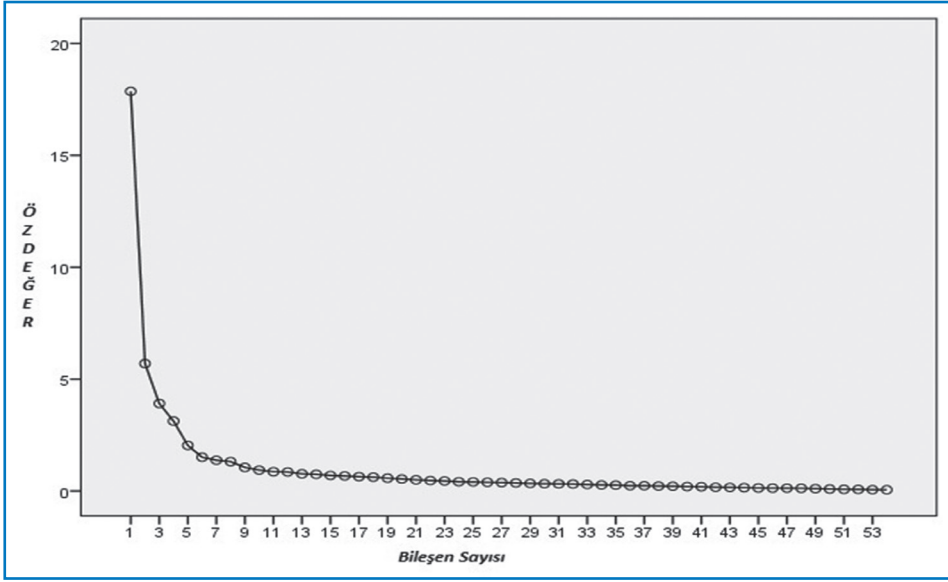
Bulgular

Yapı Geçerliği Çalışması Açımlayıcı faktör analizi

BGÖ'nin yapı geçerliğini araştırmak amacıyla öncelikle açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla öncelikle örneklem büyüklüğü incelenmiştir. Açımlayıcı faktör analizi için gerekli olan örneklem büyüklüğünü ortaya koymak için Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliği testi yapılmıştır. BGÖ ölçeğine ait KMO değeri .87 olarak bulunmuştur. Bu durum iyi bir örneklem büyüklüğüne ulaşıldığını göstermektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014; Şencan, 2005). Bununla birlikte veri setinin faktör çıkarmaya uygun bir veri seti olup olmadığının belirlenmesi amacı ile yapılan Bartlett küresellik testi sonuçları veri setinin faktör çıkarmaya uygun olduğunu (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014; Şencan, 2005) göstermektedir ($p < .001$).

Açımlayıcı faktör analizi temel bileşenler analizi yöntemi (Tabachnick ve Fidell, 2007) ile yapılmıştır. En sık kullanılan faktörleştirme tekniklerinden olan temel bileşenler analizi veri setinden en yüksek varyansı ortaya çıkarmaya olanak verir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Ayrıca açımlayıcı faktör analizinde faktörleri isimlendirmede kolaylık sağlayan varimax döndürme yöntemi (Çokluk, Şekercioğlu, Büyüköztürk, 2014) kullanılmıştır.

Açımlayıcı faktör analizi sürecinde her bir madde için faktör yük değeri $> .45$, ortak faktör varyansı $> .30$ koşulları gözetilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Açımlayıcı faktör analizi yapılırken ilk olarak kuramsal olarak öngörülen 8 faktörle analiz gerçekleştirilmiştir. Ancak devam eden analizler sonucunda özdeğerleri (eigenvalue) 1'den büyük olan beş faktörlü ve 54 maddelik bir yapıya ulaşılmıştır. Elde edilen ölçeğin faktör öz değerleri, varyans ve yığımlı varyans değerleri Tablo 1'de yamaç birikinti grafiği **Şekil 1**'de verilmiştir.

Şekil 1: Yamaç birikinti grafiği

Tablo 1: Faktör Öz Değerleri, Varyans ve Yığılımlı Varyans Değerleri

Bileşen	Özdeğer	Varyans	Yığılımlı Varyans
1	17.86	33.08	33.08
2	5.70	10.55	43.63
3	3.91	7.24	50.87
4	3.12	5.79	56.66
5	2.04	3.77	60.43

Tablo 1'de görüldüğü üzere beş faktörlü yapı toplam varyansın %60.43'unu açıklamaktadır. Faktörlerin öz değerleri ise sırası ile 17.86, 5.70, 3.91, 3.12 ve 2.04 şeklindedir. Ölçekte kalan maddelerin faktörlere dağılımı Tablo 2'de verildiği gibidir.

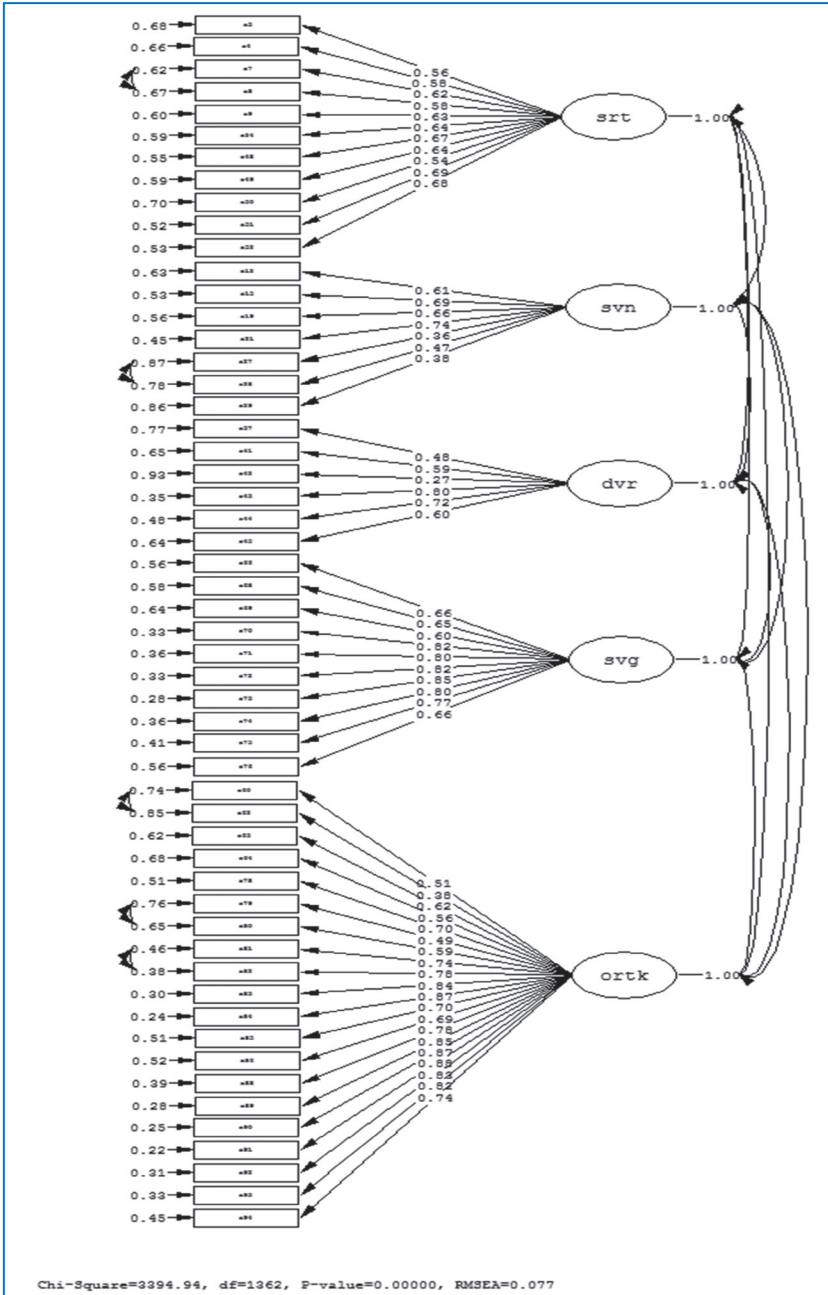
Tablo 2: Maddelerin faktörlere dağılımı ve ortak faktör varyansları

Madde Numarası	Ortak Anlam ve Affetme	Sevgi Haritası	Negatif Çatışma Davranışları	Duvar Örne	Savunma	Ortak Faktör Varyansı
s92	.84					.78
s91	.83					.77
s82	.83					.76
s90	.82					.75
s84	.82					.78
s93	.79					.69
s81	.79					.69
s89	.77					.73
s64	.73					.59
s83	.73					.67
s63	.71					.59
s94	.71					.62
s85	.70					.60
s78	.70					.57
s80	.66					.50
s86	.65					.55
s88	.62	.45				.59
s60	.61					.54
s62	.57					.48
s79	.57					.47
s73		.83				.73
s72		.82				.72
s74		.80				.73
s70		.78				.68
s71		.77				.63
s75		.74				.61
s68		.73				.61
s76		.67				.56
s69		.69				.53
s66		.69				.59
s8			.75			.70
s9			.71			.57
s24			.68			.65
s48			.67			.67
s3			.66			.49
s7			.62			.57
s52			.54			.62
s4			.53			.44
s51			.49			.58
s50			.48			.49
s49			.52			.51
s43				.81		.67
s44				.77		.62
s45				.76		.60
s41				.71		.53
s37				.67		.58
s42				.45		.47
s27					.76	.64
s29					.74	.65
s28					.73	.65
s19					.51	.46
s21					.48	.51
s12					.45	.46
s15					.45	.42

Tablo 2'de görüldüğü üzere maddelerin faktör yük değerleri. 84 ile. 45 arasında, ortak faktör varyansları ise. 42 ile. 78 arasında değişmektedir. Ölçekte yer alan birinci faktörde bulunan maddeler kuramsal olarak onarma girişimleri ve ortak anlam boyutlarını kapsamaktadır. Bu nedenle birinci faktör “Ortak Anlam Yaratma ve Affetme” boyutu olarak tanımlanmıştır. İkinci faktör ise kuramsal olarak sevgi haritaları boyutunu kapsamaktadır. Bu nedenle ikinci faktör “Sevgi Haritaları” olarak tanımlanmıştır. Üçüncü faktör negatif çatışma türleri olan eleştiri, aşağılama ve sert başlangıçlar boyutlarını kapsamaktadır. Bu nedenle bu faktöre “Negatif Çatışma Davranışları” ismi verilmiştir. Dördüncü faktör kuramsal olarak duvar örme boyutunu kapsamaktadır. Bu nedenle bu faktör “Duvar Örme” olarak isimlendirilmiştir. Son faktör olan beşinci faktör ise kuramsal olarak savunma boyutunu içeren soruları kapsadığı için bu faktöre “Savunma” ismi verilmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizi.

250 kişilik ikinci veri seti ile yapılan DFA sonucunda hata varyanslarının. 90 değerinin altında olduğu, tüm t değerlerinin ise anlamlı olduğu görülmüş ve $\chi^2 = 3952.24$ ($p < .001$), $\chi^2/sd = 2.89$, NNFI = .90, GFI = .63, CFI = .94, RMSEA = .08, SRMR = .09, IFI = .94 olarak bulunmuştur. DFA sonucunda ortaya çıkan modifikasyon önerileri kuramsal olarak incelendiğinde ilgili maddelerin benzer durumları ölçtükleri, dolayısıyla maddeler arasında gizil bir ilişkinin kabul edilebilir olacağı görülmüş ve modifikasyon önerileri dikkate alınmıştır. İlgili modifikasyonlar gerçekleştirildikten sonra Ki-kare değeri 3394.94 ve serbestlik derecesi ise 1362 olarak tespit edilmiştir. $\chi^2 = 3394.94$ ($p < .001$), $\chi^2/sd = 2.49$, NNFI = .95, GFI = .77, CFI = .95, RMSEA = .07, SRMR = .09, IFI = .95 olarak bulunmuştur.

Şekil 2: BGÖ Yapısal Eşitlik Modeli ve Standart Değerleri

İlgili gözlenen değişkenin gizil değişken açısından önemini ortaya koyan önemli bir ölçüt her bir gözlenen değişken gizil değişkendeki değişimin ne kadarını açıklayabildiğini ortaya koyan R^2 değeridir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Modele ilişkin t değerleri incelendiğinde tüm gözlenen değişkenlerin gizil değişken tarafından .01'lik anlamlılık düzeyinde yordandığı görülmektedir. Standardize değerler ve BGÖ modeli şekil 2'te; t ve R^2 değerleri ise Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3: BGÖ Maddelerine İlişkin t ve R^2 Değerleri

Madde Numarası	t	R^2
s60	8.51	0.26
s62	6.21	0.15
s63	10.70	0.38
s64	9.58	0.32
s78	12.62	0.49
s79	8.10	0.24
s80	10.20	0.35
s81	13.49	0.54
s82	14.77	0.62
s83	16.33	0.70
s84	17.31	0.76
s85	12.53	0.49
s86	12.37	0.48
s88	14.61	0.61
s89	16.54	0.72
s90	17.16	0.75
s91	17.73	0.78
s92	16.17	0.69
s93	15.72	0.67
s94	13.63	0.55
s66	11.60	0.44
s68	11.23	0.42
s69	10.18	0.36
s70	15.66	0.67
s71	15.05	0.64
s72	15.53	0.67
s73	16.50	0.72
s74	15.00	0.64
s75	14.13	0.59
s76	11.52	0.44
s3	9.16	0.32
s4	9.55	0.34

s7	10.30	0.38
s8	9.43	0.33
s9	10.60	0.40
s24	10.70	0.41
s48	11.45	0.45
s49	10.82	0.41
s50	8.81	0.30
s51	11.94	0.48
s52	11.73	0.47
s37	7.26	0.23
s41	9.27	0.35
s42	3.99	0.08
s43	13.59	0.65
s44	11.89	0.52
s45	9.41	0.36
s12	9.76	0.37
s15	11.34	0.47
s19	10.90	0.44
s21	12.64	0.55
s27	5.41	0.13
s28	7.17	0.22
s29	5.66	0.14

Analiz sonuçlarında görüldüğü üzere 42. maddenin (“Bazen bir süre evden ayrılmamın iyi olacağını düşünüyorum”) *t* değeri uygun olmasına rağmen ($3.29 > 2.58$; $p < .01$) hata varyansı .93 ve R^2 değeri 0.08 çıkmıştır. Ayrıca 42. Madde kuramsal olarak önemli bir madde olmasından ve açımlayıcı faktör analizi sonucunda faktör yük değeri. 44 ve ortak varyansı. 47 olduğundan dolayı maddenin ölçekte kalmasına karar verilmiştir.

Güvenirlilik Analizi

BGÖ'nün güvenilirliğinin belirlenmesi için Cronbach α iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. BGÖ'nün Cronbach α iç tutarlılık katsayısı, toplam veri setinde bulunan 500 kişilik örneklem grubunun verileriyle ortaya konulmuştur. Ölçeğin 500 kişilik veri seti için Cronbach α değerleri sırası ile “ortak anlam ve affetme” boyutu için .96, “sevgi haritası” boyutu için .92, “negatif çatışma davranışları” boyutu için .88, “duvar örme” boyutu için .78, “savunma” boyutu için .80 ve toplam puan için .95 olarak bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın amacı Gottman çift terapisine dayalı bir boşanma göstergeleri ölçeği geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda alan yazında ölçek geliştirme sürecinde izlenmesi önerilen basamaklar takip edilmiştir (DeVellis, 2012). Ölçek geliştirme süreci ilk olarak madde yazımı aşamasıyla başlamıştır. Hem alan yazın hem de boşanmış bireylerle gerçekleştirilen görüşme sonuçları ve uzman görüşleri dikkate alınarak madde havuzu oluşturulmuştur. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 60.43'ünü açıklayan 54 maddeden oluşan beş faktörlü bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçekte yer alan maddelere ait faktör yüklerinin ise kabul edilebilir değerlerin üzerinde olduğu görülmüştür. Ayrıca, ölçeğin açımlayıcı faktör analizi ile elde edilen faktör yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tespit edilen uyum indekslerinin de iyi uyuma işaret ettiği dikkate alındığında BGÖ'nün yapı geçerliliğini sağladığı söylenebilir. Ayrıca alt faktörlere ve ölçeğin tamamına ait Croncach α değerleri ölçeğin güvenilirlik kıstaslarını sağladığını göstermektedir.

Ölçeğin alt faktörleri kuramsal olarak ele alındığında Gottman çift terapisinde farklı başlıklar altında ifade edilen aşığılama, eleştiri ve sert başlangıçlar bu ölçekte aynı alt boyutta faktörleşmiştir. Her ne kadar bu üç boyut farklı başlıklar altında kavramsallaştırılmış olsa da bu üç boyutun çatışmalarda saldırganlığı ifade ettiği görülecektir. Herrin (2009), tartışmalara sert başlangıç yaparak başlayan çiftlerin aynı zamanda suçlayıcı bir dil kullandıklarını ifade etmektedir. Ayrıca eleştiri ve aşığılama ile ilerleyen tartışmaların büyük olasılıkla sert başlangıçlarla başladığı ifade edilmektedir (Gottman, 1999; Gottman ve Silver, 2015). Bununla birlikte Lute (2015) mahşerin dört atlısı (aşığılama, eleştiri, duvar örme, savunma) anketini faktörleştirme çalışmasında kuramsal olarak eleştiri ve aşığılama alt boyutlarının iç içe geçtiği ve anlamlı şekilde ayrılmadığı sonucuna varmıştır. Ölçekte yer alan diğer alt faktörler ise Gottman modeli ile uyumlu çıkmıştır. Ayrıca ortak anlam ve affetme ile sevgi haritaları faktörleri çiftlerin ilişkilerinde pozitif değerleri ifade etmektedir. Yani bu faktörlerden yüksek puan alan kişilerin boşanma riskleri düşüktür. Bu nedenle ölçekte toplam puan alınırken bu maddelere verilen yanıtların ters kodlanması gerekmektedir. Bununla birlikte negatif çatışma davranışları,

duvar örme ve savunma faktörlerinden yüksek puan alan kişilerin boşanma riski de yüksektir. Bu nedenle toplam puan alınırken bu boyutlardan alınan puanların olduğu gibi girilmesi gerekmektedir.

Tüm bu bulgular bir arada düşünülünce BGÖ'nün Gottman çift terapisi modeli temelinde kuramsal açıdan desteklenen bir ölçek olduğu görülecektir. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerlik sonuçlarının oldukça yeterli olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2007; Tabachnick ve Fidell, 2007). Bu bulgu Gottman çift terapisi modelinin öngörülerinin bir bölümünün Türk kültüründe doğrulandığı söylenilebilir. Bununla birlikte Gottman çift terapisi modelinde yer alan müdahaleye yönelik tekniklerin işlevselliğinin de Türk örneğinde sınanması faydalı olacaktır. Bu durum deneysel araştırmalar ile sağlanabilir. Bu nedenle çiftler üzerine yapılan çalışmalarda Gottman çift terapisi temelli psiko-eğitim programları tasarlanarak yapılacak deneysel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi aileler ile doğrudan temasa sahip bakanlıkların BGÖ'yi tarama faaliyetlerinde kullanması yararlı olabilir. Aile danışmanlığı üzerine çalışan alan çalışanları bu ölçeği bireyi tanıma aracı olarak kullanabilirler. Ölçekten elde edilen puanlar vaka formülasyonu ve müdahale planı hazırlanmasına katkı sağlayabilir. Okullarda velilere yönelik olarak yapılacak tarama amaçlı çalışmalarda bu ölçeğin kullanılması faydalı olacaktır. Velilerin ölçekten aldıkları puanlar değerlendirilerek okullarda psiko-eğitim programları düzenlenebilir.

Son olarak, bu araştırmada yalnızca Gottman modeli esas alınmıştır. İleride yapılacak olan araştırmalarda farklı aile danışmanlığı modelleri kullanılabilir. Ayrıca TÜİK (2016) verilerine göre boşanma nedenleri arasında kök ailelerle olumsuz ilişkiler önemli boşanma nedenleri olarak görülmektedir. Bu araştırmada bu gibi kültürel değişkenler incelenmemiştir. Bunun nedeni Gottman modeline göre çatışmaların nedenlerinden çok nasıl gerçekleştiğinin önemli olmasıdır (Gottman, 1994b; Gottman ve Gottman, 2012). Bununla birlikte Türk kültürünün ilişkisel benlik kurgusuna (Kağıtçıbaşı, 2007) sahip olduğu düşünüldüğünde kök aile ile ilişkilerin de boşanma göstergeleri kapsamında ele alınması gerektiği düşünülebilir.

Kaynakça

- Archuleta, K. L., Grable, J. E., ve Britt, S. L. (2013). Financial and relationship satisfaction as a function of harsh start-up and shared goals and values. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 24(1), p. 3.
- Aydın, O., ve Baran, G. (2010). Toplumsal değişme sürecinde evlenme ve boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), ss. 117-126.
- Babcock, J., Gottman, J., Ryan, K. ve Gottman, J., (2013). A component analysis of a brief psycho-educational couples' workshop: One-year follow-up results. *Journal Of Family Therapy*, 35(3), pp. 252-280. Doi: 10.1111/1467-6427.12017
- Barnacle, R. ve Abbott, D. (2009). Couple and relationship education update: the development and evaluation of a Gottman-based premarital education program: a pilot study. *Journal Of Couple ve Relationship Therapy*, 8(1), pp. 64-82. Doi: 10.1080/15332690802626734
- Boşanma nedenleri araştırması. (2009). T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ankara
- Büyüköztürk, Ş. (2007). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. 8. basım. Ankara: PEGEM Akademi Yayıncılık.
- Çiçek, Z. (2014). Boşanmanın sosyolojik analizi: Denizli kenti örneği. (Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi SBE, Denizli.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları. Ankara: PEGEM Akademi Yayıncılık.
- DeVellis, R. F. (2003). *Scale development: Theory and applications*. United States: Sage Publications.
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N. ve Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), ss. 39-47.
- Firestone, R. W., ve Catlett, J. (1999). *Fear of intimacy*. American Psychological Association.
- Fowler, C. ve Dillow, M., (2011). Attachment dimensions and the four horsemen of the apocalypse. *Communication Research Reports*, 28(1), pp. 16-26. Doi: 10.1080/08824096.2010.518910

- Gardner, J., ve Oswald, A. J. (2006). Do divorcing couples become happier by breaking up?. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 169(2), pp. 319-336. Doi: 10.1111/j.1467-985X.2006.00403.x
- Gottman, J. M. (1994a). A theory of marital dissolution and stability. *Journal of Family Psychology*, 7(1), pp. 57-75.
- Gottman, J. M. (1994b). The roles of conflict engagement, escalation and avoidance in marital interaction: A longitudinal view of five types of couples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61 (1), pp. 6-15. Doi:10.1037/0022-006X.61.1.6
- Gottman, J. M. (1999). *The marriage clinic: A scientifically based marital therapy*. New York: Norton.
- Gottman, J. M., (2000). *Marital therapy: A research- based approach. Assessing a marriage*. California: Gottman Institute.
- Gottman, J. M. (2014). *What predicts divorce?: The relationship between marital processes and marital outcomes*. New York: New York Psychology Press.
- Gottman, J. M., Coan, J., Carrere, S. ve Swanson, C. (1998). Predicting marital happiness and stability from newlywed interactions. *Journal of Marriage and the Family*, pp. 5-22. Doi: 10.2307/353438
- Gottman, J. M. ve Gottman, J.S. (2012). *Çiftler arasında köprüyü inşa etmek: Gottman çift terapisi eğitimi 1. düzey kitabı*. İstanbul: Psikoloji İstanbul.
- Gottman, J. M., Katz, L. F. ve Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. *Journal of Family Psychology*, 10(3), pp.. 243-268
- Gottman, J. M. ve Krokoff, L. J. (1989). Marital interaction and satisfaction: a longitudinal view. *Journal of consulting and clinical psychology*, 57(1), p. 47. Doi:10.1037/0022-006X.57.1.47
- Gottman, J., Shapiro, A. ve Parthemer, J. (2004). Bringing baby home: a workshop for new and expectant parents. *International Journal Of Childbirth Education*, 19(3), pp. 28-30 3p.
- Gottman, J. ve Silver, N. (2014). *Aşk nasıl sürdürülür. Aşk laboratuvarından sırlar*. (çev. S.S.Gül) İstanbul: Varlık Yayınları.

- Gottman, J. ve Silver, N. (2015). Evliliği sürdürmenin yedi ilkesi.(çev. S.S. Gül) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Herrin, T. C. (2009). The Analysis of an Integrated Model of Therapy Using Structural and Gottman Method Approaches: A Case Study. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Utah State University, Utah. <https://digitalcommons.usu.edu/etd/368>
- Holman, T. B. ve Jarvis, M. O. (2003). Hostile, volatile, avoiding, and validating couple-conflict types: An investigation of Gottman's couple-conflict types. *Personal Relationships*, 10(2), pp. 267-282. Doi:10.1111/1475-6811.00049
- Johnson, B. ve Christensen, L. (2014). Eğitim araştırmaları: Nitel, nicel ve karma yaklaşımlar. (S.B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Kağıtçıbaşı, Ç., (2007). Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karney, B. R. ve Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability. A review of theory, method and research. *Psychological Bulletin*, 118, ss. 3-34.
- Levenson, R. W., Carstensen, L. L. ve Gottman, J. M. (1993). Longterm marriage: Age, gender and satisfaction. *Psychology and Aging*,5, pp.. 301-313.
- Levenson, R. W., Carstensen, L. L. ve Gottman, J. M. (1994). Influence of age and gender on affect, physiology and their interrelations: A study of long-term marriages.*Journal of Personality and Social Psychology*, 67(1), pp. 56-68.
- Levenson, R. W.ve Gottman, J. M. (1985). Physiological and affective predictors of change in relationship satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), pp. 85-94.
- Lute, M. (2015). The relationship between Gottman's Four Horsemen of the Apocalypse, mindfulness, and relationship satisfaction. (Doktora Tezi). Indiana University, Pensilvanya.
- Malkoç, B. (2001). The relationship between communication patterns and marital adjustment. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nunnally, J. C. ve Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*.New York: McGraw Hill.

- Prado, L. M. ve Markman, H. J. (1999). Unearthing the seeds of marital distress: What we have learned from married and remarried couples. In M. Cox ve J. Brooks Gun (Ed.), *Conflict and cohesion in families: Causes and consequences*. (2ndEdition)(pp. 84-105) Mahwah, New Jersey: Earlbaum.
- Shapiro, A. ve Gottman, J. (2005). Effects on marriage of a psycho-communicative-educational intervention with couples undergoing the transition to parenthood, evaluation at 1-year post intervention. *Journal of Family Communication*, 5(1), pp. 1-24.
- Shapiro, A., Nahm, E.Y., Gottman J.M., ve Content, K., (2011). Bringing baby home together: Examining the impact of a couple-focused intervention on the dynamics within family play. *American Journal of Orthopsychiatry*. Doi: 10.1111/j.1939-0025.2011.01102.x
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. New York: Pearson Education.
- Tutarel-Kışlak, Ş.ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum*, 2(5), ss. 35-42.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2016). Aile yapısı araştırması. Erişim tarihi: 10.09.2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>
- Tüzer, V., Tuncel, A., Göka, S., Bulut, S. D., Yüksel, F. V., Atan, A., ve Göka, E. (2010). Marital adjustment and emotional symptoms in infertile couples: gender differences. *Turkish Journal Of Medical Sciences*, 40(2), pp. 229-237. Doi:10.3906/sag-0901-17
- Uğur, S.B. (2014). Boşanma sürecinin akademisyen kadınlar üzerine etkileri (Akdeniz Üniversitesi örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, SBE, Antalya.
- Uzunoglu, N. (2016). Türkiye’de boşanma nedenleri: Bolu ili örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, SBE, Bolu.
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de boşanma ve sebepleri. *Bilgi / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), ss. 59-81. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/bilgi/issue/25396/267974>

SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİLERİNİN KPSS'YE HAZIRLIK SÜREÇLERİNİN SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNE YANSIMALARI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Doğa BAŞER¹

Öz

Bu çalışmanın amacı Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. sınıf Öğrencilerinin KPSS'ye hazırlık süreçlerinin sosyal hizmet eğitimi bağlamında ne anlam ifade ettiğinin belirlenmesidir. Çalışma nitel araştırma tasarımına uygun olarak şekillendirilmiş ve çalışmada fenomenolojik yaklaşımın "tanımlayıcı fenomenoloji" biçimi kullanılmıştır. Çalışma grubu olarak 2018 senesinde KPSS'ye girecek olan Selçuk Üniversitesi Sosyal hizmet bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencileri dikkate alınmıştır. Veriler araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmacı tarafından oluşturulan yapılandırılmış açık uçlu görüşme formu ile toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniğı kullanılmıştır. Sosyal hizmet öğrencileri KPSS'yi zorunluluk, garanti ve kısa yol olarak değerlendirmektedir. KPSS ile ilgili duygu boyutunda "umut", "stres", "korku" ve "hayal kırıklığı" temaları, düşünce boyutunda ise "zor", "gereksiz" ve "ne yapacağız?" temaları vurgulanmıştır. KPSS'ye hazırlık sürecinin teorik derslerine etkisine yönelik öğrencilerin "sınav haftası", "etkilemedi" "yoğunluk", "vicdan azabı", "derste test" ve "odaklanamama" temalarına odaklandıkları görülmektedir. KPSS'ye hazırlık sürecinin sosyal hizmet uygulaması sürecine etkisine yönelik ise "yoğunluk", "önce staj", "odaklanamama", "test çözme" temalarının vurgulandığı görülmektedir. Sonuç ve tartışma bölümünde KPSS dışı alternatif kariyer olanakları, sosyal hizmet uzmanı istihdam imkanlarının araştırılması, KPSS sürecinde olan sosyal hizmet öğrencilerine danışmanlık verilmesi ve psikolojik destek noktasında yönlendirilmesi, mesleki bilgiyi ölçecek soruların KPSS sınavına dahil edilmesi konularına değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Hizmet Eğitimi, İstihdam, Nitel Araştırma, Sınav Kaygısı, Sosyal Hizmet Uygulaması.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: dogabaser@selcuk.edu.tr

REFLECTIONS OF SOCIAL WORK STUDENTS' KPSS PREPARATION PROCESS ON SOCIAL WORK EDUCATION: A QUALITATIVE RESEARCH

Abstract

The aim of this study is to determine what the preparation process of KPSS, the public personnel selection examination, by 3rd and 4th grade students at Social Work Department of Faculty of Health Sciences means in the context of social work education. The study was designed in accordance with qualitative research and the “descriptive phenomenology” form of phenomenological approach was used. The study group consisted of 3rd and 4th grade students of Selçuk University, Social Work Department who are going to take KPSS exam in 2018. The data were collected with a structured open-ended interview form created by the researcher in the direction of the study’s purpose. In the evaluation of the data, content analysis technique was used. Social work students consider KPSS to be a necessity, a guarantee and a shortcut. In the study, it is emphasized that “hope”, “stress”, “fear” and “disappointment” are the emotional aspect of KPSS while “difficult”, “unnecessary” and “what will we do?” are the ideational aspects of it. It is seen that the students focused on the themes “exam week”, “not affecting”, “being busy”, “regret”, “test in the lesson” and “unable to focus” for the effect of KPSS preparation process on theoretical lessons. On the other hand, it is seen that “being busy”, “internship first”, “unable to focus” and “test-solving” themes are emphasized in terms of the effect of KPSS preparation process on social work practice. In the conclusion and discussion part, alternative career options apart from KPSS, searching for employment opportunities for social workers, counseling social work students in the KPSS process and directing them to psychological support points and including questions which test professional knowledge in KPSS exam were discussed.

Keywords: Social Work Education, Employment, Qualitative Research, Test Anxiety, Social Work Practice.

Giriş

Eğitim, işsizlik ve istihdamla nedensel bağlantıları olan bir değişkendir. Günümüzde nitelikli işgücü için eğitime ihtiyaç olduğu ve eğitimin insan sermayesi olarak ele alınarak ekonomik alana kaydığı vurgulanmaktadır (Bedir, 2013). TÜİK verilerine göre Türkiye’de eğitim düzeyi arttıkça istihdam oranının artış gösterdiği vurgulanmakla birlikte, dört yıllık yükseköğretim ve üzeri eğitimlilerde %26,3 işsizlik oranının varlığının devam ettiği görülmektedir (TÜİK, 2016). Yükseköğrenime kayıtların artmasına rağmen genç işsizliğinin yüksek olması üniversitede okuyan öğrenciler üzerinde iş bulamama kaygısını arttırmaktadır ve gelecekte beklentilerini daha kötü bir hale getirmektedir. Ancak bu kaygı öğrencilerin okudukları bölüm ve piyasadan beklendikleri unsurlara göre değişim göstermektedir (Dursun ve Aytaç, 2012). Eğitim sistemindeki sorunlar ve ekonomik nedenlerle bireyler istediği alanda eğitim alamamakta, iş bulmakta zorlanmakta ve istemediği bir alanda çalışmak zorunda kalabilmektedir. Bu durum bireysel ve toplumsal düzeydeki mutsuzluğun önemli kaynaklarından biri olmaktadır (Yıldız, 2005). Bu çerçevede yükseköğretimde istihdam sorunun ön planda yer alan bir sorun olduğu söylenebilir.

Üniversiteye hazırlık döneminde başlayan, üniversiteyi okurken ve tamamladıktan sonra da devam eden merkezi sınavlar temelli aile baskısı ve gelecek beklentisi öğrenciler ve mezunlar açısından stres yaratan ve umutsuzluk kaynağı bir durum oluşturmaktadır (Tümkeya vd., 2007). Literatürde KPSS’nin kamuya yönelik istihdam taleplerinin karşılanması amacıyla yapılan bir ölçüm olarak kullanıldığı, Türkiye özelinde ekonomi ve istihdam sorununun gençlerin kamuda istihdama yönelmesine yol açtığı, bu çerçevede gençlerin KPSS’ye yönelik taleplerinde ciddi bir artışa neden olduğu görülmektedir. Üniversite eğitimi ve kamudaki istihdamı ilgilendiren bir sınav olan KPSS medyada ve eğitim eğitimin niteliği ile ilgili tartışmalarda odak noktası olmasına rağmen bu konuya akademik ilginin yeterli olmadığı görülmektedir (Karaca, 2011).

Sınav kaygısının bir üniversitenin kazanmaya rağmen devam eden bir süreç olduğu görülmektedir. Lisans öğrencilerinin istenen puanları alabilmesinin planlı ve düzenli çalışmaya bağlı olduğu, bu nedenle lisans

öğrenimleri süresince, özellikle de son sınıfta KPSS'ye yoğun bir şekilde hazırlanan öğrenciler için sınava hazırlık sürecinin oldukça kaygı verici olduğu ve öğrencilerin, KPSS için dersane desteği aldığı vurgulanmaktadır. Atanabilmek için öğrencilerin KPSS'den yüksek puanlar almalarının zorunlu olmasının, öğrenciler üzerindeki baskıyı daha da artırdığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle her geçen yıl KPSS'de istenilen puanı alabilmek lisans öğrencileri için daha da zorlaşmakta, bu durum öğrencilerin gelecek kaygısı taşımalarına ve geleceğe yönelik bazı planlarını ertelemelerine neden olabilmektedir (Karataş ve Güleş, 2013). Literatürde Türkiye'de bireylerin yaşamları boyunca sınavlarla karşılaştığı, sınav kaygısını sürekli olarak üzerlerinde hissettikleri için bu konuyla ilgili çalışmaların ve topluma faydası olabilecek yeni veriler açısından önemli olduğu belirtilmektedir (Dinç ve Kılıç, 2017) Nitekim Gündoğdu ve vd. (2008) 'nin öğretmen adaylarıyla yaptıkları çalışmada üçüncü ve dördüncü sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin KPSS'ni önemli gördükleri, ancak bu sisteme ilişkin olumlu düşünceler taşımadıkları bulunmuştur. Ayrıca KPSS'nin öğrencilerin çevreyle iletişimlerini, sosyal ilişkilerini, sanatsal, kültürel ve sportif faaliyetlere katılımlarına olumsuz etkilediği üzerinde durulmaktadır (Sezgin ve Duran, 2011). Bu çerçevede KPSS'ye hazırlanan lisans öğrencilerine, fakültelerde sınava hazırlanma, sınav stresini yenme gibi konularda alanın uzmanları tarafından seminer, konferans, söyleşi gibi programlar düzenlenmesinin ve sınav stresi içinde olan öğrencilere fakültelerde bireysel olarak danışmanlık hizmeti verilmesinin önemine değinilmektedir (Kuran, 2012).

Literatürde sosyal hizmet eğitiminin ayırt ediciliği önemli bir unsur olarak vurgulanmaktadır. Sosyal hizmetin teori-pratik ilişkisine odaklanan bir yapıya sahip olduğunun (Sevim ve Altun, 2017) ve sınıfta kolayca öğretilmeyecek düzeyde bilim ve sanatın bir karışımı olarak değerlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (Napoli ve Bonifas, 2011). Ek olarak Grant (2014) tecrübeye dayalı bir eğitimin önemini vurgulamaktadır. Rol yapma, müracaatçı deneyimlerinin, öykülerinin paylaşılması ve öğrencilerin duygusal geri bildirimlerine yönelik tartışmalar nitelikli bir eğitim açısından etkili görünmektedir. Öğrencinin uygulama sürecindeki başarısında müracaatçı popülasyonunun karmaşıklığının, günde görülen müracaatçı sayısının ve çalışma ortamı gibi mesleki değişkenlerin ve birincil ilişkilerin niteliğinin,

mevcut yaşam sıkıntılarının ve bunları yönetebilme becerisinin, fiziksel ve zihinsel sağlık ve günlük sıkıntılar gibi kişisel değişkenlerin etkili olduğu belirtilmektedir (Morgan ve Morgan, 2005). Bu çerçevede bu çalışmanın temeli de sosyal hizmet öğrencilerinin teorik ve uygulamalı derslerinde KPSS'ye hazırlık sürecinin bir takım etkilere sahip olduğunun gözlenmesi ve bu etkilerin araştırılması düşüncesi ile oluşmuştur. KPSS'ye hazırlık sürecinin mesleki yeterliliğe ve uygunluğa dayalı bir eğitime nasıl etkide bulunduğu bu açıdan önem kazanmaktadır. Nitekim sosyal hizmet eğitiminde mesleki yeterliliğe dayalı eğitim, kamu yararını korumak, uygulama standartlarını korumak ve mesleki yeterlilik standartlarının karşılanmasını sağlamak için gerekli görülmektedir (Moore ve Urwin, 1991). Sosyal hizmette mesleki uygunluk temelli bir eğitim ise yalnızca mesleki bilgi ve becerilerin gösterilmesiyle değil aynı zamanda mesleki değerler, kişiler arası ilişkiler ve sosyal bilinçle de ilgilidir (Tam ve Coleman, 2009). Hem mesleki yeterliğin hem de mesleki uygunluğun gelişimi için öğrencilerin teorik ve pratik derslere odaklanabilmesi ve mesleki kaygılarının birinci planda olması önem taşımaktadır.

Genel olarak literatürde lisans eğitimi ve KPSS'ye hazırlanma sürecine ilişkin yayınların daha çok öğretmenlik alanında yoğunlaştığı (Sezgin ve Duran, 2011; Kuran, 2012; Dinç ve Kılıç, 2017; Karataş ve Güleş, 2013) görülmekle birlikte sosyal hizmet alanında bu konuya odaklanan çalışmaların bulunmadığı gözlenmektedir. Oysa ki sosyal hizmet özelinde istihdam ve eğitim ilişkisine bakıldığında sosyal hizmet alanındaki istihdam imkânlarının daralma sürecine girdiği ve alanın sosyal hizmet uzmanı ihtiyacının çok üzerinde mezun verilmeye başlandığı vurgulanmaktadır (Alptekin vd., 2014). 2011 yılında sosyal hizmet eğitimi alanında açık öğretimin de açılması ile birlikte, gelecekte plansız büyümenin sonucu istihdam sıkıntısının yaşanacağı belirtilmektedir (Sevim ve Altun, 2017). Bu çerçevede sosyal hizmet lisans eğitiminde KPSS sürecine odaklanan bir araştırmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma tasarımına uygun olarak şekillendirilmiş ve nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik yaklaşımın “tanımlayıcı fenomenoloji” biçimi kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşımın konu alanı

insanların yaşam deneyimleridir. Fenomenolojik çalışmalar, bireylerin bir olay ile ilgili deneyimlerinin anlamını araştırır ya da bir kavramın / olayın anlaşılmasını hedefler (örneğin, stresin anlamı, yas deneyimi, yaşam kalitesi gibi). Tanımlayıcı fenomenoloji ise günlük yaşam deneyimlerini tanımlar. Bu deneyimler işitme; görme, hissetme, inanma, hatırlama, karar verme ve değerlendirme ile ilgilidir. Araştırmacı bir olayı/durumu anlamak, gözler önüne sergilemek istediği zaman tanımlayıcı fenomenolojiyi seçer (Erdoğan vd., 2014). Bu çalışmada da KPSS hazırlık sürecinin sosyal hizmet öğrencileri üzerindeki etkileri nitel araştırma çerçevesinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin KPSS'ye hazırlık süreçlerinin sosyal hizmet eğitimi bağlamında ne anlam ifade ettiğinin belirlenmesidir. Bu genel amaca uygun olarak araştırmanın alt amaçları aşağıda belirtilmiştir.

1. Sosyal hizmet öğrencileri için KPSS ne anlam ifade etmektedir?
2. Sosyal hizmet öğrencileri KPSS ile ilgili neler düşünmekte ve hissetmektedir?
3. Sosyal hizmet öğrencilerin KPSS'ye hazırlık süreci teorik derslerini nasıl etkilemektedir?
4. Sosyal hizmet öğrencilerinin KPSS'ye hazırlık süreci sosyal hizmet uygulaması sürecini nasıl etkilemektedir?

Çalışma Grubu

Çalışma grubu olarak 2018 senesinde KPSS'ye girecek olan Selçuk Üniversitesi Sosyal hizmet bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencileri dikkate alınmıştır. Literatürde fenomenolojik araştırmalarda çalışmaya başlamadan önce ne katılımcı sayısının, ne de veri toplama süresinin tanımlanamayacağı, bununla birlikte bu araştırmaların genellikle az sayıda katılımcı ile yürütüleceği üzerinde durulmuştur (10 kişi ya da daha az). Bu çerçevede katılımcı sayısının belirlenmesinde *teorik örnekleme tekniği* kullanılmıştır. Bu örnekleme tekniğinde görüşülecek kişilerin seçimi araştırmanın gelişimi ile ortaya

çıkarmakta araştırma süreci içinde nihai halini almaktadır. Araştırma süreci içinde veriler teorik bir doyum noktasına ulaşana (Kümbetoğlu, 2012), yani ortaya çıkan kavramlar ve süreçler birbirini tekrar etmeye başladığı zaman yeterli sayıda veri kaynağına (örneğin bireyler) ulaştığına karar verebilir. Nitel araştırmada genellikle “amaçlı örneklem” türü tercih edilir. Örneklem seçimi araştırma tasarımı ile ilişkilidir. Kimi zaman “çeşitlilik” kimi zaman “tekdüzelik” önemlidir (Punch, 2005). Bu çerçevede görüşülecek katılımcıların belirlenmesinde KPSS sınavı için dershaneye giden ve gitmeyen öğrencilerle ve kadın ve erkek öğrencilerle mümkün mertebede eşit görüşme sağlanarak çeşitlilik yakalanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların dağılımı aşağıda belirtilmiştir.

Katılımcı	Sınıf	Cinsiyet	Dershaneye
SHÖ1	3	Kadın	Gidiyor
SHÖ2	3	Kadın	Gitmiyor
SHÖ3	3	Kadın	Gidiyor
SHÖ4	3	Erkek	Gidiyor
SHÖ5	3	Kadın	Gidiyor
SHÖ6	3	Erkek	Gidiyor
SHÖ7	3	Kadın	Gidiyor
SHÖ8	4	Kadın	Gidiyor
SHÖ9	4	Kadın	Gidiyor
SHÖ10	4	Erkek	Gitmiyor
SHÖ11	4	Kadın	Gidiyor
SHÖ12	4	Kadın	Gidiyor
SHÖ13	4	Erkek	Gitmiyor
SHÖ14	4	Kadın	Gitmiyor
SHÖ15	4	Kadın	Gidiyor
SHÖ16	4	Kadın	Gidiyor

Veri Toplama Araçları

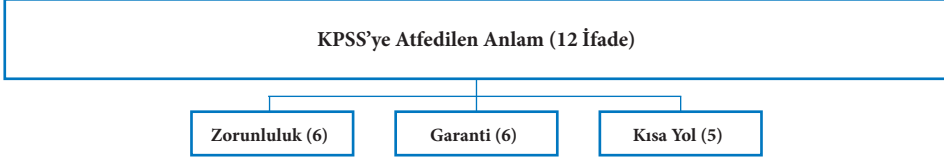
Çalışmada veriler konuyla ilgili literatür taraması yapılarak araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmacı tarafından oluşturulan

Yapılandırılmış Açık Uçlu Görüşme Formu ile toplanmıştır. Görüşme formu oluşturulurken Deneyim/Davranış, Fikir İnanç ve Duygu sorularının (Kümbetoğlu, 2012) yer almasına dikkat edilmiştir. Bu çerçevede görüşme formunda fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde öğrenciler için KPSS'nin ne anlam ifade ettiği, öğrencilerin KPSS ile ilgili neler düşündükleri ve hissettikleri, KPSS'ye hazırlık sürecinin teorik ve uygulamalı derslerdeki öğrenim süreçlerini nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Araştırmada görüşme sürecinde aydınlatılmış onam formu kullanılarak izin alınmış katılımcıların izinleri dahilinde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Araştırmanın yürütülmesi için Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Etik Kurulundan 106 sayı ve 28.03.2018 tarihli etik kurul izni alınmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi ağırlıklı olarak odak grubun yazılı ve görsel verilerinin analiz edilmesi için kullanılır. İçerik analizinde amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve kavramlar arasındaki ilişkilere ulaşmaktır (Erdoğan vd., 2014). Nitel karakteri olan veri çözümlemelerinde “alt kümeler” ve temalar oluşturulur ve bunlar karşılaştırmalı bir analiz tabi tutulur. “Tematik kodlama, gözlem ve görüşme çıktılarının kavramlar başlıklar ve temalara göre sınıflandırılması”dır. Tematik kodlamada anlamların zıtlıkları, karşılaştırılmaları ve soyutlamaları ön plandadır ve vurgu tekrarlanan ifadelerle yöneliktir (Geray, 2006). İçerik analizi sürecinde öncelikle kaydedilen görüşmeler kelimesi kelimesine Microsoft Word kelime işlem programına aktarılmış ikinci aşamada görüşme metinleri Microsoft Word programında açıklama ekleme işlevi ile kodlamalar oluşturulmuş daha sonra kodlamalar ayrı tablolar halinde bir araya getirilerek temalara ulaşılmıştır. Oluşturulan kodlamalar ve temalar daha önce nitel araştırma tecrübesi olan iki araştırmacıya gösterilerek kodlamalar arasında uzlaşıya varılmıştır. Nitel verilerin sunumunda güvenilirliği arttırmak için katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar verilmiştir

Bulgular

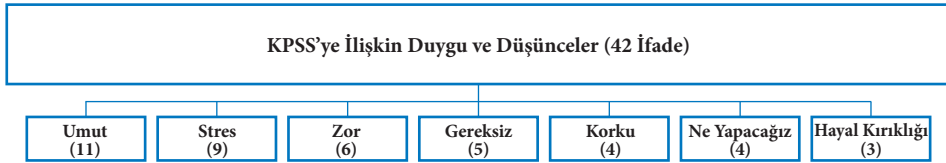
“Sosyal hizmet öğrencileri için KPSS ne anlam ifade etmektedir?” sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında “zorunluluk” teması en çok vurgulanan temalardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Öğrenciler iş bulmak, kendi ayakları üzerinde durmak ve kariyer sahibi olmak açısından KPSS’yi girmeleri gereken, zorunlu ve alternatif olmayan bir sınav ve süreç olarak değerlendirmektedirler. Burada zorunluluk devlette çalışmanın alternatifinin olmaması ya da alternatiflerin ikinci planda kalması şeklinde değerlendirilmektedir. Nitekim SHÖ2 “KPSS devlette çalışmayı düşündüğüm için tercih etmek zorunda kaldığım bir yol diyeyim. KPSS bir zorunluluk. İş bulmak, kendi ayaklarım üzerinde durmam için” şeklinde kendini ifade ederken SHÖ8 “İş bulabilmem için bir sınav. Çalıştığımız sektörler genellikle kamu alanında olduğu için biz KPSS’ye girmek zorundayız. Hani özelden çok alanımız yok çalışabileceğimiz. Yani bu nedenle KPSS’yi kesin kazanmak zorundayız” diyerek düşüncelerini özetlemiştir. Zorunluluk noktasında mesleğini yapabilmeye SHÖ12 “ben sosyal hizmeti çok isteyerek seçtim. Mesleğimi çok seviyorum ve alanda uygulamak istiyorum. O yüzden KPSS benim için önemli” şeklinde vurgu yaparken SHÖ14 “iş bulmak benim için doyurucu oluyor hani yani özellikle mesleğimi gerçekleştirebilecek olmak benim için doyurucu olacak” ifadelerini kullanmıştır. Zorunluluğa memuriyet açısından farklı bakışların mevcut olduğu görülmektedir. Örnek olarak SHÖ4 “Şimdi ben 3. sınıfta sınava girmeyeceğim desem ailem bana diyecekler ki sen niye zaman kaybediyorsun? Onlar da haklı bir yerde. Sonuçta ben kendi adıma konuşayım memur çocuğuyuz. Anneden babadan zengin değiliz buradan çıkınca mutlaka kendi hayatımızı kurmak zorundayız” ifadeleri ile devlette çalışmanın hayat kurmak için zorunluluğuna değinirken SHÖ7 soruna farklı bir açıdan bakarak “yıllardır okumamın emeği ve sonucu olarak memur olacağım bu kötü bir şey benim için. Bir yandan da yani boş geliyor KPSS bana açıkçası sanki isteklerimi gerçekleştirmek için hedef değil sadece sistemin

şartlarını yerine getirmek için yapmam gereken bir zorunluluk gibi. KPSS'ye yönelik bir hayat istediğim bir hayat değil" cevabı ile sistemsel zorunluluğun kendine verdiği rahatsızlığı dile getirmiştir.

Öğrencilerin KPSS'ye yönelik anlamlandırmalarından biri de "garanti" temasını oluşturmaktadır. "Zorunluluk" teması ile bağlantılı bir biçimde KPSS ve devlette iş bulmak, bir hayat kurmak için garanti ve kesin bir yol olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada devlet kesinliği temsil ederken özel sektör bir belirsizlik alanı olarak anlamlandırılmaktadır. SHÖ3 "İş yani garanti iş. Eğer olursa. Özel kurumlarda çalışan arkadaşlarım var ve çok az ücretle çok fazla iş yaptıklarını söylüyorlar bu yüzden devletin daha rahat olduğunu biliyorum yani gördüm" ve SHÖ13 "KPSS olduğu zaman mesleğimi... daha rahat şartlar altında yapabilirim diye düşünüyorum" ifadeleri ile rahatlığa vurgu yaparken SHÖ5 "Neden ön planda KPSS, çünkü yani kesin. Eğer yüksek bir puan alıp atanabilirsem kesin olarak görüyorum. Özel sektör kesin değil. Yani nasıl olacağı nasıl yapılacağı belli değil" ifadeleri ile bahsedilen belirsizliği örneklendirmektedir. Benzer şekilde SHÖ15 de "KPSS bana devlet kapısı yani garanti iş demek. Özellere girdiğimiz zaman hiçbir zaman devamı garanti değil, iş yükü çok daha fazla. Garanti derken bir kere atarsam kapağı hem ücret bakımından belki bazı imkanlara daha kolay ulaşabilme açısından devlet her zaman daha olumlu geliyor" cevabı ile "devlete kapağı atma" metaforunu gündeme getirmektedir. Garanti temasının sınıfsal yapı ile de bağlantılandırıldığı görülmektedir SHÖ10 "KPSS memurluk, yani iş imkanı. Orta sınıf ailelerin bir hedefi var bu da memurluk. Memurluk bir defa garantidir" ifadesi ile KPSS ve memurluk uğraşının bir orta sınıf uğraşı olduğunu belirtmiştir. Son olarak SHÖ16 "gelecek ve güvence aslında. Emek veriyorum yıllardır, okuyorum, bir şeyi hayal ediyor insan. Güzel bir şey olsun istiyor sonunda. Mesleğimi de seviyorum gerçekten yapmak istiyorum. Bu aslında gelecek ama KPSS ile gelecek yani hani o yüzden. Güvence de malum memurluk hani, güvence o şekilde benim için" ifadeleri ile KPSS'yi gelecek-hayaller ve emek çerçevesinde değerlendirmiştir.

KPSS'nin anlamlandırılmasına yönelik son vurgunun "kısa yol" temasına yönelik olduğu görülmektedir. Buradaki genel algı sınava belirli bir süre çalışıp sıkıntı-stres çekme ama iyi bir puanla atanıp her şeyi kısa yoldan

halletmeye yöneliktir. Nitekim SHÖ1'in "Çalışma hayatına bir an önce başlamanın en kısa yolunu ifade ediyor. Yani sınava girdik. İşte yeterli puan alıp atanabilirsek çalışmaya başlıyoruz" ve SHÖ6'nın "KPSS bana çıkış yolu anlamı ifade ediyor. KPSS'yi eğer kazanabilirsem hayatımı daha erken böyle yol verecekmişim gibi geliyor" ifadeleri söz konusu durumu örnekler niteliktedir. Ayrıca alternatiflerin (özel sektör, sivil toplum vb..) belirsizliği de yine garanti temasındaki benzer şekilde vurgulanmakta, bunlar daha uzun yollar olarak değerlendirilmektedir. Örneğin SHÖ4 "En önemli çıkış yolumuz aslında. Buradan çıkınca mesleğe adım atmak için düşündüğümüz ilk seçenek KPSS. Hepimize basit gelen yol bu" cevabını verirken SHÖ5 ise "Bir iş bulma aracı alternatifler var ama hani özel sektörde falan hani ama o bana çok zor geliyor" ifadesi ile durumu özetlemektedir.

Araştırmanın ikinci sorusu sosyal hizmet öğrencilerinin KPSS ile ilgili duygu ve düşüncelerine odaklanmaktadır. Bu noktada ön plana çıkan en önemli tema "umut"tur. Umut teması olumlu ve olumsuz anlamlar birleştirilerek kodlanmış 7 kodlama "umutsuzluğa" 4 kodlama ise "umuda" gönderme yapmıştır. Bu çerçevede genel eğilimin umutsuzluğa yönelik olduğu belirtilebilir. Nitekim "kesinlikle aşırı bir umutsuzluk var hani atanamayacağız, puanlar çok yüksek 90 la 95 ile atama yapıyorlar" (SHÖ7), "bir belirsizlik var içimde nedenini anlayamadığım çok böyle ümitli değilim" (SHÖ8), "arkadaşlarımızla konuşurken onların böyle fazla umutsuz olduğunu görüyorum" (SHÖ11), "bizim alımlar zaten belli puanlarımız da belli o yüzden benim pek bir ümidim yok atanabileceğimize dair" (SHÖ8), "fazla vakit ayırıp verimli bir şekilde çalışmadım. Çok fazla eksğim var o yüzden umutsuzum. Kadronun da az olması daha fazla arttırıyor tabi umutsuzluğu" (SHÖ15), "kesin gideceğim, kazanacağım diye bir umudum yok" (SHÖ2), "nasıl olsa atanamayacağız ben çalışmayı bırakmayı düşünüyorum herkesin düşüncesi böyle" (SHÖ5) ifadeleri umutsuzluğun puanların yüksek olması, atamaların yeterli olmaması

ve verimli çalışamamaya yönelik olduğunu göstermekte, umutsuzluğun motivasyonsuzlukla bağlantısına değinmektedir. Bununla birlikte SHÖ10'un "umut şeklinde tanımlayabiliriz herhalde çünkü yapabileceğime inanıyorum" ifadelerine benzer şekilde umudunu kaybetmeyen ya da kaybetmek istemeyen katılımcılar da vardır. Örneğin SHÖ1 "böyle hayal kuruyorum. umudum var geleceğe yönelik. Karadeniz'e atanmak istiyorum. Çünkü kendime böyle hedef olarak orayı koydum. Böyle sürekli kendimi orda görüyorum. Bu bana sürekli ders çalışma motivasyonu veriyor" ifadeleri ile umudun motivasyonla bağlantısına değinmiştir.

Umutsuzlukla benzer şekilde korku, stres ve hayal kırıklığının da birbirleri ile bağlantılı olumsuz duygular olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Hayal kırıklığı temasının temel örüntüsü bölümü seçerken atanabilme şansının olduğu düşünülerek yazılması fakat zamanla bu şansın kaybolması ya da zorlaşmasına yöneliktir. SHÖ3'ün "yani açıkçası bu bölümü ilk yazdığımızda atanırsınız zaten çok düşük puanla atanıyorlar diye yazmıştık sebepleri buydu. Ama şimdi çok yükseldi puanlar. Bu da biraz hayal kırıklığı yaşattı açıkçası bize" ifadesi genel olarak temayı özetler niteliktedir. Stres ve korku temaları da her ne kadar ayrı kodlansalar da aslında temel olarak öncelikle sınava çalışma sürecini, ikinci olarak sınavın kendisini, üçüncü olarak da kötü bir puan alma ve "atanabilecek miyim?" sorunsalı çerçevesinde oluşan duyguları özetlemektedir. Stresin öğrencilerde değişik örüntülerde ortaya çıktığı görülmektedir. Kimi öğrenciler "Stres var birazcık. Ama bu ders çalışmayı pozitif yönde etkileyecek bir şekilde olan bir şey" (SHÖ10) vurgusu ile strese olumlu bir değerlendirme yaparken SHÖ13"Ya stres vardı biraz da Sadece biraz çalışmam gerekiyor. Yeteri kadar çalışmayınca endişe oluyor sadece" ifadeleri ile de çalışmanın stresi azalttığını belirtenlerde olmuştur. Bununla birlikte SHÖ7 "Bende mesela şey vardır hocam çok çalıştığım zaman daha çok stres yapan insanım. O yüzden kendimi çok fazla sıkmam notlarımdan da belli oluyordur zaten. Çünkü gerçekten çok fazla stres yapıyorum daha kötü oluyor" ifadeleri stresin kişisel süreçlerin ve kişiliğin bir yansıması olduğu sonucunu göstermektedir. Korku teması da atanamamaya ve yeterli çalışamamaya yöneliktir. SHÖ14 "İşsiz kalırsam korkusu mevcut. Yani o sebepten bir yere gelememek durumu bende biraz korku oluşturuyor hani. Şimdi artık o kadar zaman okutmuş aileniz sizi" ifadeleri ile işsizliği vurgularken SHÖ7 "hissiyat

olarak korku oluyor. Başladığın zamanı iyi kullansaydın olurdu kafasıyla işte sınava kaldı iki ay” ifadeleri ile yeterli çalışmamama korkusunu gündeme getirmektedir.

Düşünce boyutunda öğrencilerin zihnindeki en büyük sorunlardan biri “ne yapacağız?” şeklindedir. Önceki temalardaki belirsizlik bulgularının öğrencilerin düşüncelerine de yansıdığı görülmektedir. SHÖ7’nin “Temmuzda sınava gireceğim sonucunda ne olacak istediğim gibi puan alamazsam atanamazsam, bu da oluyor ister istemez” ve SHÖ4’ün “Dedik seneye tez var, KPSS var. Ne yapacağız? Düşünmeye başladık ondan sonra. Dedik kursa yazılalım bari içimiz rahatlasın” ifadeleri öğrencilerin hazırlıksızlığına örnek oluşturmaktadır. Sınava hazırlık süreci düşünüldüğünde aslında önemli bir temanın da KPSS sürecinin zorluğunu anlatan “zor” teması olduğu görülmektedir. Öğrenciler KPSS sınavının ve bağlantılı olarak bu sınava hazırlanmanın gittikçe zorlaşan bir süreç olduğu ifade etmektedirler “KPSS zor, gittikçe zorlaşan bir sınav” SHÖ11, “girene kadarki süreç çok yıpratıcı. Çok fazla çalışma istiyor çok fazla vakit ayırmak istiyor” SHÖ15, “matematik yapamadığım için KPSS’nin de beni biraz engellediğini düşünüyorum mesleğim anlamında” SHÖ12, “KPSS denildi, kolay denildi de hiç işler o kadar kolay değilmiş. 3. Sınıfa 4. Sınıfa gelince bunu anlıyor insan. Şimdi gerçekten zor bir süreç bizim için. KPSS’ ye hazırlanmak, KPSS’ ye girmek” SHÖ4 ifadeleri öğrencilerin düşüncelerini özetlemektedir.

Düşünce açısından son bir vurgu da sınavın gereksizliğine yöneliktir. Burada sınavın niteliği ve dört sene boyunca görülen eğitimle bağlantısızlığı bir eleştiri unsuru olarak değerlendirilmiştir. SHÖ13 “Yani sınava girmesek olmaz mı diye düşünüyorum. Yani 4 yıl sonra oturup tekrar Türkçe- Matematik çalışmak, Tarih çalışmak saçma geliyor”, SHÖ16 “KPSS olmalı ama yani çok bağdaştıramıyorum bazen neden ben tutup da Osmanlı’daki bir padişahın yaptığı bir şeyi bileyim veya matematikte çok gereksiz bir formülü bileyim. Hani çok gerekli değil bence”, SHÖ5 “KPSS gördüğümüz derslerle bizim şu andaki derslerimiz arasında hiçbir alaka yok”, SHÖ9 “KPSS bence çok gereksiz bir şey. Burada biz bir eğitim alıyoruz. Çok güzel. Ama KPSS’ de bize sordukları şey Türkçe, Matematik, Tarih. Ya buna göre mi iyi sosyal hizmet uzmanı olmuş oluyoruz. Ya da mesleği buna göre mi hakketmiş oluyoruz” ifadeleri ile sınavın

kendisine mantıklı gelmediğini belirtirken SHÖ14 “Şahsen çok gerekli bir sınav olduğunu düşünmüyorum. Çünkü alan sınavının olması gerektiğini düşünüyorum ve nitelikli elemanın böyle ortaya çıkabileceğini düşünüyorum. Üniversite eğitimi almışız, farklı konu görmüşüz, alana atanacağız. Alana atanacak eleman seçmek için yeterli değil” ifadeleri ile mesleğin niteliği açısından alan sınavının gerekliliğine değinmektedir.

Araştırmanın üçüncü sorusu sosyal hizmet öğrencilerinin KPSS'ye hazırlık süreçlerinin teorik derslerini nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Burada soru tek taraflı sorulsa da cevaplar karşılıklı bir etkileşimi ortaya çıkarmıştır. Bu noktada ilk olarak sınav haftası temasının önem kazandığı görülmektedir. Öğrencilerin KPSS'ye hazırlık süreçleri teorik derslerini etkilediği gibi teorik derslerin de özellikle sınav haftasında KPSS'ye hazırlık sürecine etki ettiği, bir kopukluk oluşturduğu görülmektedir. Öğrencilerin rutin çalışma düzeni vize final haftalarıyla değişmektedir. SHÖ3'ün “Sınav haftalarında okula odaklanıyorum diğer haftalar KPSS'ye çalışıyorum” ve “çok yoruldum yani ikinci dönemin başında artık bir çalıştım ama çok yoruldum özellikle vize dönemlerinde. Vizeler başlamadan önce KPSS'yi bırakmam gerekiyor. Çünkü kitaplar var okumam gerekiyor o yüzden KPSS'yi bıraktım. Vizelerden hemen bir hafta önce” ifadeleri ile SHÖ9'un “sınav zamanında okulda sınav olduğunda KPSS çalışmaya biraz ara vermişim. KPSS'ye çalışmadım buradaki sınavlara çalıştım. Daha sonra KPSS'ye tekrar başladım. Ya buradaki dersleri etkilememesi için aslında KPSS'yi bıraktım birkaç haftalığına” ifadeleri durumu özetler niteliktedir. Öğrencilerin iki arada bir derede kalma durumunda olduğu da görülmektedir. Nitekim SHÖ6 “bir yandan diyorum finallere bakayım ama bir yandan da hani KPSS'de şu konuları bitireyim ondan sonra kafam rahat olsun o kafadayım o yüzden tam bir araftayım yani şu anda. Bir yandan çalışma bir yandan tez bir anda sıkıştırdı onu bitirmeye çalışıyoruz o yüzden tam bir sıkıntı oldu hani biraz etkiliyor ister istemez KPSS dersleri” cevabı ile sınav haftasında yaşadığı iç çatışmaları belirtmektedir.

KPSS-dersler ilişkisinin karşılıklı olduğu SHÖ11 ve SHÖ15 in ifadelerinden açıkça görülmektedir SHÖ11”KPSS okul derslerimi etkiledi. Çünkü artık, önceden sınavlara çalışırken bir on gün on beş gün öncesinden başlıyorken vizelere, şimdi hani son bir hafta başlıyorum” değerlendirmesini yaparken SHÖ15 “Hani vize dönemleri falan oluyor ya her şey üst üste geliyor orada bir kaç hafta gitmedim dershaneye dersleri de kaçırdıktan sonra yetişemeyince orada bıraktım.Yıldım yani. KPSS süreci dersleri etkilemedi de dersler KPSS’yi etkiledi” cevabını vermiştir.

KPSS ve dersler ilişkisine öğrencilerin bir kısmının etkilemediği yönünde değerlendirme yaptığı görülmektedir. SHÖ1’in “Etkilemedi yani benim mesela başarıım arttı” ve SHÖ14’ün “Çok bariz bir etkileme olmadı çünkü finallere ve vizelere çalışıyordun sadece. KPSS’ye odaklanıyordum, notlar alıyordum ama derslerime bir etkisi oldu mu? Dersler kolaydı belki de yani, iyi geçti, rahat geçti” ifadeleri durumu özetlemektedir.

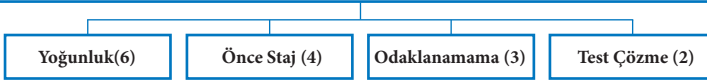
Öğrencilerin KPSS’nin derslerine etkisine yönelik önemli değerlendirmelerinden bir kaçının da “yoğunluk” ve “odaklanamama” temasında toplandığı görülmektedir. Yoğunluk teması hem okul hem KPSS’ye çalışma arasında gidip gelme sürecini özetler niteliktedir. SHÖ1’in”okuldan çıkıyorum dershaneye gidiyorum. Derslere girmek için ya da şey diyorum benim test çözmem lazım ben sınava hazırlanıyorum çünkü moduna girdim. Engel olan kısmı şu yani birçok şeyin aynı yıla denk gelmesi bizim için kötü oldu”, SHÖ7’nin “Yani aynı anda birkaç yere yetmeye çalışmak biraz sıkıntı oluyor. Hani bir yandan KPSS çalış deniyor ya da mesela hani ben fazla çalışmadığım için artık ipin ucunu bırakma olayı oldu bende” ve SHÖ3’ün “şu anda hem tez yazıyoruz hem okula gidip geliyoruz hem de KPSS’ye çalışıyoruz bu çok zor oluyor” ifadeleri yoğunluğun öğrenciler üzerinde yarattığı etkiyi yansıtmaktadır. Öğrenciler yoğunluğa karşı olarak sınavın zamanlamasına yönelik önerilerde de bulunmaktadır Nitekim SHÖ4 “bu sınavı 2 yılda 1 yapmak yerine her sene yapmayı tercih ederim ve üniversiteyi bitirmeden kimseyi bu sınava sokmam. Üniversiteyi okusun öğrenci. Biz buraya derslere de yoğunlaşmıyoruz ki” ifadeleri ile eğitimin verimliliği için mezun olduktan sonra her sene KPSS imkanının önemine değinirken SHÖ5 “Kesinlikle üniversite zamanına denk gelsin istemezdim. Hani bence bunlar

ayrılmalı yani. Bu şekilde atanacaksa bile hani ben okurken aynı zamanda ona çalışmamalıyım bence yani” vurgusu ile farklı çözümlerin üretilmesine değinmiştir. Yoğunlukla bağlantılı bir odaklanamama sorunun da ön planda olduğu görülmektedir. SHÖ2’nin “yani böyle adapte, odaklanma şeyim çok az o yüzden benim için sorun diye düşünüyorum”, SHÖ3’ün “çok fazla ezber var o yüzden biraz zorluyor yani sürekli bir ona odaklanmamız gerekiyor ona odaklanmamız içinde diğer her şeyden vazgeçmemiz gerekiyor” ve SHÖ5’in “mesela şuan ben ikisine aynı anda dikkatimi veremediğim için sürekli bir yönde biri oluyor. Vizeler sınavlar yaklaştığında da sınavlar o yönde oluyor KPSS’yi tamamen bırakmış oluyorum. KPSS çalışırken de normal okul derslerini bırakmış oluyorum” ifadeleri dikkat dağılmasının genel bir problem olduğunu resmetmektedir.

Öğrencilerin cevapları değerlendirildiğinde KPSS ve okul dersleri açısından önemli bir vurgunun da “vicdan azabı” teması altında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu temada özetle öğrenciler okul derslerine çalışırken KPSS çalışmadıklarından, KPSS çalışırken de okul derslerine önem vermediklerinden yaşadıkları çatışmayı gündeme getirmişlerdir. SHÖ2’nin “KPSS’yi sıkıştırmaya çalışıyorum ve sanki okul derslerimi ihmal ediyormuş ya da ne bileyim sosyal hayatımdan ödün veriyormuşum gibi hissediyorum kimi zaman bu yüzden çok bunaldığım zamanlar oluyor” ve “daha az zaman ayırmama sebep oluyor KPSS, ya da vize ve final haftasında acaba KPSS’ye mi çalışsaydım biraz da, bugün hiç bakmadım diye düşünüyorum o yüzden, o da beni kaygılandırıyor. Yani okul derslerime zaman ayıramadığımı düşünüyorum, okul derslerime zaman ayırdığımda da KPSS’ye vakit ayıramadığımı düşünüyorum” ifadeleri ile birlikte SHÖ3’ün “tüm gün dersteyim çok yorucu oluyor. Bu haliyle derslerdeki motivasyonumu da düşürüyor. Yani ben derslere artık gidiyorum ama gönül rahatlığı olsun diye” ve SHÖ5’in “sınavlar bittikten sonra denemeye girdim hiç çalışmadan ve çok kötü yaptım yani doğru düzgün bir soru çözemedim bayağı yavaşlamıştım. Ondan sonra çok kötü vicdan azabı duydum çok kötü hissettim hani o arada bayağı bir psikolojik olarak şey oldum yani hani ne yapacam ben bu sınava mı çalışsam çalışmazsam kendi ders notlarım düşüyor” ifadeleri durumu örnekler niteliktedir.

Sosyal hizmet eğitimi açısından dikkat edilecek bir tema da “derste test” temasıdır. Öğrencilerin KPSS’ye hazırlanma sürecinde derste test çözdükleri ya da test çözen arkadaşlarını gözlemledikleri verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. SHÖ1 bu durumu “yani mesela derste bazen çok ilgimi çeken konular oluyor. Onları böyle dinliyorum testi kapatıp dinliyorum. Hani böyle ilgimi çekmeyen konular oluyor ya da kendi açımdan gerekli olmadığını düşündüğüm şeyler oluyor onlarda test çözüyorum” ve “yanımda böyle test getirmediğim bir gün hiç olmadı. Senenin başından beri. Getirmezsem kendimi benim burada ne işim var evde test çözmem gerekiyordu falan diye düşünüyorum” şeklinde belirtmiştir. SHÖ3 ise gözlemlerini “bazen görüyorum arkadaşlarımı test çözüyorlar, ders dinlemiyorlar çünkü artık zorunluluktan dolayı geldiklerini düşünüyorlar devamsızlık zorunluluğu olduğu için derse geliyorlar ama derste test çözüyorlar” şeklinde aktarırken SHÖ5 “mesela bazen derslerde ders çalışan arkadaşlarımı görüyorum. Bende mesela ikileme düşünüyorum acaba dersi dinlesem mi yoksa bende ders çalışsam mı diye. Sonra dersi derste dinle diyorum. Daha iyi olur senin için diyorum ama sonra onların ders çalıştığını görünce ben de etkileniyorum” şeklinde aktarmaktadır.

KPSS'ye Hazırlık Sürecinin Sosyal Hizmet Uygulaması Sürecine Etkisi (15 İfade)

Araştırmanın son sorusu sosyal hizmet öğrencilerinin KPSS’ye hazırlık sürecinin sosyal hizmet uygulaması sürecini nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Bu noktada ilk olarak derslere yönelik etki ile benzer biçimde yoğunluk temasının önem kazandığı görülmektedir. 4. sınıf öğrencilerinin genel olarak yoğun bir süreç içinde oldukları görülmektedir. SHÖ15 “Akşam zaten eve yorgun gittiğim için açıp da bir iki saat KPSS çalışayım ben diyemiyorum” ve SHÖ8 “Zaten stajdan çıkıyorum dershaneye gidiyorum, saat akşam 8:30 da dershaneden çıkıyorum bir saat yemek yiyorum falan anca yurda geçiyorum biraz dinleniyorum sonra uyuyorum” ifadeleri ile durumu örneklemektedirler. SHÖ10 KPSS’nin staja etkisini “mecbur ders çalışmam gerekiyor, yani soru çözmem gerekiyor. O yüzden daha geç vakitlere kadar kalıyorum, uyumuyorum daha doğrusu, uyumayınca sabah erken

kalkmam gerekiyor, erken kalkamıyorum, geç kalıyorum staja” şeklinde ifade ederken. SHÖ16 “5 günden sonra 2 günde o yorgunluğu atamıyorum bile ki ilk dönemki dershanedeki derslerdeki durumum ile şuan ki çok farklı benim hani şuan bazen ölü gibi oluyorum derslerde. O yorgunluğu atamıyorum” cevabı ile yoğunluğun etkisini belirtmiştir. SHÖ13 ise “stajda aynı anda yoğun gittiği zaman, endişe oluyor. Yani şu arada 1 aylık bir süreçte benim kayboldu çalıştıklarım. Çalışamadım. Yani vizelerde... Kurumdaki yoğunluk biraz arttı. Uzman eksildi. Bize de görev ona göre biraz daha arttı” ifadeleri ile deneyimlerini aktarmıştır.

KPSS ve staj etkileşiminde önemli bir tema da önce staj algısına yöneliktir. Öğrenciler bu temada her ne kadar KPSS’yi önemli görseler de stajdaki eğitim süreçlerine öncelik verdiklerini ifade etmişlerdir. SHÖ12 “ben stajı bir öğrenme fırsatı olarak görüyorum. Çünkü benim için en önemli konu”, SHÖ14 “Stajımı etkiliyor ama şöyle söyleyeyim, staj galiba KPSS’den daha öncül benim için. Çünkü şöyle bakıyorum hani ben yani bir şeyi öğrenebileceğim kurum, hani pişebileceğim yer, staj oluyor. Ne deneyim kazanırsam orada kazanacağım” ifadeleri ile alan deneyiminin önemine dikkat çekmişlerdir. SHÖ15 de “burada raporlar varken açıp da KPSS çalıştığım zaman KPSS bizim raporlardan biraz daha sonra olduğu için hep raporlara öncelik veriyorum” ifadeleri ile önceliklerini belirtirken SHÖ16 “orada staj için bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Hani gidiyorum gruba giriyorum, bireysel görüşme alıyorum falan... Ben ders çalışmıyorum ama belki ben atanamayacağım” ifadelerini kullanmıştır.

Öğrencilerin ders ve KPSS etkileşimine benzer şekilde staj ve KPSS etkileşiminde de odaklanamamayı bir sorun olarak belirttikleri görülmektedir. Burada aklına takılma olgusunun ön planda olduğu görülmektedir. SHÖ12 “mesela projeye odaklanacakken birden aklıma KPSS gelebiliyor. O zaman da projeye tam odaklanamıyorum. Öyle bir sarsıntı oluyor yani. Devamlı hatırlatmam gerekiyor kendime staja odaklanmam gerektiğini” ve SHÖ9, “Şimdi stajın daha verimli geçmesi için bence hani... Bir şey yapıyoruz stajda sonra aklıma geliyor keşke soru da çözssem ders de çalışsam... Verimi düşürüyor aslında. Çünkü bir yanda aklım hep sınavda kalıyor” ifadeleri ile durumu özetlerken SHÖ8 “bende şöyle bir şey var ben bir şeyle ilgilenirken

başka bir şeyle ilgilenemiyorum. Aynı şekilde mesela bir iş varken başka bir işe de odaklanamam. Böyle bir sıkıntım var” kişisel niteliklerinin sürece uyumsuzluğunu vurgulamıştır.

Uygulama eğitimi ilgili önemli bir sorun da staj süresinde öğrencilerin test çözmeyi vurgulamalarıdır. SHÖ10 öncelikle kendi sürecini “test çözüyorum. Onu da ama şeyden çözüyorum, direk bilgisayardan hem şey yapmışım ben PDF olarak kaydetmişim soruları. Çaktırmadan çözmüyorum, açık bir şekilde çözüyorum. Yani sorun olmuyor” şeklinde özetlemiş daha sonra ise “Çünkü niye orda bu vakti bulabiliyorum, mesela bu vakti bulamayan arkadaşlarım illaki vardır. Yani yoğun çalışıyorlardır veya orada sosyal hizmete dair yani bölüme dair bir şeyler yapmak istiyorlardır. Oranın işleyişine göre oranın çalışma düzenine göre bir şeyler yapmak istiyorlardır” ifadeleri ile staj yapılan kuruluşlardaki farklı yoğunluğun adaletsiz süreçleri gündeme getirdiğini belirtmiştir.

Sonuç ve Tartışma

“Sosyal hizmet öğrencileri için KPSS ne anlam ifade etmektedir?” sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında “zorunluluk”, “garanti ve “kısa yol” teması ön plana çıkmaktadır. Öğrencilerin KPSS’yi iş bulmak için alternatifini olmayan, kesin ve etkili bir yol olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Işıkhani ve arkadaşlarının (2016) sosyal hizmet öğrencileri ile yaptığı araştırmada öğrencilerin %71’inin kamuda çalışmak istediği bulunmuştur. Sevim ve Altun’un (2017) sosyal hizmet öğrencileri ile yaptıkları araştırmada öğrencilere istihdam olanaklarının yeterli olup olmadığına yönelik soru yöneltilmiş olup buna göre katılımcıların %72,7’si yeterli olmadığını belirtmiştir. Yeterli olduğunu düşünenlerin oranı %11,3 olurken kararsız kalanların oranının ise %16 olduğu görülmüştür. Gündoğdu vd. (2008) ‘nin öğretmen adayları ile yaptığı araştırmada da öğrencilerin sınavın geleceklelerini etkileyeceğini ve çok önemli olduğunu düşündükleri bulunmuştur. Genel olarak lisans düzeyinde devlete atama yapılan bölümlerde KPSS’nin olmazsa olmaz bir şekilde değerlendirildiği görülmektedir.

“Sosyal hizmet öğrencileri KPSS ile ilgili neler düşünmekte ve hissetmektedir?” sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında

duygu boyutunda katılımcıların “umut”, “stres”, “korku” ve “hayal kırıklığı” temalarını ön plana çıkardıkları, düşünce boyutunda ise “zor”, “gereksiz” ve “ne yapacağız?” temalarını vurguladıkları görülmektedir. Genel olarak öğrencilerin karamsar bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Karaca'nın (2011) ve Odabaş'ın (2010) öğretmen adayları ile yaptığı araştırmada öğretmen adaylarının genel olarak KPSS hakkında olumsuz tutuma sahip oldukları bulunmuştur. “Gereksiz” temasında vurgulandığı üzere öğrenciler sınavın gerekliliğini ve niteliğini de kritik etmişlerdir. Nitekim literatürde bakıldığında Karataş ve Güleş'in (2013) araştırmasında öğretmen adayları, atamaların sadece bilişsel becerileri ölçen bir sınavla değil, başka ölçütlerin de dikkate alınarak yapılması gerektiğinden yanadır. Erdem ve Soylu'nun (2013) araştırmasında, katılımcıların çoğunun (%75) öğretmen seçiminde öğretmen adaylarının alan bilgilerinin sınanması gerektiği görüşünde oldukları ve KPSS uygulamasını yeterli bir uygulama olarak görmedikleri belirlenmiştir. Kuran'ın (2012) çalışmasında da öğretmen adaylarının %69,09'u “mutlaka bir sınav olsun ama bu sınavın türü ve içeriği değişsin” görüşünde birleşmişlerdir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin duygulara yönelik temaları literatür ile karşılaştırıldığında Özsarı'nın (2008) öğretmen adayları ile yaptığı araştırmada ise katılımcıların KPSS sınavına ilişkin kaygılı oldukları ve kaygılarının temelinde mezun olduktan sonra atanamama endişesi olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Gündoğdu vd. (2008) 'nin ve Baştürk'ün (2007) öğretmen adayları ile yaptığı araştırmada genel olarak KPSS'nin öğrencilerin kaygı düzeyleri üzerinde olumsuz bir etki yarattığını göstermektedir. Işıkhani ve arkadaşlarının (2016) sosyal hizmet öğrencileri ile yaptığı araştırmada sosyal hizmet öğrencilerine sosyal hizmet uzmanı olacakları için mutlu olup olmadıkları sorulmuş ve öğrencilerin %80,2'si mutlu olduğunu söylerken %19,8'i mutlu olmadığını söylemiştir. Mutlu olmadığını ifade eden öğrencilerin %10'u ise sosyal hizmet uzmanı alımlarının azalması nedeniyle mutlu olmadığını belirtmiştir. Ayrıca yine aynı araştırmada Sosyal Hizmet Bölümünün Tercih Edilme Nedenleri sorulmuş katılımcıların %22 si bölümü tercih etme nedeninin iş imkanları olduğunu belirtmiştir. Sevim ve Altun'un (2017) sosyal hizmet öğrencileri ile yaptıkları araştırmada katılımcıların %46,2'si bölümün geleceğinden umutlu olduğunu belirtirken %30,2'si ise umutlu olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bölümü geleceği konusunda %23,6 gibi

azımsanamayacak bir oranda öğrencinin ise kararsız kaldıkları görülmüştür. Bu çerçevede genelde lisans düzeyindeki öğrencilerde özelde ise sosyal hizmet öğrencilerinde KPSS ile ilgili olumsuz duygu ve düşünce kalıplarının ön planda olduğu görülmektedir

Sosyal hizmet öğrencilerinin KPSS'ye hazırlık süreci teorik derslerini nasıl etkilemektedir? sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında katılımcıların “sınav haftası”, “etkilemedi” “yoğunluk”, “vicdan azabı”, “derste test” ve “odaklanamama” temalarını vurguladıkları görülmektedir. Karataş ve Güleş'in (2013) öğretmen adayları ile yaptığı araştırmasında sınav kaygısının öğretmen adaylarının üniversitedeki başarısını olumsuz etkileyen bir unsur olduğu vurgulanmıştır. Odabaş'ın (2010) öğretmen adayları ile yaptığı araştırmada ise öğretmen adaylarının çok büyük bir kısmı KPSS'yi hayatlarında aşmaları gereken en büyük engel olarak görürken, kendileri için bu kadar önemli olduğunu düşündükleri bu sınava aynı zamanda güvenmemekte, amacına hizmet ettiğine inanmamaktadır. Sosyal hizmet eğitimi açısından düşünüldüğünde öğrencilerin dersler ve KPSS açısından çatışmalar yaşadıkları, yoğun bir çalışma süreci içerisinde oldukları, süreci yönetemedikleri ve odaklanma sorunu yaşadıkları görülmektedir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin KPSS'ye hazırlık süreci sosyal hizmet uygulaması sürecini nasıl etkilemektedir? sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplara bakıldığında “yoğunluk”, “önce staj”, “odaklanamama”, “test çözme” temalarını vurguladıkları görülmektedir. Gündoğdu vd. (2008) 'nin öğretmen adayları ile yaptığı araştırmada sınavın ve sınava hazırlanma sürecinin kendilerini ruhen, ekonomik ve sosyal olarak yıpratmış belirtmiştir. Yoğunluk teması özellikle uygulamanın, alan deneyiminin ağır bastığı 4. sınıftaki eğitimin niteliğine yönelik önemli soru işaretlerini gündeme getirmektedir. Her ne kadar sınav konusunda kaygılar olsa da öğrencilerin “önce staj” temasını vurgulamaları ise mesleğe aidiyetin bir yansıması olarak görülebilir.

Bulgular ve sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde sosyal hizmet eğitiminin etkililiği ve öğrencilerin refah düzeyinin yükseltilmesi için;

- Sosyal hizmet öğrencilerine KPSS dışı alternatif kariyer olanakları (özel kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, girişimcilik) açısından danışmanlık

faaliyetlerinin oluşturulması-yaygınlaştırılması.

- Ülkedeki sosyal hizmet uzmanı istihdam imkanlarının araştırılarak yeni bölüm açılmaması ve var olan öğrenci sayıları boyutunda rasyonel stratejiler izlenmesi.
- Kpss sürecinde olan sosyal hizmet öğrencilerine zaman ve stres yönetimi konusunda danışmanlık verilmesi ve psikolojik destek noktasında yönlendirilmesi.
- Alanda daha nitelikli sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi ve müfredat sınav uyumu açısından mesleki bilgiyi ölçecek soruların sınava dahil edilmesi önemli görünmektedir.

Kaynakça

- Alptekin, K., Topuz, S., Zengin, O., (2014). Türkiye'de çocuğun refahı ve korunması: kapsayıcı bir yaklaşım arayışı. Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminde mevcut durum: tespitler, analizler ve öneriler. Sosyal Hizmet Sempozyumu. ss. 353-366. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Baştürk, R. (2007). Kamu Personeli Seçme Sınavına Hazırlanan Öğretmen Adaylarının Sınav Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), ss. 163- 176.
- Bedir, E. (2013). Eğitim-İstihdam İlişkisinin Teorik Çerçevesi ve Güncel Tartışmalar. *İşkur Dergisi*, 8, ss. 38-43.
- Dinç, Y.,S., Kılıç N. (2017). Sınav Kaygısı Yaşayan Kpss'ye Hazırlık Öğrencilerinin Öz-Değer Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Akademik Bakış Dergisi*, 61, ss. 771-79.
- Dursun, S., Aytaç, S. (2012). Üniversite Öğrencilerinin İşgücü Piyasasına Yönelik Beklentileri ve İş Deneyimleri İle Umutsuzluk ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), ss. 373-388.
- Erdem, E., Soylu, Y. (2013). Öğretmen adaylarının KPSS ve Alan sınavına ilişkin görüşleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), ss. 223-236.
- Erdoğan, S., Nahcivan, N., Esin, M. N. (2014). *Hemşirelikte Araştırma Süreci, Uygulama ve Kritik*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal Araştırmada Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Grant, L. (2014). Hearts and Minds: Aspects of Empathy and Wellbeing in Social Work Students. *Social Work Education*, 33(3), pp. 338-352.
- Gündoğdu, K., Çimen, N., Turan, S. (2008). Öğretmen Adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) İlişkin Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, (9)2, ss. 2-16.
- İşıkkhan, V., Erbay, E., Akçay, S., Ege, A. (2016). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Mezuniyet Sonrası Gelecek Planları: Ankara, Başkent ve Hacettepe Üniversitesi Örnekleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27 (1), ss. 7-24.

- Karaca, E. (2011). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına (KPSS) yönelik tutumları. *Akademik Bakış Dergisi*, 23, ss. 1-18.
- Karataş, S., Güleş, H. (2013). Öğretmen Atamalarında Esas Alınan Merkezi Sınavın (KPSS) Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 6(1), 102-119.
- Kuran, K. (2012). Öğretmen Adaylarının Kpss Kursu Veren Dersanelere ve Kpss'ye İlişkin Görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9)18, ss. 143-157.
- Kümbetoğlu B, (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Moore, L.,S., Urwin, C., A. (1991). Gatekeeping: A Model For Screening Baccalaureate Students For Field Education. *Journal of Social Work Education*, 27(1), pp. 8-17.
- Morgan, W., D., Morgan, S., T. (2005). Cultivating Attention And Empathy. C. K. Germer, R. D. Siegel, & P. R. Fulton (Ed), *Mindfulness and psychotherapy* (pp. 79-90). New York: Guilford Press.
- Napoli, M., Bonifas, R. (2011). From Theory Toward Empathic Self-Care: Creating a Mindful Classroom for Social Work Students, *Social Work Education*, 30(6), pp. 635-649.
- Odabaş, S. (2011). Öğretmen Adaylarının Kpss Sınavına İlişkin Görüşleri (Ankara Örneği) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Punch, K.,F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel Ve Nitel Yaklaşımlar*. (D, Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sevim, K., Altun, F. (2017). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Geleceğe Yönelik Mesleki ve Akademik Beklentileri. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), ss. 51-65.
- Sezgin, F., Duran., E. (2011). Kamu Personeli Seçme Sınavı'nın (KPSS) Öğretmen Adaylarının Akademik ve Sosyal Yaşantılarına Yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (15)3, ss. 9-22.

- Tam, D., Coleman, H. (2009). Defining Criteria On Professional Suitability For Social Work Practice. *Journal of Baccalaureate Social Work*, 14(2), pp. 105-121.
- TÜİK, (07 Aralık 2016). *Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçiş Araştırma Sonuçları, II. Çeyrek: Nisan-Haziran, 2016*, Erişim tarihi: 11.03.2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21865>.
- Tümkaya, S., Aybek, B., Çelik, M. (2007). KPSS'ye Girecek Öğretmen Adaylarındaki Umutsuzluk ve Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeylerini Yordayıcı Değişkenlerin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), ss. 953- 974.
- Yıldız, S. (2005). Kişilik, Meslek ve Mutluluk. Keser, A. (Ed.), *Çalışma Yaşamında Dönüşümler*. ss. 367-381. Ankara: Nobel Yayınları.

YAYIN İLKELERİ

- Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yılda iki kez yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir.
- Dergiye Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayın kabul edilmektedir.
- Gönderilen eserler öncelikle konunun dergiye uyumu, yazarların objektiflik kriterine ve yayın etiği ilkelerine uygunluğu, şekil şartlarını sağlaması ve intihal içermemesi bakımından Yayın Kurulunca ön incelemeye tabi tutulmakta ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir.
- Dergiye gönderilen makaleler, “kör hakem sistemi” çerçevesinde iki hakeme iletilmekte; gerekli görülmesi durumunda ise üçüncü bir hakeme yönlendirilmektedir. Yayına kabul açısından çoğunluk kararı aranmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da değerlendirilmek üzere farklı bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.
- Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluklar çalışmanın yazar(lar)ına aittir.
- Gönderilen eserlerin telif hakkı Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi’ne aittir. Yazarlar, makalelerini gönderdikleri zaman bu durumu kabul etmiş sayılırlar. Dergide yayınlanan yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
- Makale yazımında Microsoft Office Word programı kullanılması ve eserlerin Dergipark sistemi üzerinden <http://dergipark.gov.tr/spcd> adresine gönderilmesi gerekmektedir.

PUBLICATION PRINCIPLES

- Journal of Social Policy Studies is a **peer-reviewed** and **scientific** journal published twice a year by the Ministry of Family, Labour and Social Services
- Publications are accepted in two languages, Turkish and English.
- The submitted publications are subject to preliminary review by the Editorial Board in terms of compliance with the journal's content, objectivity criteria, ethical principles, and format. Publications providing conditions are sent to the reviewer. The editorial process gives the editors the authority to reject any manuscript, if it does not meet the scientific publishing standards or is out of scope of the journal.
- The articles submitted to the journal are sent to two reviewers within the “blind refereeing”; In case of conflicting feedback, the editor may choose to send the paper to a third reviewer. The majority decision is required for acceptance.
- The article sent to Journal of Social Policy Studies must not have been published in another journal, or has not been submitted to a different journal for evaluation.
- Responsibilities arising from comments in the publications belong to the author (s).
- The copyright of the submitted publications belongs to the Journal of Social Policy Studies. Authors accept this when they submit their articles. Quotations must give reference to the articles published in the journal.
- Articles must be written in Microsoft Word program and sent to <http://dergipark.gov.tr/spcd> via Dergipark system.
- For more information about publication principles and to access reference guidelines: <http://dergipark.gov.tr/spcd/page/4807>

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

Gelen yoğun makale talepleri doğrultusunda
2019 yılından itibaren
Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi
konu başlıkları genişletilerek
Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında
olmak üzere yılda 4 (dört) sayı çıkarılacaktır.

TR Dizin(TÜBİTAK ULAKBİM), EBSCO Sociology Source Database,
EBSCO Discovery, ASOS Index SOBiAD tarafından aktif olarak indekslenmektedir

iletişim: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr

dergipark.gov.tr/spcd

twitter.com/spcdergisi

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

